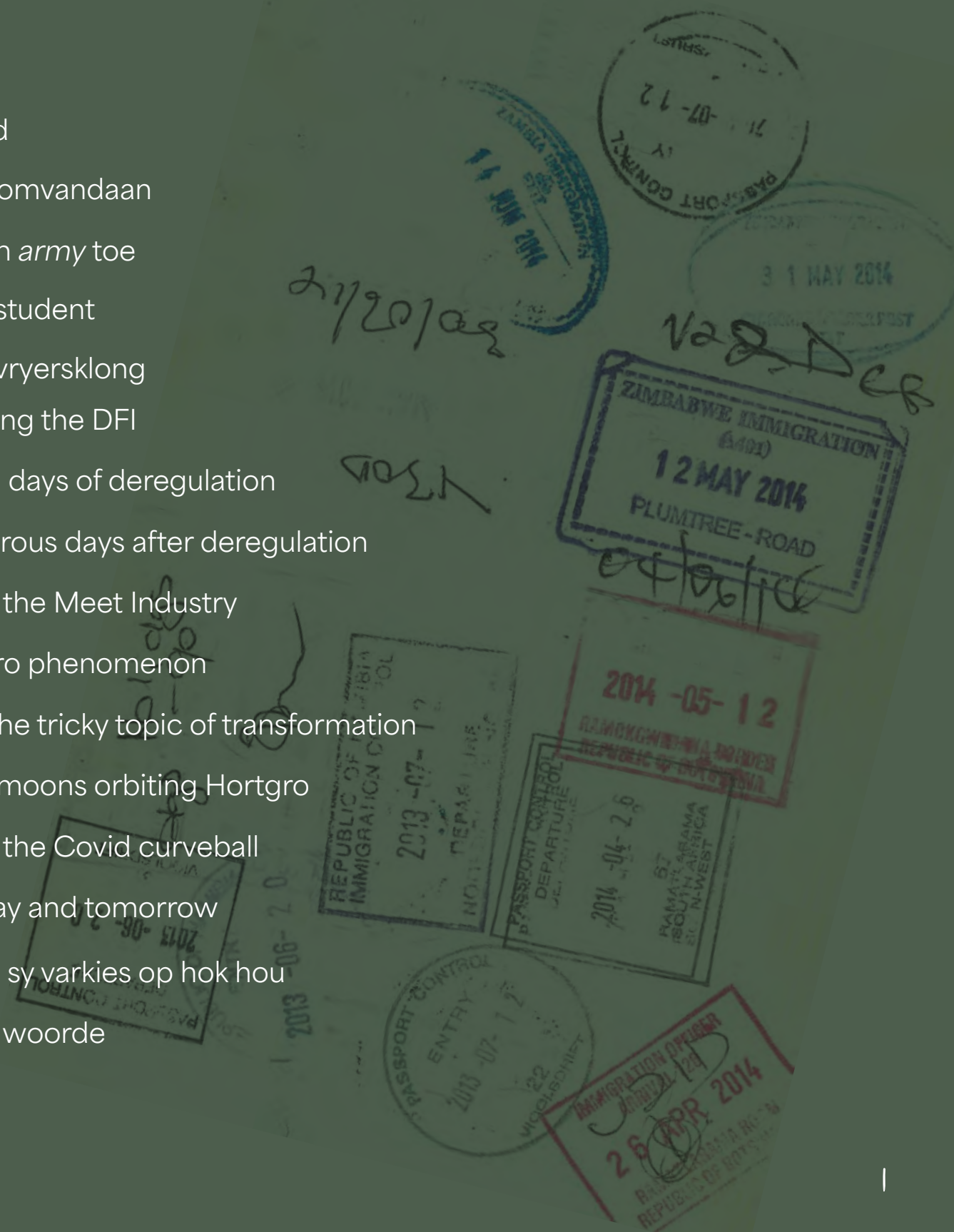

Ek was daar
The roadmap of Anton Rabe

bl 3	Voorwoord
bl 5	Anton se komvandaan
bl 10	Anton gaan <i>army</i> toe
bl 20	Anton die student
bl 25	Anton die vryersklong
pg 33	Anton joining the DFI
pg 40	The daring days of deregulation
pg 46	The dangerous days after deregulation
pg 52	Anton and the Meet Industry
pg 59	The Hortgro phenomenon
pg 61	Anton on the tricky topic of transformation
pg 70	The many moons orbiting Hortgro
pg 77	Anton and the Covid curveball
pg 80	About today and tomorrow
bl 86	Hoe Anton sy varkies op hok hou
bl 140	Met ander woorde
bl 159	Slotwoord

Voorwoord

Anton is 'n manlike voornaam van Latynse, Slawiese en Skandinawiese oorsprong. Die primêre betekenis van die naam Anton is: onskatbaar, waardevol en prysenswaardig. Die naam word dikwels geassosieer met krag, onafhanklikheid en 'n deurdagte kunssinnige aard.

Hier volg Anton Rabe, uitgetrede uitvoerende direkteur van Hortgro, se storie.

Foreword

Anton is a male given name of Latin, Slavic and Scandinavian origin. The primary meaning of the name Anton is: priceless, valuable and praiseworthy. The name is also often associated with strength, independence and a well-thought-through artistic nature.

Here follows the story of Anton Rabe, the retired executive director of Hortgro.

Anton se kommandaan

Omtrent reg van sy geboorte af en sy grootword op hul Philippi-plaas op die Kaapse Vlakte in Philippi het Anton instinktief geweet hy wil altyd iets met landbou te doen hê. Maar sou jy hom vra wat is die eerste spesifieke ding wat hy kan onthou, vat hy jou na 6 September 1966 toe. Nou nie dat hy daai dag geweet het dit is die spesifieke datum nie.

“Ek onthou net dat my ma verskriklik gehuil het. En sy was nie ’n huilmens nie. Ek het niks daarvan gehou dat my ma so huil nie. Almal om my was ontsteld en verskrik. Ek het nie geweet wat aangaan nie, maar ek het geweet dat ’n erge ding gebeur het. Later die dag het ek iets gehoor van Hendrik Verwoerd en van die dood. Ek het van Verwoerd niks geweet nie en van die dood amper net so min. Later sal daar wel baie meer van albei wees. Dit is my eerste onthou. Nie juis oor Verwoerd nie, maar my ma se ontsteltenis,” vertel Anton.

Op die Philippi-plaas het Pa Gottfried Ewald Rabe saam met Ma Ester (née Visser, van Ceres nogal) met groente geboer. Die plaas was deel van ’n groter Duitse boeregemeenskap. Op en om die plaas was daar ’n polisiekantoor, poskantoor, slaghuis en algemene winkel wat saam met die groenteboerdery Anton se vroeë heelal was. “Philippi – soos die Bybelse gemeente van Filippense – beteken skynbaar ‘lovers of horses’. Nou ek moet bieg, ons het een ploeg- of dan ghropperd genaamd Poppie gehad en Pa se stokperdjie was Vlaamse perde – anders as dit was daar toentertyd nie veel perde in die omte nie. Wel baie groente! En gelukkigheid,” skets Anton sy kleintyd.

Anton is ’n derdegeslag-afstammeling van die Duitsers wat in die 1880’s uit Noord-Duitsland na Suid-Afrika geëmigreer het. Een groep, dis nou sy voorsate, het in 1883 in die Kaap gevestig, en ’n tweede groep in die Natalse Middellande. Daai lotjie het oor die jare verengels, terwyl sy lotjie verafrikaans het. Sy pa het mos met die Afrikaanse Ester van Ceres getrou en hulle het Afrikaans in die huis gepraat, maar Pa het nog baie Duits met Ouma Rabe gepraat, terwyl die kinders Afrikaans met haar gepraat het. Met hul ander ouma (bekend as Ouma Ceres) was dit uiteraard ook Afrikaans.

Anton is een van ses kinders. Vyf seuns en ’n dogter, Lizette. Hy is die middelste seun, net mooi halfpad tussen sy oudste broer, Etienne en jongste broer, Francois wat 12 jaar van mekaar verskil. Marius was 18 maande ouer en Wilhelm is weer 18 maande jonger

Anton is ’n derdegeslag-afstammeling van die Duitsers wat in die 1880’s uit Noord-Duitsland na Suid-Afrika geëmigreer het.

*Van links is dit Anton, Wilhelm en Marius regs
op die eerste dag by Grootte Schuur Laerskool
ná die Duitse skool in Philippi gesluit het*

as hy. Etienne en Ronel bly nou al rondom 20 jaar in Amerika, maar kom deesdae al hoe meer terug Kaap toe. Of dit iets te make het met Donald Trump, is nie seker nie, maar sy sibbe is bly om hom meer te sien. Sus Lizette is 'n gerekende skrywer, eertydse redakteur van *Sarie* en was ook departementele voorsitter van die Departement van Joernalistiek by Universiteit Stellenbosch.

“Behalwe vir my jongste broer het ons almal begin skool gaan by die Duitse Laerskool so twee kilometer van die plaas af. Soontoe en terug gestap. Meestal kaalvoet – en dis nou nie 'n dwaalstorie, of dan nou 'n *urban legend* nie. Somer en winter met kortbroeke, en in die winter darem met 'n trui. Ek onthou nog hoe ons ons koue voete in die warm beesmis langs die pad gedruk het sodat dit net bietjie kan ontdooi!

“Maar die Duitse regering het hul subsidie vir die skool gestaak toe ek in standerd 1 (nou graad 3) was en ons is vort na Laerskool Grootte Schuur. Hoërskool vir ons seuns was aanvanklik Voortrekker in Wynberg – al die pad soontoe met fietse gery – en Lizette is Paarl toe, na La Rochelle.”

Voor en ná skool moes elkeen van hulle een of ander takie verrig. Van hoenders kosgee, eiers uithaal, varke en skape voer tot koeie melk. Baie keer het hulle ná skool en voor huiswerk eers 'n paar uur in die lande gehelp om aartappelsakkies af te weeg en toe te maak, of groente met 'n trekker en wa uit te ry na waar dit op die lorrie gelaai is. Sy pa het omtrent elke aand 'n vrag groente Epping-mark toe gery.

“Daai tyd was daar nie baie supermarkte wat soos vandag direk by produsente aangekoop het nie, maar ek dink my pa sou 'n Woolies-verskaffer gewees het!” verduidelik Anton met trots terwyl hy besef dit is as gevolg van al hierdie dinge dat sy liefde vir landbou net meer en meer gegroei het.

*“Behalwe vir my jongste
broer het ons almal begin
skool gaan by die Duitse
Laerskool so twee kilometer
van die plaas af.”*

Hierdie huistake oftewel *chores* soos mens op Engels sê, was deel van hulle grootword en bydrae tot die welstand van die huishouding. Dit het hulle geleer om verantwoordelikheid, aanspreeklikheid, pligsgetrouheid en selfdisipline te aanvaar. Alles goed wat hom in later jare baie goed te pas gekom het, reken Anton.

“Terloops, ek dink dis regtig jammer dat die hedendaagse eng benadering tot sogenaamde ‘kinderarbeid’ die kinders van goeie ontwikkeling ontnem, en in plaas daarvan dat hulle ’n sakgeldjie kan verdien en sinvol besig gehou kan word met *chores*, lê hulle nou op straat rond vir kwaadgeld en allerhande ander onheilighede,” voeg hy by. Duidelik was sy komvandaan ’n goeie begin.

Na net een kwartaal op Voortrekker Hoërskool word Anton se lewe op dertienjarige leeftyd omgedop. Sy pa is skielik oorlede en dié verlies het sy eerste onthou van Verwoerd se dood heeltemal oorskadu. Dit het hul almal se lewens totaal omvergegooi. “Dit was ’n traumatiese ervaring en ek was kwaad. Hier het nou ’n ding gebeur wat nie moes gebeur het nie.”

Natuurlik was hy kwaad ja, maar vir wat of wie? “Ek weet nie, maar nie vir hom nie. Dit was ’n onregverdigheid, ’n groot hartseer, ’n verlies, maar ek sê jou, dit laat jou blêddie vinnig grootword. Die ouer sibbe was al meesal uit die huis en ek het braaimeester en *handyman* geword.

“So van huis gepraat, *home is not a place, it’s a feeling* sê die Ierse skrywer Cecelia Ahern en ek stem soortvan saam. Wat ‘huis’ ook al vir verskillende mense beteken, was dit nooit vir my ’n vreeslike emosionele ding nie. Seker omdat ek so lief is vir reis. Wel net dat dit funksioneel en prakties, ook met betrekking tot ligging moet wees, en dat dit nie te beknop vir alledaagse lewe is nie. Waar jy privaatheid kan hê en jy jou batterye kan herlaai. Waar jy veilig en gekoester kan wees én moet voel. Waar ek my gunsteling-ete kan eet. Skaapboud, braaiaartappels, soetpatat en bruinsous. Met ’n glasie mooi rooi.

“Én natuurlik dat daar ’n ordentlike braaiplek – of beter nog, twee braaiplekke, móét wees! So dalk sal ek dan op Engels sê: *Home is where the hearth is ...*”

Alhoewel Philippi sy eerste huis was, het sy ma nie kans gesien om op die plaas aan te bly nie. Dit het minder gegaan oor die boerdery, maar meer oor die blootstelling aan die

misdaad en diefdinge wat toe al erg was. Anton het dit soortvan verstaan, maar dit was ’n dubbele verlies. “As my pa langer gelewe het, sou ek heel waarskynlik saam met hom gaan boer het. Dit sou waarskynlik ’n bietjie van ’n boggerop gewees het, maar boer sou ons boer! Die verlies aan die plaas het my daai tyd al vasberade gemaak om eendag terug te keer na iets in die landbou.”

Hulle het Parow-Noord toe getrek en sy twee jonger boeties is daar laerskool toe, terwyl hy en Marius Hoërskool Tygerberg bestyg het. Wilhelm en Francois het later soontoe gevolg. Wilhelm het ’n rekenmeester by Naspers geword, maar later besluit korporatief is nie sy maat nie en het begin boer. Later het die vier broers, Etienne, Anton, Wilhelm en Francois, saam met fynbos naby Napier begin boer. Francois het ook sy pad gevind deur die joernalistiek, eers as die jongste motorredakteur ooit by *Die Burger* en later by *Veld toe!*, die voorloper van *Weg*. Vandag verkoop hy huise. Dis makliker en rustiger as joernalistiek, reken hy.

Anton se hart was altyd in landbou en boerdery, en alhoewel die eertydse plaas sy utopia was, het dit bloot net nie sin gemaak om weer in Philippi te loop boer nie. Daardie tyd al, het townships soos Manenberg en Hanover Park (so reg uit die Duitse milieu en vernoem na die plase waarop dit gebou is), en later ook Khayelitsha en Mitchells Plain, die boerderygrond al hoe meer opgeneem. Dit het ook toenemend onveilig geword en diefstal van produkte, pype, krane en pompe het ’n al hoe groter probleem begin raak.

Bitter min van die groenteboerderye het oorgebly met baie van die Duitse nasate wat later in Mamre, Malmesbury, Kraaifontein, Joostenbergvlakte asook Philadelphia en verder van die metro met groente gaan boer het. Vandag is bendegegeweld en onskuldige mense wat doodgeskiet word in daardie gebiede bykans elke dag in die nuus. “Die enigste konstante in die lewe is verandering,” het die Griekse filosoof Heraclitus juis mos gesê.

Alhoewel Ma Ester die Philippi-plaas agtergelaat het, het sy haar halfdosyn kroos goed grootgemaak. Elkeen het hulle ding gedoen en haar hart warm laat klop. “Sy het haarself waarskynlik kort-kort self ingeloop, maar sy het ons goed grootgekry. Ons het vakansies gaan hou en daar was geld vir sporttoere. ’n Normale lewe,” voeg Anton by.

“As my pa langer gelewe het, sou ek heel waarskynlik saam met hom gaan boer het. Dit sou waarskynlik ’n bietjie van ’n boggerop gewees het, maar boer sou ons boer!”

Daar was wel nooit te baie geld nie, maar daar was altyd ’n wil om dinge te laat werk met goeie prestasies, beurse en toewyding. Marius het dokter geword, maar is in 1993 ontydig oorlede. Teen haar afsterwe in 2026 was Ma Ester, of Mutti, soos hulle haar genoem het, al tienvoudig Ouma Ester – met Anke (’n mediese dokter op 34) en Dieter (’n assistent kwekery-bestuurder en gekwalifiseerde professionele jagter op 30) Anton en Murette se bydrae – en Mutti was ook ’n oumagrootjie van 10! Sy was 92.

“Haar naam was Ester, maar eintlik Yster, want sy kón altyd, dié ongelooflike vrou. Haar vasbyt en wilskrag om nooit moed te verloor nie het my baie geleer en gehelp om te kom waar ek gekom het,” voeg Anton by. “My pa het ’n goeie pensioen en trust nagelaat wat lankal al uitgeloop het. Maar ons almal het bygedra om vir Mutti te help. Ons het vir haar gesorg wat vir hoeveel jaar alleen vir ons gesorg het. En dit was ’n voorreg.”

Anton gaan army toe

“Ek het besluit om eers *army* toe te gaan voor ek Universiteit Stellenbosch toe is. Hoewel ek ’n onderwysbeurs gehad het, was ek nie heeltemal seker presies wat ek wou gaan swot nie en dus het ek my tweejaardiensplig gekies om my gedagtes agtermekaar te kry. Dit was eintlik maar ’n bedekte seën, want ná ek vir ’n jaar troepe moes oplei en aanvoer, was ek baie seker daarvan dat ek nie ’n onderwyser wou word nie. Ek sou kinders aan hulle ore opgehang het. In die *army* kan jy troepe opdonner met *PT*, maar dit sou maar neuk met leerders op skool! So, PW se twee jaar was – soos so baie ander kere in my lewe – die regte ding op die regte tyd.”

Anton is opgeroep na die Seinskool te Heidelberg in die eertydse Transvaal. Hy het pas 18 geword net ná matriek. Eintlik was hy deurentyd so ’n jaar “agter” sy standerd, want hy het eers ná sy sub-A jaar op 20 Desember sewe geword.

“Op 3 Januarie 1980 het ek op die troepetrein Heidelberg toe geklim. Hoewel ek Mutti se derde seun is, was ek haar eerste ou seuntjie wat *army* toe is. Dus, ’n totale onbekende reis met geen padkaart of idee wat voorlê nie. Dit sou later ’n refrein in my werkslewe word. Geen padkaart of voorbeeld om te volg nie. Altyd dan maar net noord kyk, kop afhou en na goed-dunke doen wat jy reken reg is. En as Plan A nie werk nie, dan is dit Plan B en C, en so aan. Solank die planne net nie opraak nie. En wanneer die regte ding op die regte tyd kop uitsteek, was ek daar. ’n Refrein wat my gelukkig meesal en deurentyd gevolg het. Ek was daar ...”

“Op 3 Januarie 1980 het ek op die troepetrein Heidelberg toe geklim. Hoewel ek Mutti se derde seun is, was ek haar eerste ou seuntjie wat army toe is.”

Vir langer as twee dae het die troepetrein deur ’n snikhete Karoo en Noord-Kaap via Johannesburg die ompad uitgestoom tot in Heidelberg. Daar wag ’n ordentlike klomp chaos op hom. “Die *army* is jou ma, ek is jou pa,” gil een korporaal op hulle. Gelukkig het ’n mens min tyd op daardie tydstip om daaroor te wonder en Anton word holderstebolder in ’n Bedford-trok ingeboender en ervaar sy eerste – en moontlik ergste – rofie-*ride* van die stasie na die weermagbasis.

Saam met omtrent nog 100 ander rou troepe is hy in die Charlie Eskadron ingedeel. Alfa, Bravo, Charlie, Delta het sy nuwe alfabet geword. Die basiese opleiding van drie maande was fisies en psigies uitdagend, maar hy was fiks genoeg en het kop gehou en goed bygehou. Nooit voor in die koor nie, maar ook nooit agter nie. Veiligste plek in opleiding, reken hy. Die regte plek, ja.

“My seksie van 30 man se korporaal was ene Grobbelaar. Of Grobbies, soos ons hom genoem het, hoe anders? Hy was kliphardegat en het ons gedril en gejaag en rond-gedonner van vroeg tot laat. Dit voel soos honderde kere wat ons deur Stinkspruit moes *leopard crawl* – Grobbies se gunsteling-tydverdryf – geweer en *full webbing* en *kit* deur die modder. En daai modder het regtig gestink en dit het letterlik ure gevat om dit uit te was, geweer en *kit* weer geolie en skoon te kry. Net om dit weer en weer en weer te moet doen.

“Hy het nie eers by my skouer uitgekom nie en hoewel hy baie keer gevra het of ons hom wil moer, én hy beslis gesoek het om op sy moer gespeel te word, was dit nie juis ’n opsie nie. Jy’s ’n troep, jy moet die twak opvreet en jy moet net *survive* en daardeur kom. In retrospek was dit seker nie so sleg nie, maar jy kan *nét* een keer deur so iets gaan. Ons moes letterlik vir drie maande van punt A na punt B hardloop. Buite jou *bungalow* moes jy beweeg. Dis nou behalwe as jy moes *chicken parade* en stompies en papiertjies optel om die basis skoon en netjies te hou, of moes stop om een of ander ou met *pips* op sy skouer te salueer.

“Ons eskadronbevelvoerder was luitenant McSweeny. Dit het gelyk asof hy ’n skietstok ingesluk het, fier en regop, en hy’t met sulke toeknyp-toeknyp-holletjies geloop. Hy was ook nie ’n vreeslike groot ou nie, maar het ’n moerse snor gehad. Een van daais met sulke opdraaipunte wat ge-wax was. Gelyk soos een van Cyril Ramaphosa se kampioenbuffelbulle se horings. As ek eendag groot is, wil ek ook so ’n snor hê!”

Anton die 20-jarige tweede luitenant en seinoffisier

Na basies is Anton gekeur vir JL’s, oftewel juniorleierskursus. Op 18 was hy verseker nog junior ja, maar beslis toe al reeds leiersmateriaal. Dié groep is uit die hoofbasis na ’n tydelike basis of dan TB so 5 km uit die hoofkamp geskuif. Daar het hulle in tente in die rypkoue Transvaalse winter gebly. Elke gevriesde oggend moes hulle indraf basis toe vir opleiding en lesings. Namiddae weer terug. Dan’s ’n man vuil, gesweet en vol stof en moes skoon kom. Daar was storte, maar die probleem was daar was nooit regtig warm water nie. Die boorgatwater het gevoel of daar ysblokkies in was. Net vinnig inspring om bietjie nat te word, uitspring, seep smeer en weer inspring om af te spoel. “Jou lyf, en veral jou kop, het regtig gepyn van die koue,” onthou Anton. “Ek het altyd met ’n waterbottel in my slaapsak geslaap, want alles anders was gevries. Met daai slaapsakwater kon ek darem my gesig gewas en my tande geborsel kry.” ’n Boer maak mos altyd ’n plan.

Anton onthou vandag nog sleutelkarakters uit daardie tyd. Soos sersant-majoor Furstenburg met sy bulderende stem. Dit was altyd nog donkernag buite, dan het hy hulle al wakker gebrul met ’n “opstaan, opstaan, uit daai pisvelle julle sleg etters!”. En as jy nog so half aan die slaap en aantrek-aantrek aantree, het Samjoor al sy hoeveelste *Texan plain* gerook – altyd net so drie of vier trekke dat die kooltjie so ’n duim of langer in die oggend-skemer gloei. Brutaal. Sommer die volgende een dan weer met daardie kooltjie aangesteek. Hy was ’n groot ou en het glo op sy dag slot vir die destydse Oos-Transvaal gespeel. Aan die begin was hy groter as die werklikheid, maar aan die einde van die kursus was hy maar net nog ’n gewone mens. Alles gaan oor perspektief, ’n verskuiwende uitgangspunt of ’n manier om iets te interpreteer wat dikwels beïnvloed word deur persoonlike ervarings. Nog ’n waardevolle lewensles, vir later in sy werkslewe, wat Anton vroeg al aangeleer het.

Ná die eerste drie maande van JL’s is diegene wat korporaals sou word, geskei van die kandidate wat offisiere sou word. Anton is gekeur. Die laaste ses maande van die eerste jaar in die *army* was hy dus een van die KO’s, oftewel kandidaatoffisiere, wat toegang tot die offisiersmenasie verkry het.

“Wat ’n kultuurskok in vergelyking met die vorige ses maande, maar ons is steeds gedril en rondgejaag soos die troepe wat ons nog eintlik was.

“Maar elke KO het sy eie kamer gehad; ons het by tafels met wit tafeldoeke geëet met behoorlike messe en vurke. Nie meer uit varkpanne waarin jou kos sommer alles deurmekaar ingeskep is nie.

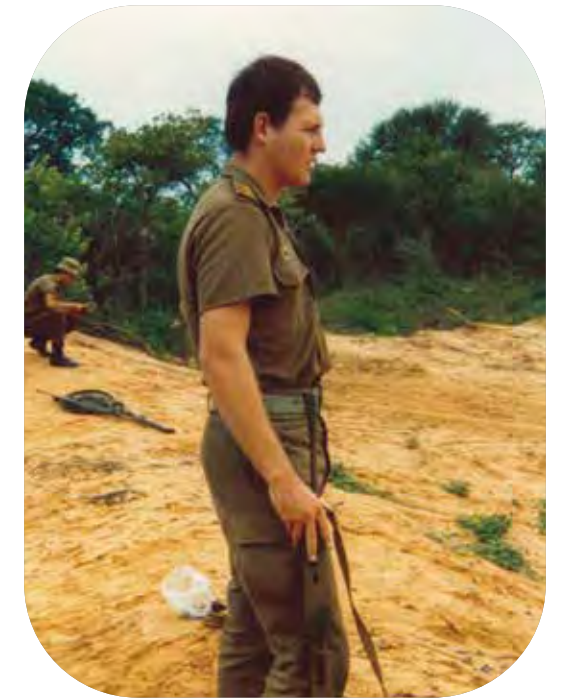
“In daai tyd het ek baie dinge geleer wat ek in my latere jare sinvol kon aanwend. Soos om voor mense te praat, voorleggings te doen, om onder druk besluite te neem, troepe aan te voer en te sorg dat hulle nie te veel veretter word nie. Dis mos my troepe en ek sal hulle self ronddonner as dit nodig is. So ook goeie beplanning en die uitvoer van planne. Selfs skryf van orders en verslae. Nogals ook geleer tik, daai tyd nog op teleksmasjiene. Baie handige *skill* wat ek vandag nog – alhoewel nie superdoeltreffend nie, maar met twee vingers van elke hand, gebruik.”

Hy het aan die einde van daardie jaar uitpasseer as ’n tweede luitenant, of ’n *lance-loot* of een-pipper in *army*-taal en is afgedeel as seinoffisier na 4 Veldregiment – die *Gunners* op Potchefstroom. “Dit was nog ’n geval van om op die regte tyd op die regte plek te wees met 4 Veld wat daardie jaar operasioneel was. 4 Veld en 14 Veld het beurte gemaak – een jaar in opleiding en die volgende jaar operasioneel. ’n Man wil mos nie net opleiding doen nie, maar sien of jy kan, ja,” onthou Anton met terugdink in sy oë.

Operasioneel het beteken dat hy daardie jaar ten minste ses maande op die Namibiese grens was. Hulle het batterye (vier kanonne elk) by die vliegvelde op Ruacana, Katima Mulilo en Ondangwa gehad. Anton moes tussen hulle beweeg om seker te maak dat hul radio’s en veldtelefone 100% werk. Hy het gereeld sommer kortpad gevat saam met een van die helikopters, flossies (Dakota’s) of van die ander ligte vliegtuie om tussen die drie plekke te beweeg.

“Hier tussen Augustus en September van 1981 was ons ook deel van Ops Protea waar ons so rondom 14 dae in Suid-Angola was. Ek wil nie te veel daaroor uitwei nie, maar dit was nogal self ’n ervaring wat ek nie wil oorhê nie. Én daar’s mense dood. Ook aan eie magte se kant. Dis ’n ding wat elkeen wat blootgestel was self moet verwerk. Dit kan jou bou of breek, hang af hoe jy dit hanteer.

“Ek onthou met die inoefening van die ops by Oshivello moes ons ’n lokval opstel. En dan as die ters nou kwansuis aankom, moes ons takties die doodsakker dek met enkelskote. Ou Conradie hier langs my was so meegesleur hy’t sommer soos Rambo op sy knie regop gekom en daai R1 op Afrikaans – dis nou die A vir Auto – gesit. Afrikaans het hom van sy knieë reguit agteroor op sy rug laat val! Ek het so gelag en amper nie ’n skoot afgekry nie. Hele ou lokval moer toe.

“Ou Conradie hier langs my was so meegesleur hy’t sommer soos Rambo op sy knie regop gekom en daai R1 op Afrikaans – dis nou die A vir Auto – gest.”

“En die ongelooftlike groot
kremetastome – een dag
toe dinge bietjie stil was, het
ons bevoel datel heel dag in
die koelte van een van daai
kremetaste gestaan.”

“Dan was daar ook die geweldige temperatuurverskille van meer as 40 °C tussen dag en nag – snags onder vriespunt, bedags rondom 40 grade. En die ongelooflike groot kremetartbome – een dag toe dinge bietjie stil was, het ons bevelsratel heeldag in die koelte van een van daai kremetarte gestaan. En dis nie blareskaduwee nie, dit was in die boom se stam se skaduwee. Dit was vir my ’n soortvan koestering.”

Daardie tyd het Anton die geleentheid gehad om skouers te skuur met groot name in die weermag – generaals Constand Viljoen (hy was self ’n *gunner*), hoof van die Weermag, en Jannie Geldenhuys, hoof van die Leër. Anton was een van drie *lance-loots* in die veggroep se HK wat moes sorg dat almal met almal kon praat – op daardie plat aarde, was dit soms ’n toertjie, maar ook dit het hy op ’n manier laat werk, want soldate moet kan praat wanneer die skote begin klap.

“Hoe dit ook al sy, die generaals was vir ’n hele paar dae saam met ons aan die skerpkant en het in die bevelsratels saamgery. Daar het elke aand voor donker ’n helikopter uit Ondangwa of Oshakati ingevlieg met ’n paar kiste yskoue Castles. Ons drie *loots* het elke aand elkeen twee biere gekry! Wat ’n *treat*,” proe Anton weer aan daai skuimkoppe. “Praat nou van die regte tyd en regte plek. Ek was daar ...”

Dis ongelooflik om te dink dat in daardie operasionele omstandighede was dit alreeds essensieel in Anton se lewe, toe as seiner, om mense te kry om met mekaar te praat om hulle take uit te voer, oplossings te kry en te oorleef. Dit het hy nooit opgehou doen nie, al het die koeëls, mortiere en selfs vuurpyle na hulle kant toe gekom. As daar ’n saak was, was hy daar. En het hy saak gemaak.

“Wat ek wel kan onthou, is dat ek een stel *browns* deur daai hele ops gedra het,” vertel eertydse luitenant Rabe. “Party dae sulke korse vuil met my knipmes van my bobene afgekrap dat my knieë darem kon buig! Wel hier en daar ’n skoon ontie aangetrek of omgedraai (en later weer omgedraai of agterstekant vorentoe gedraai) en sokkies geruil. Daai stelletjie *browns* het ek terug op Oshivelo net mooitjies weggebliksem. Om te was, was nie ’n opsie nie.”

Tydens daardie operasie het hy malaria opgedoen en vir seker so 30 jaar daarna rondom elke September weer siek geword. Dié muskiet is ’n bliksem. Klein vliegertjie, groot gif. In Oshivelo het hy sy hoogste aanvoelbare temperatuur van 55 °C beleef en

Ovamboland se wit sand het sy oë so geteister dat hy nou nog buite afhanklik is van ’n donkerbril. Die *army* was ’n willestyn wat van ’n mens ’n beter mens gemaak het, het hy besef. Al was jy deel van ’n onooglike oorlogmasjien het jy lesse geleer om beter te oorleef. Om meer te wees as wat jy ’n jaar of wat gelede was.

“Ek het my negentiende, twintigste en selfs my groot een-en-twintigste verjaarsdae in die *army* gevier. Die laaste een was tydens ’n grenskamp. Dit was lank voor selfone en e-posse en ons moes maar briewe huis toe skryf en terugkry. Ek het wel toe ek 21 geword het, uit ’n *bunker* in Ruacana met ’n veldtelefoon na die basis se seinkamer via Radio Walvisbaai geradio en ’n kollekteeroproep huis toe gemaak sodat my ma darem kon weet ek lewe nog en dat sy my kon gelukwens. Nie daai tyd ’n *girl* gehad nie.

“Dit het ek ook baie kere uit die bos vir troepe en mede-offisiere gedoen om so ’n radioskakel Walvisbaai toe op te stel sodat die manne uit die bos met ’n geliefde in die *states* kon praat,” verduidelik hy. Van die begin af was dit een van Anton se groot eienskappe. Om mense te kry om met mekaar te praat.

As jonge dienspligtige het Anton, net soos seker elke ander soldaat, nie regtig geweet waarom die oorlog gaan nie. Nes omtrent elke oorlog is daar gewoonlik nie duidelike kante soos met ’n rugbywedstryd nie. Jy is in hierdie ding in om jou land en jou mense te beskerm. So is jy vertel, gedril. So het jy opgetree. ’n Man doen wat ’n man moet doen.

“Ja, ons is ’n klomp *bullshit* gevoer, maar as jy so jonk is, is dit eintlik maar net ’n avontuur. ’n Manier om te *cope* met al daai testosteroon. Ek het later jare baie meer die vraag gevra of dit geregverdig was. Daar is ouens dood, ouens wat jy geken het, wat saam met jou in opleiding was en wat nog gisteraand ’n bier saamgedrink het. Was dit die moeite werd? Hoekom het ons dit gedoen? Oorlog, enige oorlog is ’n slegte ding maar as jy hom moet voer, voer hom so ver as moontlik van jou eie land.

“Dit was my regverdiging daai tyd – die feit dat ons ver noord beweeg het in Namibië en Angola in en daardeur die gevaar en die insurgensie van die ander kant ver weggehou het van die mense by die huis vir wie ons lief is. Omdat ek kon help om my ma veiliger te laat slaap, het ek dit gedoen. Ek glo ook dit het vir ons tyd gekoop om ’n vreedsame oorgang na demokrasie te maak werk, ná die oorlog.

“Ek het my negentiende, twintigste en selfs my groot een-en-twintigste verjaarsdae in die *army* gevier. Die laaste een was tydens ’n grenskamp.”

“Ons het as jong en onervare mense nie veel oordeel gehad nie en het nie diensplig veroordeel nie – ons het dit net gedoen. Ek wil dit nooit weer doen nie, maar het baie lewenswaarhede in die proses geleer. Lewenswaarhede wat my gehelp het om ’n landbou-onderneming te help oprig en meer en meer mense daardeur te bemagtig,” eindig Anton sy weermagstorie.

Anton die student

Enigiets met landbou en boerdery te doen was nog altyd Anton se hartsaak, maar aan die einde van matriek het hy ’n onderwysbeurs losgeslaan. As jou ma jou alleen moet groot kry, kyk jy nie ’n gegewe perd in die bek nie. Veral as daar nie meer ’n ghropperd en ’n plaas is nie. Maar *army* voor swot was weereens die regte ding op die regte tyd. Beurs of te not, hy het geweet hy sal nie in onderwys kan aard nie. Al is dit onderwys in ’n landbourigting.

“Hoe ek dit regtig reggekry het, kan ek nie nou meer so mooi onthou nie, maar ek het ’n beurs by *Landbouweekblad* gekry. My suster Lizette was hier aan die einde van my *army*-dae ’n joernalis by *Die Burger* en het te hore gekom van die beurs en het my gekry om aansoek te doen. Hierdie keer was my sus op die regte tyd op die regte plek vir my!

“Sover ek weet, is dit die eerste en enigste beurs wat *Landbouweekblad* ooit toegestaan het. Ek wonder hoekom? Niks met my stoutgat-varsity-dae te doen nie. Hoe ook al, ek kon daarmee B. Agric. met Landbou- en Bedryfseconomie as hoofvakke gaan swot. Daar was ook Rekeningkunde, Wiskunde en Statistiek, plus nog so lastige ou vakkie genaamd Renterekening 152 wat vele studente se graaddrome gekelder het, maar ek het hom met die eerste probeerslag deurgewurg! Ek kon dit net nie bekostig om ’n vak te sluk nie. Daar was nie ’n vangnet vir my nie.”

Ouboet Etienne, wat in 1976 gaan swot het, het ’n groot familieding begin. Daar was geeneen van hulle Rabe-lyn voorheen in die plek (of is dit nou Die Plek?) nie, maar goeie punte en prestasies het hom in Wilgenhof gekry. Uiteindelik was al vyf broers Wilgenhoffers. “En trots daarop,” sal Anton byvoeg. Die Plek het so deel geword van hom dat hy tot onlangs toe nog op die bestuurskomitee was. Daar was vir 15 jaar altyd een van die Rabe-bende in Wilgenhof.

***Wat in Wilgenhof gebeur,
bly in Wilgenhof***

“Dink vir jouself, is wat Wilgenhof my geleer het. Moenie ’n papegaai wees wat ander napraat nie. En wees krities. Met jou omstandighede en ja, ook met jouself. En Die Plek het my laat besef dat ons nie almal dieselfde is nie, maar dat ons deel kan wees van dieselfde entiteit. En dat tradisie nie moet verstok nie. Tradisie kan oorgaan in transformasie en ek het dit by Hortgro begin toepas.

“Daar was voor my tyd, my tyd en ná my tyd baie aanslae op Wilgenhof, soos nou met die onlangse twak van die sogenaamde ondinge,” praat Anton sonder om uit te praat. “Elke keer wat daar ’n herrie was, het die ouens net saamgestaan. Amper soos om ’n hedendaagse laer te trek. En dis ’n ding wat nou al 123 jare oorleef, aanpas, ‘herverbeel’ (ha-ha), herrys en saamstaan. ‘Wie durf versmaad jou louere Wilgenhof, wie nie bewonder jou verleeë ...’ En laat net een bliksem ‘bekfluitjie’ skree. Deur so bietjie ’n vinger te wys vir die establishment het elkeen meer selfvertroue gekry. Te hel met julle, ons is ons en ek is ek. En ek is oukei. Dis nie om teen ander te staan nie, maar om vir jouself te staan is wat ek uit Wilgenhof gekry het. Onder andere ... En ons vra nie toestemming nie. Sou jy ’n fout maak, dan vat jy jou pak en maak reg.”

Iets moet besonder goed werk by Die Plek. Want dit is weliswaar ’n instelling wat gehelp het om groot name op die *map* te sit. Christo Wiese, Whitey Basson, Frederick van Zyl Slabbert, Edwin Cameron, Beyers Naudé, Paul Harris, Doc Craven, et al. En Anton Rabe ...

Uit sy tyd daar het sy lewensfilosofie tot stand gekom. Hy sê gereeld vir die personeel en die bestuur om nie heeltyd na hom toe te hardloop nie. Moenie vir elke ding toestemming vra nie. Dink vir jouself. Neem ’n besluit. En as dit vou, kom vra liever na die tyd om verskoning en probeer weer en groei as om alewig toestemming te vra. Hy glo aan ’n bestuurstyl waar elkeen kans het om ’n geleentheid aan te gryp en te groei en aanspreeklikheid te neem. Hoe leer ’n voël vlieg? Net so glo hy mense onder hom moet hulle vlerke sprei. “Ek dink daardie filosofie is ’n kombinasie van my *army*- en Wilgenhofdae. En dis my wens om elkeen wat my pad kruis beter agter te laat.”

Juis omdat dit sy manier was van dinge doen, het hy geen vrees of kommer om Hortgro nou agter te laat nie. “My uitgangspunt vir ’n baie lang tyd was om ’n struktuur, ’n kapasiteit en ’n onderbou daar te stel, sodat wanneer iemand wegloop, jy iemand nuuts van onder of van buite af kan inbring, want daar is genoeg stabiliteit.

**Groot sake word
ritmies uitgespel**

“Dink vir jouself, is wat
Wilgenhof my geveer het.
Moenie ’n papegaai wees wat
ander napsaak nie. En wees
krities. Met jou omstandighede
en ja, ook met jouself.”

Buiten ’n Wilgenhoffer was Anton dus nou ook ’n ingeskrewe student op Universiteit Stellenbosch. Hy het geweet hy wil in ’n landbourigting sy toekoms gaan ontgin, maar het as eerstejaar nie kon droom nie dat landboubestuur soos ’n handskoen gaan pas in sy loopbaan wat hom laat eindig het as die uitvoerende direkteur van Hortgro.

Met sy beurs as suurstofteknik (daarsonder was dit *tickets*) het Anton die volgende drie jaar sy B-graad ingepalm. Dit was ’n saak van erns, maar moet nou net vir g’n oomblik dink hy het nie ’n jol gehad nie. Om die waarheid te sê, Anton het nog altyd die vermoë gehad om van die lewe ’n jol te maak. “Hou vas my bier, *watch* hierdie *move*!” voeg hy by oor sy aftrede.

Na sy B.Agric. het hy met ’n lening ’n Honneurs in Landbouekonomie gedoen wat hy suksesvol in 1985 voltooi het. Nou het hy vir *Landbouweekblad* drie jaar se terugwerk geskuld vir daardie beurs. Die tydperk het begin van 1986 in Kaapstad afgeskop. Joernalistiek was tweede natuur by hom. Hy hou van skryf, van die onderwerp en met Lizette en Francois ook in die joernalistiek daai tyd, was dit duidelik dat dit in hulle bloed is. Die feit dat hy wyd en syd oor vele verskillende landboubedrywighede moes skryf, het ook sy horisonne en kennis van landbou verbreed. Van bokke, beeste, skape, vrugte, groente en tannies se skou-melkterte.

“Hier in Augustus het die tydskrif se verteenwoordiger in die Vrystaat ’n *mental breakdown* of so iets gehad. Alhoewel ek en Murette toe al gevry het, was ek die enigste ongetroude ou in die Kaapse kantoor wat maklik kon oorskuif en ‘haak Vrystaat’, daar gaat ek. Maar ek was nie gebou vir daai provinsie nie. Gelukkig het die vorige ou mooi reggekom en is ek weer terug Kaap toe.”

Kort daarna het daar ’n pos oopgegaan vir die Oos-Kaapse verteenwoordiger in Port-Elizabeth, wat nou Gqeberha is, maar nog ook somer die Baai genoem word deur baie mense. Anton is oorgeplaas en Murette het weer vir eers agtergebly, alhoewel sy toe al “ja” gesê het. In Februarie het hy dan ook vinnig teruggegaan Kaap toe, die trouing aan haar vinger gesit en sy nuutgevonde bruid Baai toe gevat. “Dit was goed vir ons om weg van almal alleen in daai lekker Baai te bly en mekaar te leer ken en uit te *sort*,” reken Anton.

“So terloops, buiten artikels en nuusstories was een van my take om landbouskoue te besoek, wat daai jare baie belangrike gebeurtenisse in die platteland was. Buiten stories skryf, was een van my verantwoordelikhede om foto’s te neem van al die pryswenner

boerbokke, skape, beeste en perde. Partykeer somer ook hoenders, eende en selfs pronkende duiwe. Maar die groot moment was by George se skou waar ek ’n foto geneem het van “Die Groot Krokodil” met sy kampioenkoei. Vir julle jongetjies, dis mos nou PW Botha, daai tyd se president van ons land wat met ’n ystervuis en baie blink tande regeer het. My oomblik van glorie – die Groot Fotograaf kiek die Groot Krokodil!”

En dit was ook *Landbouweekblad* wat hom in 1988 Langkloof toe gestuur het vir ’n storie oor SAAPPA – die destydse SA Appel- en Peerprodusentevereniging – se jaarvergadering. Daar loop hy vir Chris Baard, ’n ou klasmaat van US raak wat hom meedeel dat hy op soek is na ’n assistentbedryfsbestuurder aan die bedryfsdienskant. “Lyk my ek was weer op die regte tyd op die regte plek,” sê Anton oor dié begin van sy lang pad in die sagtevrugte-wêreld. Hy en Murette is terug Kaap toe en op 1 April 1988 het hy ingeval by SAAPPA.

“Ek was daar, ja.”

Anton, die wyerskrif

Ene Abrie Theron was ’n groot naam in toutrek. Hy was baie betrokke en het lank self getrek voor hy ’n skeidsregter geword het. Sy dogter Murette was inderwaarheid ook betrokke as ’n beampte. En dan was onse Anton ook ’n kranige toutrekker wat vanuit Philippi homself tot in die groen-en-goud van Springbokkleure getrek het. Mens kan soortvan sê die regte toue is op die regte tyd getrek, want Anton en Murette het so ontmoet.

“Ek het reg van die begin af gedink hy is baie oulik, ek het gehou van wat ek sien, maar ek het gedink hy is nogal arrogant. Moet tog net nie laat hy hoor ek sê dit nie,” lag Murette daarby. “Eintlik was dit nie arrogansie nie, maar hy was altyd in beheer. Ek het altyd sy teenwoordigheid in ’n plek aangevoel. Hy maak ’n indruk as hy ingestap kom. Altyd. En hy en my pa het reg van die begin af gekliek. Soos mossel en rots.”

In die winter van 1985 swot Anton op Stellenbosch waar hy natuurlik ook toutrek en kort-kort dus vir Murette raakloop. Een Sondag lui Murette se foon en dis toe Anton wat haar vra om die volgende Saterdag te gaan fliek en sy sê ja. “Maar jy gaan my nie weer voor volgende Saterdag sien nie, want ek moet dié week ’n pel van my *second* op die Bergrivier-kanomarathon,” voeg hy by.

Die volgende Saterdag van die groot fliek *date* het aangebreek en soos gewoonlik is Murette, haar pa en ma by die toutrekkompetisie in Philippi. “Ons het met my kar gery, en toe vra my pa of ek en Anton nog gaan fliek. Hoe gaan dit werk, en of hulle met my kar terugry, of wat? Ek antwoord net dat ek nie weet nie, want die man het nog nie ’n dooie woord met my gepraat nie,” onthou Murette. “Want hy trek mos nou tou en ... wel, dis chaos. Aan die einde van die kompetisie kom vra hy of ek reg is om sommer saam met hom te ry. Ek weet toe nou nie so mooi nie, maar my pa sê dis reg, hy en Ma sal met my kar huis toe.”

Sy is toe saam met Anton eers na sy ma se huis, waar hy nog gebly het wanneer hy nie in Wilgenhof was nie. Daar wag ’n hele entourage haar in. Sy ouma, ma, tannie en Ronel, sy skoonsus. “Almal kyk my groottoog aan, want ek is die eerste meisie wat Anton huis toe bring. En ek kom nou van ’n heeldag se toutrekstof af. Nog met dieselfde klere aan weet ek nie hoe ek lyk nie, maar ek weet hoe ek voel. En daar kom Anton terug van sy kamer af. ‘Mutti, waar is my broek?’ wil hy by sy ma weet. En toe soek hy ook ’n hemp. Hierdie besigheid is ’n absolute *disaster*, dink ek. Met geleende klere van sy broers is ons daar weg om James Bond te gaan kyk. Ná die fliek vat hy my huis toe en met ’n oukei *fine* ons sal mekaar weer sien nè, is hy daar weg. En dit was vir eers dit. Ek het gedink hierdie *kite* gaan nie vlieg nie.”

Februarie 1986 was daar ’n groot toutrekkompetisie by die Kaapse Skou waarvoor Anton alles moes reël. Hy stel toe vir Abrie, Murette se pa, aan as hoofskedsregter en sy is een van die beamptes. Die Donderdag voor die kompetisie het Abrie sy kar afgeskryf en die Therons is almal met Murette se kar skouterrein toe.

“Daar aangekom groet Anton my pa hartlik en die volgende oomblik kry my ma sommer ’n soengroet. Hierdie man is heeltemal van die pad af, dink ek terwyl ek uitklim. En net daar kry ek ook ’n klapsoen! Jou kop raas, dink ek, maar sê niks. Intussen probeer ek my bes om koel en kalm op te tree, maar my hart bokspring en juig! Hoe ook al, van daar af was dit net toutreksake in Anton se kop tot aan die einde van die kompetisie. Vrouens was daai tyd nie in die lede-kroeg toegelaat nie en terwyl die mans soontoe is, het ek en my ma en sussie in die sitkamer loop sit. Die volgende oomblik kom Anton daar ingestap en kom sit by die *girls*.”

Hulle het almal saam gaan eet die aand en Anton hoor toe dat haar ma en pa die volgende dag moet terug Tulbagh toe waar hulle bly. Maar hy kon sien Murette is skrikkerig

***Deur sy liefde vir toutrek
het Anton die liefde van
sy lewe ontdek***

om dié rit aan te pak met haar kar. Net daar bied hy aan om hulle met sy Mutti se BMW Tulbagh toe te vat (op daardie stadium sonder Mutti se medewete). Met die belofte om tienuur die oggend daar te wees, is hy weg huis toe. “Dink jy hy gaan kom? wou my ma weet. Ek weet nie Ma, dalk het hy ’n glas wyn te veel ingehad. Wie weet enigiets met die man? Die volgende oggend klokslag tienuur was hy daar met Mutti se BMW.

“’n Week later het hy my gevra om te trou.”

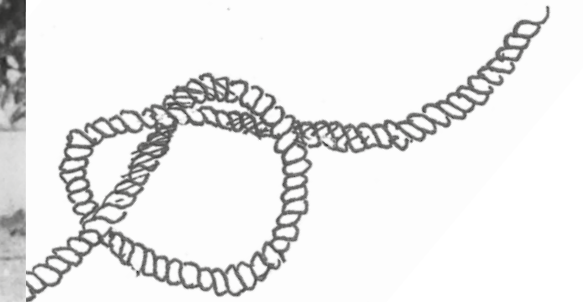
Ses maande later het hulle verloof geraak en nog ’n ses maande later, op Valentynsdag (nogal) 14 Februarie 1987 is hulle getroud. Dis hoe Anton is. Hy weet wat hy wil hê. Hy karring nie. Dis reg of weg. Hierdie was weereens die regte ding op die regte tyd. Behalwe dié keer was dit nie ’n ding nie, dis sy vrou vir wie hy nou nog lief is as toe. “Ek het haar, want ek was daar,” sal hy jou vertel.

Van daardie Valentynsdag af het Murette vir Anton, wat alreeds ’n groot indruk op die lewe gemaak het, sien verder ontwikkel. As mens haar sou vra wat dit is wat hom so uitskieter gemaak het, sal sy begin deur vir jou te vra hoeveel tyd het jy. En dan te lag voor sy antwoord.

“Hy is gedrewe en by hom bestaan daar nie iets soos ‘jy kan nie’. Hy sien altyd die glas halfvol, nooit halfleeg nie. Hy kan standpunt inneem, moeilike besluite neem met goeie oordeel en is ongelooflik objektief. Hy het integriteit, is ’n geloofwaardige man van sy woord. Hy neem maklik leiding waar ander sal huiwer, maar hy bemagtig aanmekaar ander mense rondom hom. Hy’s die soort mens waarvoor almal om hom net hul beste wil gee. Hy was en is nog altyd ’n absolute rots, ook in moeilike tye wat, ongeag waar en met wat, mense se respek en vertroue inboesem. Waar ander mense benoud raak wanneer die waters rof raak, sien hy dit as ’n geleentheid. In kort, hy is net rêrig ’n *amazing* mens en ons is supertrots op hom.”

Wat Anton sal bylas is dat meeste van dit wat Murette hom toedig sou nooit sodanig gewees het as sy nie daar was vir hom nie. Hy is ’n beskeie mens wat nog nooit in sy lewe te groot vir sy skoen geraak het nie. Behalwe nou wanneer hy toutrek, natuurlik.

Sy vermoë om leiding en besluite te neem het waarskynlik baie te doen met die feit dat sy pa vroeg oorlede is en hy op 13 skielik die man in die huis geword het. Dit het hom jare vroeër al geleer om verantwoordelikheid te neem. Om die beste van enige

Dis reg of weg. Hierdie was weereens die regte ding op die regte tyd. Behalwe die keer was dit nie ’n ding nie, dis sy vrou vir wie hy nou nog lief is as toe. “Ek het haar, want ek was daar,” sal hy jou vertel.

As mens haar sou ra wat dit is
wat hom so uitskietes gemaak
het, sal sy begin deur vir jou te
ra hoeveel tyd het jy.

saak te maak en nooit moed op te gee nie. Hy is aanmekaargesit om nie net te oorleef nie, maar om die beste van alles binne sy vermoë te maak. Op daardie noot sal Murette byvoeg hoe spyt sy is dat sy nooit Anton se pa geken het nie. “Hy moes ’n ongelooflike mens gewees het. Ouboet Etienne sê wel hy was ’n bliksem, maar daai vurigheid het baie energie in Anton wakker gemaak. Hy was die eerste om besproeiing in Philippi staan te maak en hy was op die skoubestuur. Hy was teenwoordig. Daai Duitse afkoms van Gottfried Ewald Rabe is ingebore in Anton. Daai dryfkrag vir sukses.”

In hul vroeë jare saam het Anton nog sosiaal gerook. Dit was iets wat hy met ’n kuier sou doen, meesal saam met sy beste vriend, Nico Visser. Een sigaret of ’n pyptrek hier en daar, dan weer drie, vier maande niks.

“Maar as hy die slag by die huis kom, ’n sigaret iewers uitkrap en buite gaan staan en rookbolle blaas, moet jy weet, dit was ’n harde dag. En sou hy ’n tweede sigaret rook, moet jy weet dis moeilikheid. Of, die ander ding is, hy sal my bel en vra of ons vanaand braai. Die sigaretkooltjies is lankal uit sy lewe, maar die vuur se kole is nog, en sal altyd deel wees van Anton se lewe. Om diep in ’n vuur se vlam te kyk is suiwer terapie vir hom. Of dit nou ná ’n sleg dag op kantoor is of in ’n kampplek in die Kalahari, dis sy terapie.”

Anton se werk het hom aanvanklik baie van die huis af weggevat. Hy moes byvoorbeeld markbesoeke op vele plekke gaan doen. Aanvanklik, terwyl Anke en Dieter nog klein was, het die hele gesin saamgery sodat hulle iets van hom het. En dit was vir hom belangrik. Hy het meesal gevra of hulle sal saamry. Maar daar was nie geld vir hotelle nie. Hulle moes by pelle bly. Marna in Kroonstad en Piet in Krugersdorp en so aan. Tog het hy wel lekker ontspan saans saam met sy huismense én sy pelle. Tot die volgende oggend vieruur wat hy daar uitskuif op pad na nog ’n varsvrugtemarkbesoek.

Ry en kamp was deel van beide Murette en Anton se lewe nog lank voor hulle mekaar geken het. G’n wonder hulle is op ’n groot kamptrip Namibië toe met Anke wat net 15 maande oud was. Met koelbokse en weggooidoeke die wye vlaktes in saam met Nico en Karen. Driemantent met een man en twee *girls* in. Onvergeetlik en prysloos.

“Daar het ek vir die eerste keer geleer Anton moet wegkom van alles af. Selfs ’n selfoonsein. Hy moet nie bereikbaar wees nie. Want dan kan hy afskakel. Ek onthou eenkeer het ons net in die Wildtuin aangekom en hy het sy selfoon aangesit, net om my en sy ma te laat weet ons is veilig daar, maar toe is daar ’n boodskap van die werk af. Groot chaos, sê hulle en hy moet nou op ’n vliegtuig klim. Hy het net gesê *sorry*, julle sorteer dit uit. En hy het sy foon afgesit,” verduidelik Murette.

Oor die jare heen het ’n ander ononderhandelbare instelling ontstaan. En dit was die drie weke se vakansie in Juniemaand. Elke jaar. Sonder uitsondering. Maak nie saak wat by die werk aangaan nie, hulle vat die pad. Murette weet dit is absoluut ’n uitvloeisel van broer Marius se onverwagse dood. Dit het Anton laat besef dat niemand weet wat môre inhou nie, die toekoms het geen waarborge nie. Nou is die tyd. Want dit was juis op so ’n reis wat Anton in Hardap in Namibië die nuus gekry het van Marius se dood. Hulle is die volgende oggend vroeg reguit terug Kaap toe. Op pad kry kleine Anke akute gastro. ’n Dubbele trauma, maar sy trek deur. Van daardie tyd af reis hulle elke jaar, soms met kinders, soms nie, sonder uitsondering vir drie weke in Juniemaand. ’n Mens moet die lewe voluit lewe terwyl jy nog lewe, ja.

Noudat Anton gaan “aftree” wonder ’n mens hoe lyk die toekoms? “Hy sal betrokke bly,” sê Murette, “hy is so aanmekaargesit. Elke jaar sê hy vir my hy gaan nie meer by daai en daai en daai betrokke wees nie. En dan los hy daai drie goed. Maar vier nuwes kom by! Tog sien ek daar gaan meer trips bygewerk word. En ek sien uit daarna dat hy meer stories skryf. En dat ek dit alles kan lees. Hy is ’n ongelooflike skrywer. Vir my skryf hy in prentjies.

“Meer nog as dit, en nou raak ek emosioneel as ek dit sê, maar as gevolg van sy oorvol werkslewe het hy baie van ons kinders se grootword gemis en dit maak hy nou op met Anke se Bea en Daan. En dis vir my *great*. Want daar is nie nog so ’n oupa nie, reken hulle.”

En daar is nie nog sulke kleinkinders nie, sal Anton byvoeg.

Anton joining the deciduous fruit industry

When you're in your final year of school, you feel senior, like experienced and all. Then you go to the army for your national service. Suddenly you're a rookie or *roof* again. At the end of your compulsory two years, you're an *ouman*. Then you go to varsity, and you're nothing again. Until you become a veteran. Again. Then you start your first job as a junior.

"After my stint as a journalist at *Landbouweekblad*, I joined the deciduous fruit industry (DFI) on 1 April 1988," Anton begins his deciduous fruit chapter. "I have often wondered about the irony of this particular date since then. If I knew then what I would experience and live through in the next 37+ years, I might have hesitated. Or maybe not, as it was mostly a privilege and an honour to have been part of a very dynamic era in the DFI. Certainly, a thrilling ride. Many times I was in the driver's seat without a roadmap, blueprint, example or previous experience to guide the next turn in the road. Driving by the seat of my pants, most of the time.

"Essentially, it was pure luck to be at the right place at the right time during some of the most significant events in DFI history. This was not only in our industry but also during the peaceful transition from the apartheid era to a democratic South Africa, which certain politicians have now largely mishandled, yet it is still regarded internationally as somewhat of a miracle.

"In a certain sense, the same is true about our current DFI, given the tectonic changes in international trade at the time - free trade and globalisation, which is now in turmoil again due to the 'Make America Great Again' ploy and Trumpism.

"I do, however, believe that we have not stuffed things up. We are rather poised for a new growth era in our industry with a very positive 10-15-year outlook. But just like I felt after the army, I was somehow glad I shared in the experience, but would never want to repeat it!"

Anton started with SAAPPA (South African Apple and Pear Producers' Association - now Hortgro Pome) as an Assistant Manager, responsible for industry services. At that time, SAAPPA had a personnel complement of eight people, with two main focus areas: technical and industry services.

“I guess you can call me a Jack of all trades, but master of none. Well maybe not really, because I believe my training as an agricultural economist taught me how to deal with many complex issues simultaneously.”

The technical side was driven by Richard Hurndall and Matthew Addison. Anton’s focus area and responsibilities included regulations, packaging, statistics and benchmarks, as well as local market promotions and administration, along with Chris Baard, then the Manager of Industry Services.

Anton carries on with his full-colour tale: “I was just starting to find my feet when I was called up for an army border camp of three months in Namibia as part of national service after the initial two years at that time. This was from August to October that year. It was sort of the last gasp before Namibia’s independence.”

When he got back, Chris had resigned, and Anton “inherited” Industry Services (IS) and became Manager of IS without having much experience, given the very short period he had worked there.

“Again, I sort of automatically got the job. It somehow became the story of my life, as I never applied for a job from then on. Be in, and at, the right place at the right time, and the job is yours! Lucky, very blessed and privileged. When another opportunity arose, it was sort of assumed that I just stepped into the new role. So, although I have had a GM/CEO kind of job since the early 1990s, jobs and roles have evolved as the industry has developed. And believe me, I basically had a new job every 12-18 months.

“In any event, I somehow coped with the job without a new Assistant Manager having been appointed in my place. It never happened, so I sort of did two people’s jobs – another story of my life, doing several people’s jobs at the same time during and after deregulation, as we could not afford to appoint more people. I even acted as editor of the then *Deciduous Fruit Grower* magazine, which was the forerunner of the current *SA Fruit Journal*.

“I guess you can call me a Jack of all trades, but master of none. Well maybe not really, because I believe my training as an agricultural economist taught me how to deal with many complex issues simultaneously, focusing on the important stuff, and getting on with things, rather than getting bogged down in the mundane and reacting too much to noise that goes around in circles. Make a decision, make a move. Get on with it.”

In 1993, after a fairly intense period where he had two chairmen and two vice-chairmen in the space of six months, Unifruco was established, with all commercial activities

moved away from the Deciduous Fruit Board (DFB). During this time, Unifruco Research Services (URS) and Fresh Concepts (FC) were formed as separate legal entities within the Unifruco stable to deal with research and local market promotions. SAAPPA’s technical staff moved to URS, while Anton liaised with FC management and staff on the local market promotions. A bit of a mixed bag, but he reckoned that was good preparation for what was going to come.

“Anton became the general manager of a downsized SAAPPA and, among other things, acted as secretariat for an informal Deciduous Fruit Producers’ Trust (DFPT) with no legal standing at the time. The three industries (pome, stone, and table grapes) formed a transition committee during the Unifruco era, in the period leading up to deregulation, after which the DFPT was formally established as a legal entity serving the three industries.

It was during this time that they formed and formalised the SA Stone Fruit Producers’ Association (SASPA), now Hortgro Stone, and SA Table Grapes (SAT, now SATI). At that time, both fruit types only had regional associations with conflicting marketing windows. It was quite difficult to find the sweet spot on shared industry functions and services outside the commercial space, especially in the table grape industry. Pome was well settled, having been established as SAAPA (apples) and SAPPA (pears), which amalgamated in 1997 into SAAPPA, notably with two A’s and two P’s.

“Later, just after deregulation in early 1998, Fresh Concepts was liquidated, and the staff retrenched, which still remains one of the most difficult tasks I ever had to do, as those employees (mostly retail/merchandising women) were all victims of an environment that had drastically changed and not because they did a bad job or that the promotions did not work. This was always a bone of contention in the industry, especially among the large pome fruit pack houses, which all developed strong brands and marketing divisions for the local market. So, we did not have much of a choice, as the big domestic role players basically demanded that this be stopped. FC was, in essence, offered on the altar to maintain unity and support for the other essential industry services.

“I experienced this transition and the process first-hand. Sometimes there were very heated debates, to the point where some individuals nearly *bliksemmed* other

“Sometimes there were very heated debates, to the point where ~~some~~ individuals nearly *bliksemmed* other individuals.”

individuals. Many times, it was pretty close, but fortunately it never really happened. Sometimes I also wanted to *bliksem* someone too, but alas, that too never happened!" Anton remembers with a smile.

Other heated debates were about issues that now seem irrelevant. Which size carton to use (Mk4 or Mk6) and to "wrap or not to wrap". At the time, individual fruit in alternative rows in the top layer of packed apples/pears were wrapped. Two totally opposing views were held at the time – that it adds value and improves the presentation of the product, or that it is a total waste of time and money, not adding any value.

Other more important issues dealt with included regulations, cut-offs of fruit size in different pools, a so-called price curve, crop estimates and who will ever forget the "annual apple planting guidelines" of 40:30:20:10, meaning 40% Green (Granny Smith), 30% Yellow (Goldens), 20% Red (at the time mostly Starking, Starkrimson and Topred) and 10% Bi-colour (original Gala which did not colour well).

Today, commercial realities and nearly 30 years after deregulation, the apple colour split is 49% Bi-Red/Bi-Pink, 22% Red, 17% Yellow and 12% Green, all with much higher-yielding strains with better pack-outs.

"I recall spending hours within the then SAAPPA Council on the carton size and wrapping. Having decided the industry would not move to the Mk6 cartons and would do away with wrapping, it took Louis Kriel, one of the founders of the SA fruit export industry, just a few minutes to *smokkel* with everybody's *koppe* and Mk6 and wrapping were agreed to as the best thing since sliced bread. An awesome skill he had that I admire to this day.

"I still remember on my first day as GM (*nogals*, with a staff of three!), I took two 'huge' decisions: Number one was not working with a jacket and tie any longer (I was the only male in the office in any event); and secondly, to get a decent coffee percolator to brew proper coffee for the office. Plastic coffee doesn't work for me. A few percolators later, this is still sacrosanct in my office. And it wasn't a month later when all the men in Unifruco also stopped wearing a jacket and a tie except for formal meetings. 'n *Klomp kraaghemde het oornag oopnekhemde geword!* Fashion trendsetter, that's me!"

The first trustees of the DFPT - Deciduous Fruit Producers' Trust
Back: Johan Burnett, Bertus Mong, Anton Rabe (General Manager), Stoney Steenkamp, Riaan Botha, Billy Bourbon-Leftley, Simon Malherbe
Front: Anthony Rawbone-Viljoen, Peter Dall (Chairman), Chris Faure (Vice-chairman), Pieter Graaff

They also moved the SAAPPA office, which was then in Unifruco's offices in Parc du Cap in Durban Road, Bellville, to the Langeberg Building next door to create more "distance" between the industry activities and Unifruco's.

"Incidentally, my original office was right below Louis Kriel's office. Shortly after I became GM, I recall that he summoned me one day for some reason or other. I was (sort of) intimidated, given his standing in the industry at the time, but I 'calmly' indicated to Ruth Hendriks (his secretary) that I could only see him a few hours later.

"Ruth was really very upset with my behaviour and nearly had a heart attack: *'Niemand laat mn. Kriel wag nie!'* Well, Anton did make him wait, and when he pitched up some hours later, it was some mundane thing which Anton can't even recall. But they had a good chat on various industry issues, and even a leisurely tea.

"I believe he was testing me, and clearly, I passed whatever test he had in mind because after that, we had a cordial and mutually respectful relationship whenever we had to engage on something. Many years later, I found myself on the same plane with Louis from Cape Town to Upington. He came over to me and said: *'As die vliegtuig vandag val, is die bedryf in sy donner in.'* I just thought, wow, this *diknek* regards me as key and essential to the industry!"

Over the years, Anton has been very blessed with excellent chairmen and mentors. Gawie Roux, GM of SAAPPA when he started; David Gant and Alastair Moodie, Chairman and Vice-chairman of SAAPPA; later on Pieter du Toit when Anton became GM, Johnny Mudge with the SAAPPA Marketeers; and Nigel Mudge as SAAPPA Chair during the years of turmoil; Peter Dall and Chris Faure as the first two chairmen of the DFPT; Gys du Toit, and later Nicholas Dicey as Chairman of SAAPPA/Hortgro Pome, and later DFPT and Hortgro.

"I also had the absolute privilege to touch base with *ou oom* Gys du Toit and *oom* Jan-Linde du Toit, Dr Paul Clüver, and the late Alastair Moodie, both industry giants, I still call on them from time to time for some wisdom and wise counsel.

"On the Table Grape side, *oom* Stephanus Rossouw, Billy Bourbon-Leftly, and Johan Burnett stand out. Later on, Francois Rossouw was a DFPT Trustee. That was before

Peter Dall, one of Anton's big mentors in the early days

we had the fallout with SAT, but that is a story for another day. On the Stone-fruit side, Bertus Mong, Stoney Steenkamp, Leon Eksteen, and Pieter (*oom* Kampie) de Necker.

“Too many to name, and I run on seriously thin ice by naming just these few. All of them are real *diknekke* and true servants and legends of our industry. I salute them all. They were there. I was fortunately there with them.”

The daring days of deregulation

In 1990, the power of attorney was handed over by the Deciduous Fruit Board to the Universal Fruit Trade Cooperative (Unifruco). And with the removal of political sanctions in 1991, several new international markets opened. While South Africa was nurturing its newborn democracy, several committees of inquiry, among them the Kassier Committee, called for the abolition of all control boards and the deregulation of the industry. In 1997, the deciduous fruit growers gained full sovereignty, allowing them to use and export through any marketing channel available.

On 1 October 1997, the Deciduous Fruit Producers’ Trust (DFPT) was formed as a first step towards creating a comprehensive service structure for the industry, which is known today as Hortgro – the deciduous fruit growers’ umbrella body, which also provides industry services to a number of other horticultural crops. It was a U-turn that sent fruit farmers, basically overnight, into the uncertain free-market world without the protection of the Deciduous Fruit Board and its single exporter, Unifruco. It was radical. But it was good. Eventually.

“When deregulation was staring us in the face, I couldn’t help but remember the famous quote by Henry Ford: ‘Whether you think you can, or you think you can’t, you’re right.’ I always claim to be in the right place at the right time, but this time, I wondered. Yet, the first part of this quote fortunately became true,” Anton says, remembering the daring days of deregulation.

Over the years, agriculture has been in the limelight with many investigations by just as many commissions, resulting in a myriad of agricultural plans, strategies and programmes that have mostly died unimplemented. This, coupled with uncooperative segments in the system feeling they were not given enough participation, that they disagreed with the

outcome, or that they were just bolshie, meant everybody was the boss of their own dump, resulting in secessions and many interpretations taken out of context.

“Our country and its peoples are very good and quick to draw up plans and strategies, creating commissions left and right, but implementing those plans and recommendations somehow mostly remains MIA, being missing in action! So those who do not want to cooperate, or spineless officials plainly not doing their job, must just be ignored or replaced. We need to look after ourselves. This ‘self do’ mentality is the key building block of the Hortgro ethos and culture. And that’s why the dragon of deregulation became a darling,” Anton explains.

It all began in earnest with a single phone call at four o’clock on the afternoon of Christmas Eve, 24 December 1996, which sent the South African fruit industry dramatically in a new direction (turmoil might also apply here). That conversation, between the then brand-new Agricultural Minister, Derek Hanekom, and well-known Stellenbosch University agricultural economist Professor Eckart Kassier, was the trigger that frightfully quickly pulled the mat of controlled marketing from under fruit producers’ feet, sending them into the unknown roller-coaster ride of the free market.

Hanekom wanted to immediately implement the ANC’s Land and Agricultural Reform Policy and, in this conversation, said to Kassier: “For years now you’ve been advocating a free market system. You’ve led special investigations regarding the topic. Well, now there is a new marketing law coming, and you’ll be the one seeing it through. You are beginning in six days’ time, on 1 January 1997. I want it all done and implemented in one year.”

What happened during 1997 because of this directive (and challenge) not only shook the fruit industry, but the entire agricultural sector of South Africa to its foundations. The thing is, a huge ship takes time and space to make a U-turn. Unfortunately the industry was not given this luxury. It was more like a revolution than what should have been an evolution.

“Yes, Professor Kassier was advocating the end of the one-channel agri-marketing system. But this was quite a bomb thrown at him. Yet, he took on the challenge and was the founder and first chairman of the National Agricultural Marketing Council (NAMC).

Professor Eckart Kassier

Derek Hanekom

"He did advise that deregulation should be done systematically, because there were good things and strong points from the previous era that should have been retained. But what boggled my mind as a youngster at that stage was that there were many industry leaders who tried everything in their power to retain the old-fashioned status quo! Imagine where we could have been today if everybody had embraced the inevitable change and proactively helped to build the new regime. If we could have retained ownership of entities such as FPT and Paltrack, a service that provides central code registration, electronic file distribution and transmission services within the industry, we would have been able to prevent many of the current logistical challenges regarding industry information."

During that time, they even attempted to buy out Paltrack in association with the Perishable Products Export Control Board (PPECB) but just couldn't muster the final R50 000 to clinch the deal. Unifruco then, at the cost of the industry, sold it to private shareholders.

"I believe Unifruco will most probably, in time, be used as a case study on how not to restructure and adapt. I remember clearly on a public holiday shortly after deregulation - those days I virtually worked 24/7 - I needed to talk to somebody at Unifruco, but nobody was available. Meanwhile, the new exporters all worked with me. In those days they handled around 4 500 000 cartons per staff member while Unifruco managed not even 100 000 per person," Anton illustrates.

Apart from Kassier, there was also the Bain & Company investigation - yes, the same Bain implicated in the Bell Pottinger white economic capital and SARS scandal during the Zuma years - done by the then Deciduous Fruit Board and Unifruco in the mid-1990s that led to adaptations to industry structures and operations. Something was happening. The Bain investigation was done with complete participation of the three deciduous fruit sectors, namely pome, stone fruit and table grapes. It led to a clearer divide between the DFB and Unifruco.

"I served as secretary with oom Stephanus Rossouw as chairman. This was referred to as the Deciduous Fruit Producers' Trust (DFPT), but wasn't per se a formal legal entity. Later, while approaching deregulation, the DFPT was formalised as a trust with a board of trustees of 10 producers, made up as follows: Pome fruit - Anthony Rawbone-Viljoen, Pieter Graaff and Riaan Botha. Stone fruit: Bertus Mong, Stoney

"I believe Unifruco will most probably, in time, be used as a case study on how not to restructure and adapt."

Steenkamp and Stephanus Malherbe. Table grapes: Billy Bourbon-Leftly, Johan Burnett and Francois Rossouw, with Peter Dall as executive chairman. I sort of automatically got the job of CEO!”

Nobody was prepared for this deregulation mayhem virtually forced on them. Imagine, it was basically a more than 50-year dispensation that kind of became redundant overnight through a revolution. But the good side of this was that it helped Anton shape his work philosophy to always opt for small, incremental and proactive management changes. Evolution doesn’t happen overnight.

“It was a hard time of 18-hour workdays where I basically only saw my kids awake some weekends. We had to juggle many balls while creating a sense of the utter chaos around us. This included never-ending industry functions like research, plant improvement, information flow, local market development, marketing and promotions. We also lost quite a few producers who just couldn’t keep their heads above water in those early days,” he adds.

The three big apple co-operatives (CFG, Kromco and Two-A-Day) each paid R1 million in levies in advance, and DFPT managed to get another few million from the liquidation committee of the DFB, resulting in six months’ financing for research, plant improvement and to supply a much-needed cash flow during the transition.

A call was made that the “new” industry would implement a voluntary levy system. This worked well for the first two or three years, but thereafter more and more producers stopped paying until the untimely early death of that system.

Not all producers stopped paying, though some of the big ones (no names, no pack drill) started demanding conditions and requirements for continued levy payments. It became untenable with the realisation that individuals, instead of the collective, should never be allowed to make the call about industry functions and services, as well as the extent and application of levies. The implementation of statutory regulations and accompanying levies was the inevitable result.

To keep the ball rolling, Peter Dall reached out to the producers still paying their levies to keep doing so, with the new carrot that it would be restructured as loans and that DFPT would pay prime plus 4%.

“This gave us a chance to motivate the statutory regulations to the National Agricultural Marketing Council (NAMC). And to get them implemented. Yet another 18-hour-a-day period, albeit this time with a few more people on board, like Louis van Zyl on finance and Hugh Campbell in research and industry services to support me,” Anton’s story continues.

“But although we were R16 million in the red, we managed to pay every cent back in the following few years with Peter’s prime plus 4% scheme. In those days, that was a heck of a lot of money that kind of put the brakes on us.

“The DFPT was the first industry that followed the statutory route after deregulation, and we basically had to create the ‘route map’ for new, additional statutory applications. We still use this approach today. We are currently in our sixth or even seventh four-year cycle, with the same basic strategic framework, with referendums to prove the level of producer support. Voting percentages differ, but we always try to get them above 70%. And the support of those who do vote is always more than 95%. We always accept that those who do not vote automatically agree with the proposals. And that is good for us.”

Today both Pome and Stone Fruit have healthy balance sheets, with reserves ring-fenced for specific goals, including research, bio-risks, market accessibility, plant improvement, as well as unforeseen crises that fall under the control of the various boards and advisory committees. This ring-fencing capacity was already created at the beginning of deregulation via DFPT Finance, a non-profit company, which exempted the levies from tax.

Levy levels are relatively high, especially for stone fruit, but still within the maximum levels considered by the NAMC. Levies do create a stable basis, but they won’t be sufficient for all the industry’s needs.

“That’s why we constantly look out for alternative sources, such as user-pay services in some of the substructures, and hopefully, in future, also the Hortgro Legacy Foundation to boost levies for big infrastructure developments and industry capacity.

Nobody was prepared for this deregulation mayhem virtually forced on them. Imagine, it was basically a more than 50-year dispensation that kind of became redundant overnight through a revolution.

“May we never again find ourselves in such a situation, and producers, please, please make sure you are involved and informed. You must always know what we use your money for. I can assure you it is being applied with consideration and full responsibility. Because, in future, we will have to look after ourselves even more. A lot more than since 1 October 1997.”

Deregulation of the deciduous fruit industry was devilish. And many a day Anton wondered about his philosophy of being at the right time in the right place. Yet, he stuck it out, helping to make it happen. He was there.

The dangerous days after deregulation

“We basically went from one exporter to more than 200 overnight. Totally untenable, and many a producer entrusted their fruit, and in effect their lives, to promises of a few cents more and soft-soaping from the new exporters. Absolutely mind-boggling and naïve,” Anton continues the drama after deregulation.

“I remember a near brawl when Unifruco tried to force one-sided terms and requirements onto producers. We literally got the bulk of producer groups and Unifruco’s management in one location. And just before the fists started flying, we managed to get a more reasonable agreement.”

If it weren’t such a serious issue, it could have been a scene from a comedy. Almost like someone saying: “I’ve got my principles, but if you don’t like them, I’ve got many others!”

Unifruco had to backpedal quite a lot and, over the years, had to downsize regularly as the producer groups integrated more and more into the value chain.

Yet, many gullible producers were led by the nose and just never got their money, or, at best, a minor portion of what they were promised. There were quite some bankruptcies, and one of the biggest consolidation phases in the industry’s history followed in the first two to three years after deregulation.

However, this was also the positive beginning of integrated commercial agricultural businesses offering production, refrigeration, packaging, marketing and logistics in the

same business entity or in partnership with like-minded businesses. It even extended to pack houses.

“We had to do something about the initial chaos, which we managed, but it still amazes me how a producer can literally risk his existence and business without a written agreement in place and nothing but vague promises.

“When my brothers and I started our own fynbos/protea farming, we made sure we were in control of our own future by taking care of our own logistics and marketing. It’s the only way. There’s got to be skin in the game.

“When it goes well, everybody must score, but in less fortunate times, like this year’s logistical challenges, for instance, service providers should only recover costs and not add profits or surpluses at the expense of producers.

It was during this phase that Anton developed a standard pro forma contract between a producer and an exporter stipulating the obligations and functions of both parties as protection. What are the payment terms? When does ownership and/or responsibility move over to the other party? It covered how internal quality issues and other claims should be treated, and many more.

That was followed by establishing a dispute resolution and arbitration procedure to help solve issues without lengthy legal battles wasting money on both sides of the system. This worked well to help streamline the new dispensation. What certain so-called exporters did in the early days was to take farmers for a ride with money matters and then close Operation X down to resurface the following season as Operation Y. The new dispute resolution procedure changed that by not focusing on the organisation, but by holding individuals accountable.

“After that, things improved, but for quite some years there were still farmers complaining that they either received no money in the worst case, or much less than what they were promised. The arbitration procedure helped with these disputes.”

“Unfortunately, there were some producers who got nailed purely due to naivety, credulity, and possibly some avarice that made them literally start gambling for an

extra 50 cents. There was quite a lot of stripping and, as mentioned before, major consolidation in the industry. I reckon we lost at least 25% of our producers in the few years after the demonic deregulation. Maybe not in hectares, because the land was simply consolidated and absorbed by bigger units.

The pome-fruit industry was leading the way due to the partial deregulation in the local market that already started in the early 1980s. Strong brand names were established early on, and the industry entered the international market after complete deregulation in 1997. Today there are also similar entities in the stone-fruit and table-grape industries.

The teething problems with too many exporters popping up all over led to the formation of the Deciduous Fruit Exporters’ Forum (DFEF) with three Unifruco/ Capespan directors (John Stanbury, Bokkie Strauss and Erik van Vlaanderen) as well as three directors (Maleen Hoekstra, Geoff Croxford and Cacho Cabral) representing the new exporters. Peter Dall was the independent chairperson and simultaneously the chairperson of the DFPT. The main aim of the Forum was to enforce discipline, order and basic operational procedures in the export process, as well as provide a complaints procedure and a channel to reprimand delinquent exporters and producers.

“Euphemistically put, we had a few robust conversations, but it ended up mostly in compromises and choosing the middle ground in the best interest of producers and the industry. However, I do remember one day when John Stanbury, CEO of Capespan, said that if they can’t market fruit they ‘can also market cars’. Quite an arrogant comment and effectively saying ‘stuff the producers’! I thought at first Peter Dall was going to have a heart attack as he was ready to whack John. We managed to pacify them both, but shortly afterwards the DFEF transformed into the Fresh Produce Exporters’ Forum (FPEF).

“The main reason for this was that the DFPT focused on deciduous fruit producers while exporters also marketed other types of fruit and even other fresh produce. Peter did not want the Forum to operate outside the DFPT structure, and he wanted to retain ‘control’. This was really one of the very few instances where I differed from him because I was of the opinion that they had to move out and that a self-regulating

“Unfortunately, there were some producers who got nailed purely due to naivety, credulity, and possibly some avarice that made them literally start gambling for an extra 50 cents.”

system had to be established by the exporters themselves, to be managed independently from industry structures such as DFPT/Hortgro.

That happened, and it worked, and is still working, with FPEF members handling more than 90% of export volumes, maintaining discipline in the best interest of themselves and the bigger industry.”

Stuart Symington was the first CEO of the new FPEF, and Anton and DFPT worked successfully with them to refine the original basic producer-exporter contract, formalising the arbitration process as well as conditions for membership and consequences for transgressions.

“There were just too many fly-by-nighters literally operating with nothing more than a car and a cell phone, bamboozling producers left, right and centre, with a lot of individuals operating under a different name almost every year. We put an end to it by keeping the person behind the legal entity responsible and exposing the guilty ones to producers and industries.

“Many a time, I have forwarded an email containing a guilty or shady exporter or individual’s name ‘by accident’. Then I would recall it and say ‘oops, sorry’, but the message was out there and another shady one bit the dust.

“The Forum, for a dozen or so years under the management of Anton Kruger and currently in the hands of Piet de Jager, is indispensable for the export industries with its self-regulating policies and procedures. There are 10% non-members for obvious reasons. But fly-by-nighters and chancers there will always be ...”

The FPEF also plays a constructive role in FruitSA, especially in respect of market access, and the management of trade fairs in key markets such as Fruit Logistica, Asia Fruit Logistica, Fruit Attraction, as well as other smaller platforms to help promote the image of “Product of South Africa”. Hortgro, the FPEF, as well as SATI have also worked very closely together over the last few years to attempt to sort out logistical challenges, especially in respect of the Cape Town Port.

“There were just too many fly-by-nighters literally operating with nothing more than a car and a cell phone, bamboozling producers left, right and centre.”

**Derek Hanekom,
Eckart Kassier, Kraai van
Niekerk and Anton**

“I must confess, from time to time there was huge pressure from producer ranks to grab Transnet by the scruff of the neck in the media. Even to dump truckloads of fruit in the port or block the N1, French style. But we resisted, and now we are on the right path with good, open relations with Transnet management willing to accept responsibility and liability. It’s called constructive engagement.

“For now we must get across the final hurdle to realise private sector participation with further integration of the export chain as well as the privatisation of port and rail services. There is huge resistance in this regard from political and governmental ranks due to their dated rhetoric and policy of centralised control. But that is the nature of the beast!”

Anton and the Meet Industry

“Over the years I have been asked many times who do I work for and what do I do. I sometimes responded, tongue in cheek, with the Meet Industry. So then comes the follow-up question about what kind of meat is my industry: mutton, beef, pork, chicken, snake, rabbit, whatever. Even crocodile. Then I would respond that the industry I work for is the deciduous fruit industry. Point is, we have many, many Meet-ings!

“Talking about crocodiles, I do recall that many years ago, a letter addressed to me as GM of the Crocodile Producers’ Association landed on my desk. Really? How, why and from whom I simply cannot recall, but I ignored it and there were never any queries or follow-ups. Incidentally, out of curiosity, I found on Google a Crocodile Producers’ Consortium in Zimbabwe, the SA Crocodile Industry Association and even an International Crocodilian Farmers’ Association for crocodile and alligator producers!” he adds with a crooked little smile.

Be that as it may, when he started with SAAPPA (now Hortgro Pome) in 1988, there was a management meeting (Anton at the time being the only member of management!) every Friday morning at 8 sharp in Grabouw at the then Elgin Co-op with a smaller grouping of the SAAPPA Council. There were representatives from the main production regions under the chairmanship of David Gant, who was SAAPPA’s chair at the time, and Anton as scribe and, in his own words, chief cook and bottle washer.

*“Before Zoom and Teams,
I also had to attend
many meetings in Pretoria,
sometimes flying up
and down more than
once a week.”*

About 10 or 12 members attended, some from as far as the Langkloof. The council members from Ceres and the Langkloof took turns to attend. The Langkloof guys often started their day at 2 or 3 in the morning to be on time for the meeting, or some travelled the previous day. That was a very long time before virtual meetings. In later years Skype was available, but it never really took off. Now Zoom and Teams are cool business tools. One of the few good things to come from Covid.

“Don’t ask me what we discussed every week. Or why we had to have such weekly meetings. It was Herbert Hoover, the 31st US President, who said: ‘When the outcome of a meeting is to have another meeting, it has been a lousy meeting.’ I can really not remember what was so important that we had to meet weekly, but given the diligence with which members attended, it must have been very important! So for every meeting, I was there,” says the man from the Meet Industry.

Those early meetings in the middle of winter were tough. Driving over Sir Lowry’s Pass just as the sun was rising was sometimes scary. You couldn’t see a thing, but luckily the traffic through Somerset-West was not as bad as nowadays. They later reduced the meetings to one every fortnight and later to once a month.

Currently they have three producer council meetings per fruit group – pome and stone – per year, plus three joint board meetings in between. They moved to smaller boards in 2016, with the producer councils representing fruit kinds and production regions. Although the smaller boards oversee Hortgro operations, the producer councils have four very important roles: To appoint directors; to approve the four-year strategic framework and levy levels; to sign off on annual budgets; and, very importantly, to act as a communication conduit between grass-roots producers, identifying needs and ensuring producers are informed.

“I also drove to many meetings in the main production regions in those days. When driving to the Langkloof, I basically left at 3 o’clock in the morning, had a range of meetings through the day, starting up west in Avontuur, moving down east towards Humansdorp, and then drove back the same evening, arriving around midnight to be fresh and ready for a new workday a few hours later.

“Before Zoom and Teams, I also had to attend many meetings in Pretoria, sometimes flying up and down more than once a week. Also leaving at around 4 in the morning for the 6 o’clock flight to Johannesburg, and back the same evening, arriving home at 9 or 10 o’clock. Long-long days, for which I am certainly too old now!”

The last five to six years, they structured a joint meeting between the Pome and Stone boards given the operational overlap between the two fruit groups, and in the last year or two even joint meetings between the Pome/Stone and Hortgro Boards to ensure effective use of time. The few “own” affairs are dealt with as separate agenda items and minuted separately. The other exception remains the budget review meetings, which are still held separately in preparation for the September producer council meetings, where the focus is on the new year’s budgets.

But there continues to be lots and lots of meetings within functions and/or programmes with a range of advisory/oversight committees – there are eight of them, including an audit committee, research advisory committees and peer review groups within the science space, joint market forums, the pack house action group, and obviously “management” meetings, which are now made up of Anton himself (still chief cook and bottle washer, he adds) and the various line/functional managers within Hortgro.

“I stopped counting at 170 meetings per annum somewhere in our system within Hortgro and the different sub/service-structures for which Hortgro provides management and related services. With roughly 220 working days per year, taking weekends, holidays and statutory holiday days into account, this means 0.77 meetings per day.

“If we add meetings from outside the direct Hortgro structure aligned with FruitSA, organised agriculture and the various government departments we regularly engage with, I am sure it averages out to at least one meeting per day. And then the drafting of agendas and minutes and follow-up actions on decisions taken take time too! No wonder days are often too short, and after-hours and weekends are required to fit everything in.”

Although fairly intense and intensive, these meetings are essential, as they ensure focus and oversight of the various programmes, draw on a broad knowledge base

*“I stopped counting at
170 meetings per annum
somewhere in our system
within Hortgro and the different
sub/service-structures for which
Hortgro provides management
and related services.”*

that informs strategies and priorities, and align operational activities within the 10 industry programmes that form the backbone of the strategic framework.

In preparation for the current senior management transition process, Hortgro management recently unpacked the various programmes and listed all activities in what is known as the RACI format, indicating those who are Responsible, those Accountable, those needing to be Consulted, and those who need to be Informed. This led to a “road map” of more than 30 pages listing about 240 grouped and/or single core activities.

“So, a Meet Industry indeed, but the system works and provides confidence to our levy payers, ensuring focus, accountability, transparency, and that we keep ourselves busy with the essential things that add real value to their businesses and not mere nice-to-haves. ‘You have a meeting to make a decision, not to decide on the question,’ said Bill Gates, co-founder of Microsoft. But I believe we are good at making those decisions.”

Maybe a last word on the mission of meetings, coined by Dave Barry, the American Pulitzer Prize-winning author: “Meetings are places where dead ideas rise from their graves and eat the brains of the living”. By the way, Barry also said: “Never be afraid to try something new. Remember that a lone amateur built the Ark. A large group of professionals built the Titanic.”

Anton adds: “The clever guys can cite quotes and belittle committees and meetings as much as they like. The point is that, within our context and the nature of what we do, this approach works, and it provides the right focus and structure to our industry functions, programmes and activities. You can call us meet masters. In all cases, the ultimate test remains that we need to ensure that Hortgro continues to be an essential, relevant and cost-effective service entity.

“So, if it needs this amount of Meet-ings to ensure this, so be it. But in short, if there was a relevant meeting, I was there.”

*Meeting, meeting, meeting.
Another one, this time with AgriSA*

The Hortgro phenomenon

So, at the end of the 20th century, the government's Deciduous Fruit Board was deregulated and became the Deciduous Fruit Producers' Trust (DFPT). After a host of growing pains and barneys, they got going and started becoming functional in handling the export of fruit on a viable basis. Somewhere along the line, Hortgro was born.

"The whole process was evolutionary. Hortgro has been there since shortly after deregulation, but it kept on evolving, although it took some time to coin the name. And the early Hortgro is not the same as the Hortgro of today. In five years' time it will have changed and evolved again," Anton explains.

The fact that an essential characteristic of Hortgro is that it is a functional management body, growing and flowing with the changing times, is great, but the question still is: Where does the name come from?

Anton smiles before answering: "As almost everybody knowing me knows, I'm a traveller, made for long and faraway roads. On many occasions I opted to mix this pleasure with business and take key people working with me on the road to have a *bosberaad* out in the bundus. We'll go out there, set up a 'classroom' under a canopy next to a camel thorn, and whip out the flip chart and koki pens and get going with a think scrum. The name Hortgro was born in exactly this way."

The word 'horticulture', being the "science of growing fruit", came up as an obvious topic during this session. So, they discussed whether they are horticulture growers or the horticultural group.

"We're both," reckoned Anton, "so just shorten 'growers' to 'gro' and horticulture to 'hort', then you have Hortgro." It was an instant success. This was in 2013.

"Today Hortgro is an agent for all the deciduous fruit producer associations. All the statutory monies lie in Finance; all the grants we motivated over the years, and are still motivating, are in the DFPT, which still exists; and then Hortgro manages all the user-pay services and functions. Three types of money are being managed in three different but appropriate entities, yet looked at by the audit committee as a whole.

***The 2017 Hortgro Board:
Bongiwe Njobe,
Nicholas Dicey, Anton Rabe
and Mono Mashaba, with
André Smit in front***

Hortgro focuses on production, research and technology, communication, trade and markets, sustainable farming, and transformation within the deciduous fruit industry. They aim to keep their growers informed, to help them grow. They care where their fruit comes from and how it is produced. They care about the people in the industry and the environment, setting high standards in everything they do. Growers are encouraged to do the same and abide by independent certification from ethical standards organisations.

Hortgro is an incredibly well-organised and hugely successful business and, with some help from many great operators, it is the brainchild of Anton. Should you ask him to give you a short six-inch punch definition of what Hortgro is and stands for, he won't hesitate to answer.

“Hortgro is there to make a difference in the lives of our members without meddling in their businesses. In short, to make the environment in which they operate a better environment.”

To this he would add that Hortgro only has a (recurring) four-year lifespan. After every cycle, they must request levies. And they can only get levies when the producers support them. Without that support, Hortgro dies. It's a sort of self-policing system, and Hortgro must ensure it stays relevant and ahead of the game. They are now in the seventh levy cycle, and they have always had at least 95% support from their producers. With the monies received, they implement the four-year strategy, but in a way that, when they encounter bumps in the road, like Covid, they are agile enough to make adaptations without losing too much momentum.

“We can't say from yesterday till today what difference we made to your business, Mr Producer, but we can tell you not only what we did with your money over the last four years, but what a difference it made to your business. That's what Hortgro is all about. To be relevant in the business environment of our members. With technical and marketing information, empowering them to make informed management decisions to help them operate a more profitable business.”

Before deregulation, the governmental Deciduous Fruit Board was judge, jury and executioner, and today Hortgro operates purely as its members' support system. For everything it does, it has to get a mandate, which is a big challenge. The network must always be intact.

Hortgro is a conduit. A conduit that helps to keep the deciduous fruit industry growing.

Anton on the tricky topic of transformation

“The word transformation means different things to different people. It is not so easily definable, but to me transformation must bring meaningful, impactful and economically sustainable change in people's lives. If not, it is just window dressing and fronting,” Anton opens his take on transformation.

The first projects within the policy of Land Redistribution for Agricultural Development (LRAD) of the early days were nothing other than a 'rent-a-crowd' exercise to pool money, typically R20 000 per beneficiary, mostly grouped in trusts and used to buy bankrupt farms, giving the owners a handy exit and retirement.

Most of the farms were run down with old orchards and obsolete cultivars. Literally a hospital pass, helping people from the frying pan into the fire. The concept was incorrectly designed, and the industry is still stuck with an inheritance of such trusts with hopelessly too many beneficiaries and so-called Communal Property Associations (CPAs) actually making it impossible to succeed. In addition, most of the beneficiaries are also workers on these farms and have no distinction between being an owner and being a worker. A farm must have a chief, and everyone in the trusts and/or CPAs cannot operate on a management or decision-making level. Too many cooks ...

Another big challenge is the so-called Proactive Land Acquisition Strategy (PLAS) farms, where the government buys land for redistribution but remains the owner, with a long-term tenant (up to 30 years) to farm the land. Those tenants cannot use the land as surety for improvements, planting, etc. It weakens their ability to produce commercially and properly develop those farms. PLAS farms should be transferred to those farmers who have proved that they can farm effectively, to enable them to operate independently. As a matter of urgency.

“In my opinion, transformation should happen within a value-chain context that contains economic development and ownership (BEE) as well as training and the

*Mentor Mark Boerlage
showing Ruan September
the way forward*

*Shortly after deregulation,
Anton and Peter Dabł
formulated a “Declaration of
Intent” to give the deciduous
fruit industry’s commitment
some direction and focus.*

development of skills. In fact, not everybody necessarily wants to farm as such, but everyone wants a decent job and a decent place to live.

“Ownership of homes and other properties that can be inherited by the next generation is just as important in the context of transformation and ‘land reform’. If the majority of South Africans have something to lose, the risk of land grabbing and instability will diminish notably.

Unfortunately, transformation is also a space where opportunists can blatantly enrich themselves at the cost of others. The term is BBBEE, being broad-based black economic empowerment. There is nothing wrong with transformation and land reform. On the contrary. Unfortunately, it has been, and still is, wrongly implemented, with a few hundred people having become filthy rich through it in a very short space of time.

“These so-called ‘black partners’ with the right connections, who have been roped into certain transactions under the banner of transformation, are obscene and so wrong. An attitude of ‘empowerment once’ should count. If you’ve been in line once, get out and make space for someone else! The past and old history can’t be used as an excuse forever.”

Shortly after deregulation, Anton and Peter Dall (then the chairperson of the DFPT) formulated a “Declaration of Intent” to give the deciduous fruit industry’s commitment some direction and focus. It basically provided the roadmap of how they foresaw the route towards transforming the value chain.

“I remember very well when we presented it to the trustees for approval, how one of them – who will remain nameless for now – immediately responded: ‘As long as you don’t take my land!’ However, later he empowered quite a lot of his workers, as well as supplying good retirement options and housing. In my opinion, there is a desire in the agricultural sector to transform and make a real difference. The government, unfortunately, is letting us down in a big way and is more of a hindrance than part of the solution.”

The DFPT, evolving toward the Hortgro of today, has walked the walk down the transformation road, but it is only the beginning. The point is: the intent is now stronger than ever before, and Hortgro’s transformation journey is well documented. There is nothing to be ashamed of. The role of their economic development and learning

and training programmes is well established, focusing on the real issues: spending transformation funds wisely while ensuring representation and decision-making levels across the range of functional advisory committees.

“In the process, we attempted a variety of initiatives. In 2007, Trevor Abrahams and I formulated the ‘Boompie-projek’ in my office. The initial aim was to establish 1 000 hectares with new-era producers. Today this project still forms the basis of our economic development programme,” Anton explains, describing yet another brainwave from him.

The idea was that exporters and industry service providers in the value chain would come on board by supporting it financially. This didn’t happen, and the 20% of the levies earmarked for transformation was therefore used very effectively to leverage other funds. The Western Cape Department of Agriculture, using Comprehensive Agricultural Support Programme (CASP) funds, and the Treasury, with its Jobs Fund project, were key role players in the process. Today the project is way past the first 1 000 hectares of cultivation, including soil preparation, irrigation and the trees. In addition, other infrastructures such as dams, pipelines, pack houses, cold rooms and equipment such as trucks, pick-ups, tractors and more has been financed and provided to emerging producers.

The value of the lifespan of the orchards that have been developed now exceeds R16 billion, with technical and management support, as well as mentorship, aimed at the needs of every specific entity still in place.

During that time, until around 2013, there was an informal Deciduous Fruit Development Chamber (DFDC) in place to align all these transformation actions. It was then decided to formalise the DFDC to operate as a “Special Purpose Vehicle” within the industry structure, specifically to generate funds from outside.

“The DFDC with a grand-SA as a suffix to the name was a good idea, but unfortunately some individuals sank it. Because BEE must come to an end eventually, the idea was that the DFDC-SA should function as a temporary substructure under the Hortgro umbrella to help give strategic direction to the industry’s economic development initiatives. It was later restructured as a non-profit company with a formal agreement with Hortgro.

The value of the lifespan of the orchards that have been developed now exceeds R16 billion, with technical and management support, as well as mentorship, aimed at the needs of every specific entity still in place.

“The aim was threefold. Firstly, to ensure representation of emerging producers within industry structures and to influence the functional programme and decision-making. Secondly, and more specifically, to help focus and structure the industry’s economic development programme, to influence policy, and to build key networks with politicians and officials to support industry initiatives. Thirdly, to generate funding from outside for the programme, with the DFDC as a SPV, or Special Purpose Vehicle.

“The first aim was primarily achieved and is currently being implemented in different ways within the producer boards and a variety of advisory committees that provide recommendations regarding the application of industry funds and other focus areas. Unfortunately, the second and third aims didn’t make it because of certain DFDC members’ own interests and a highly politicised agenda,” Anton clarifies what happened. But then he continues.

“It later became unbearable when Hortgro was actively being discredited and undermined. These actions later extended to board members and management, with accusations getting very close to racism and aspersion. At one of those meetings, I thought Nic Dicey was going to blow his top! But after we’d been labelled racists for the umpteenth time, enough was enough. The DFDC refused bluntly to operate as a substructure within the bigger Hortgro umbrella. Therefore, we couldn’t achieve the middle ground needed to make the structure work. The oneness set as the vision was never achieved. I am heart and soul absolutely convinced that, on both management’s and the board’s sides, we did our best to make it work. We parted ways in 2022,” concludes Anton.

Hortgro has been, and will always be, totally committed to transformation and economic development in the deciduous fruit industry, with the focus on the complete value chain rather than just the primary production level. They currently have a productive internal operational capacity, with an advisory committee to prioritise and align functions and to ensure that the interests of emerging producers and new entrants in the value chain are being treated transparently and cost-effectively. Beneficiaries are also supported and mentored with managerial and technical expertise to graduate successfully into the commercial arena.

“We were also quite successful with the motivating, accessing and managing of external funds, and our reporting to the National Agricultural Marketing Council (NAMC) and our complete alignment with their transformation directives. With the right mindset to make a real and lasting difference to the goodwill of our industry and our country, skin colour is not an issue!” says the man who made a difference.

“I’m still being clobbered for ending the relationship with DFDC. Apart from the fact that many colleagues and I were so wrongly accused of being racists who only care for whites, the efforts we made should make it clear that we tried, but the relationship could not go on. ‘Transformation is a process, and as life happens there are tons of ups and downs. It’s a journey of discovery – there are moments on mountaintops and moments in deep valleys of despair,’ Rick Warren, a prominent American evangelical Christian pastor and author, once said.”

Yet, the Hortgro model of advisory committees, with expert internal operational capacity, works equally well on the transformation front, including economic development, training and social development.

The booklet, *Deciduous Fruit Industry: Changing Times*, was produced in 2021, and here is an excerpt from the foreword that Anton wrote:

As an industry, we have built a proud and proven record of proactive actions in the transformation and economic development arena since the inception of the programme. These interventions are by no means perfect, but we have a high percentage of success – more than 90% over the last 20-plus years – which is both meaningful and impactful. Apart from the human capital development and social impact on workers and the community level, the value of the land reform projects over the lifespan of the orchards established since 2009 is more than R16 billion. We need to build on this base by growing ownership and participation both at the primary level and throughout the value chain.

“So, five years later and in a post-DFDC era, we are doing something right. But our industry is an export-driven, long-term, capital-, management-, and labour-intensive industry. It’s not a potato or pumpkin cash crop business. There are simply no silver bullets and/or quick fixes. And it is not an event, but a process where the challenge is to duplicate successes and learn from mistakes in order to prevent them.

“With the right mindset to make a real and lasting difference to the goodwill of our industry and our country, skin colour is not an issue!”

**Jacky Goliath
on tractor**

“It’s also not a single-generation exercise. Many of our big commercial producers and groups have built up skills and wealth over three, four, five-plus generations. The next challenge is not just to support new entrants to the industry, but to help the current group move up, making space for the next generation.

“This is already happening,” Anton remarks with delight.

Anton’s many moons orbiting Hortgro

Making Hortgro stand successfully on its own feet after deregulation was, to Anton, the gateway to build and improve on a successful working formula, expanding the platform. He is the kind of man who keeps on seeing new opportunities. He loves the concept of evolution.

Forming Fruit SA

“I think it started actually while the evolving Hortgro was still the DFPT when we wanted to get a high-level base together with the Department of Agriculture to discuss and resolve issues such as market access, bio-risks, trade shows, logistics and more. But they said no, they can’t get involved with just one industry, but will talk to a group of industries.

“At the same time, we also tried to put an export council in place with the Department of Trade and Industry, who also said they could do it with a group of industries. So, I talked to Justin Chadwick at Citrus and later on Subtrop and Table Grapes was still part of us then. We got an informal FruitSA off the ground, which was later, I think in 2013, formally registered as a legal entity. It forms a collective platform for the South African fruit industry. We’ve had a range of focus areas, and in fact, SIZA was also born out of the formation of Fruit SA.

“The most important reason for Fruit SA was to formalise the relationships with government departments such as Trade and Industries, Foreign Affairs and Agriculture, as well as various embassies. That is also why the office was set up in Pretoria. I can’t claim that it was my idea, per se, but I was part of the collective. Today Fruit SA is an umbrella for six entities, namely Hortgro, the Fresh Produce Exporters’ Forum, the Citrus Growers’ Association, Berries ZA, Subtrop and SATI.”

Setting up SIZA

As Anton mentioned before, SIZA (The Sustainability Initiative of South Africa) was formed because of Fruit SA. And yes, Anton had a hand in that too. It all started when a certain worker in the Bokkeveld made a noise regarding farm workers’ conditions. So, the British company Tesco flew her over to London, where she accused each and all in the industry of everything that is bad.

“That’s when we realised something proactive was needed to provide an independent verification of practices and implementation of legislation. This was the prequel to SIZA, which was consequently formalised and registered to offer a platform for agricultural stakeholders to cultivate ethical and environmentally sustainable trade practices. The programme oversees environmental stewardship and upholds labour laws and is committed to addressing human rights. The goal is to drive continuous improvement in practices so that social and environmental compliance becomes integral to everyday business. I am still on the board of SIZA and directly involved as a member of the executive committee.”

The Fruit Industry Value Chain Round Table

Then there is also the Fruit Industry Value Chain Round Table, a platform where the value chain representatives are represented. The deciduous fruit industry was the first in South Africa to establish such a round table. Today virtually all industries, from meat to wheat, have round tables. This concept originated in Canada and was piloted with DFI and the Department of Agriculture. There are five working groups representing trade, resources, technical issues, transformation and marketing that get together three times a year. The Value Chain Round Table has now become the implementing platform for the Agriculture and Agro-processing Master Plan. Yet again, Anton was there, right from the beginning.

Anton the editor

Another interesting and important issue in the life and times of Anton in the fruit business came all the way from the desperate days of deregulation. This involved the inheritance of the Deciduous Fruit Board’s magazine, *The Deciduous Fruit Grower*. Suddenly, it was the responsibility of the newly formed independent DFPT and had to keep being published.

“The most important reason for Fruit SA was to formalise the relationships with government departments such as Trade and Industries, Foreign Affairs and Agriculture.”

“Yes, with deregulation, I ended up with a magazine as part of the deal. So we had to find an editor, and Hanno van Niekerk was the first to put his hand up. After him it was Portia Adams, and thereafter it was myself! Thank goodness for my stint at *Landbouweekblad*. During those days I realised that this magazine, exclusively for deciduous fruit, was not sustainable. That’s when I approached my colleagues in the other fruit industries and the FPEF, who were enthusiastic about the concept. And voila, introducing the *SA Fruit Journal*, which we formalised as a proper legal entity with its own board of directors. It’s working because it pays its own way, whereas the governmental Deciduous Fruit Board of yesteryear had to subsidise the old mag with something like R2 million annually.”

Creating Culdevco

Although Anton does not want to claim Culdevco as his brainchild, he was also key to its formation. It was born out of a need to optimise the commercialisation of local cultivars and, in the process, protect our producers against cultivation in foreign countries. It started with discussions with the Agricultural Research Council (ARC). The first step was to have restrictions on other countries in the Southern Hemisphere, because these countries operate in the same production cycle as South Africa.

“I signed the first year’s licence agreement with the ARC, and that was almost two decades ago. Plans are to extend this agreement with another 10 years in March 2028. Culdevco is one of the companies where I was involved that has been profitable right from the start. In our first year, we already declared dividends, making money for our producers while protecting them. We could also keep royalties lower than those charged by other players trying to milk farmers as much as possible,” Anton concludes.

Siding with SAPO

Then there are also Anton’s inputs into SAPO, the plant improvement organisation dedicated to pome and stone fruit, as well as the canned fruit industry, providing a broad overview of the plant improvement regulatory landscape in South Africa.

The SAPO Trust predates Anton by a mile, as it was formed in 1974 while Anton was still at school. Today SAPO has evolved from a trust to a registered company, with Anton being one of its directors. It is a plant improvement organisation with a core focus on virus-free plant material with a high phytosanitary status, compliant with the rules and regulations for certified plant material.

I realised that this magazine, exclusively for deciduous fruit, was not sustainable. That’s when I approached my colleagues in the other fruit industries and the FPEF, who were enthusiastic about the concept and *SA Fruit Journal* was born.

Progress with Provar

Provar is yet another organisation created to help producers not to plant mistakes. And Anton was there from the word go, yet again striving to improve the deciduous fruit industry’s produce. Provar is a privately owned, independent new fruit cultivar and rootstock evaluator and data centre for the latest in product development intelligence.

“In the beginning, I did a calculation that, as an opportunity cost, the difference between a good, well-informed planting decision and a bad one was R1.6 million per hectare. So, I talked to SAAPPA and SASPA and told them that if they gave me R3 million, I’d start an organisation. We also discussed whether we should create capacity with Stellenbosch University. And we looked at the model used in New Zealand, which is a private company belonging to their industry, but many producers felt that it was not the way to get independent evaluations.

“That’s when Ivan Labuschagne, at that stage one of the cultivators at the ARC, approached us, saying he wanted to do something exactly like that. So he established Provar as a private company, and we signed a contract with him. In 2018, we created the Pro-Hort programme with the aim of assessing new pome- and stone-fruit cultivars in the different regions and providing growers with unbiased results.”

Provar is today one of the biggest entities where Hortgro helps with knowledge and finances. It’s a huge success story in South Africa’s deciduous fruit industry. And, from the word go, Anton was there.

Tap into the Tissue Culture Facility

“The Tissue Culture Facility was a sort of extension of the Provar programme, looking at virus-free tissue culture, high-quality material. Sean Coetzee, CEO of SAPO at that stage, wrote the business plan and we managed to get a grant from the Western Cape Department of Agriculture, plus loans from shareholders in the industry, as well as premises on Bernheim Farm near Paarl. TCF’s focus has now changed and is being re-purposed within SAPO’s virus elimination programme, but the capacity and expertise to produce TC rootstocks will be maintained.

The FruitFly fable

When it comes to the unique story of FruitFly Africa, Anton was, yet again, instrumental.

“With FruitFly Africa, I think I want to take a bit more credit than for most of the other success stories,” he begins the tale.

“It goes all the way back to deregulation with the Sterile Insect Technique (SIT), managed by Brian Barnes of the ARC. There was a launch project in the Hex and, like many other things directly after deregulation, I inherited this project. So, after this pilot project, we said, ‘What now?’. First, we altered the name slightly, calling it SIT Africa. Then we had to beg and borrow money to erect a facility on the premises of the ARC where the sterile flies were produced.

“Later we changed the name to FruitFly Africa because the sterile insects are just one element in an area-wide management programme that also offers a centre of excellence for monitoring a whole range of pests and diseases. Then there are area releases in designated areas. I think we covered 180 000 hectares this year alone. This was a R40 million project paid for by the producers. Hugely successful.”

FruitFly Africa today has its own management and board and, yes, Anton was there as executive director from day one. He still is. Hortgro supplies financial and secretarial support services, but that’s it. For the rest, FruitFly Africa flies on its own.

Anton’s AGT

Yet another brainchild of Anton is far removed from sterile flies and is all about facing the music. Literally. Music is a mighty tool to help develop people’s potential. That’s something Anton was aware of when he steered Hortgro to launch *Agri’s Got Talent* in 2014. Because, although agriculture is seen to be a business about producing food, it is, in essence, all about the people producing the food. Happy people produce healthy apples.

“The feedback we get from contestants on how they plough their gains back into communities because of newfound confidence and life skills, as well as being role models for their people, is so heartwarming. I also believe we managed to add new dimensions to the competition with new post-event sessions – both for individuals and as a group – in the months after the competition by experts about life-skills development,” Anton says.

“A reality of modern life is that we’re dealing with a sensation-seeking media machine where great people stories don’t make front pages anymore. AGT is,

however, a story really worth telling to the world out there. Agriculture is so much more than just production, packing and processing. And with AGT, agriculture becomes a people’s story where music is the equaliser, bringing people from all walks of life together,” he concluded.

AGT is now going into its 12th year. Another legacy that Anton is leaving behind. The saying, ‘the more you do, the more you can do,’ is particularly apt in the case of this man.

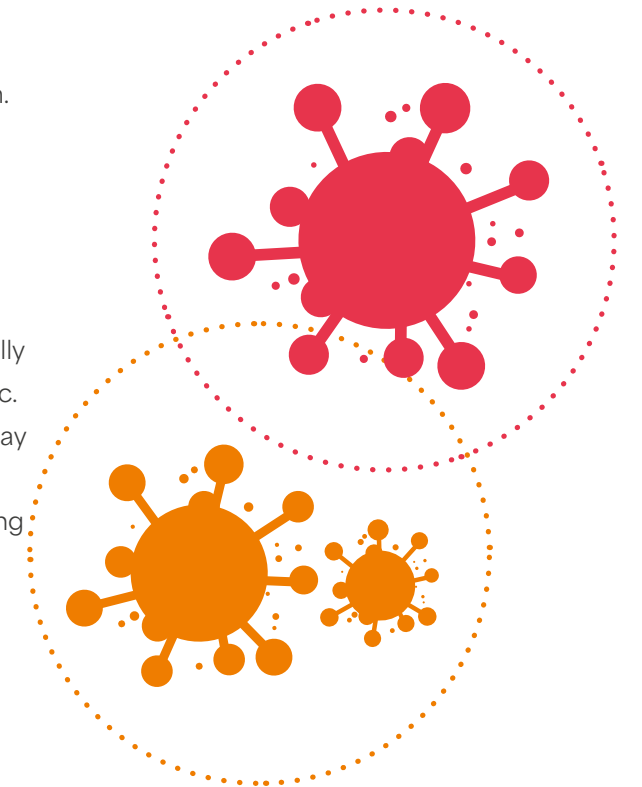
Anton and the Covid curveball

Maybe Covid was a bit heavier than a curveball. Almost more like a wrecking ball. There is a lot to ponder about the pandemic that managed to bring the world virtually to a standstill in the 21st century. Planes were grounded. Roads were devoid of traffic. Introducing Zoom, Teams, Google Meet, et al. Some say it was a conspiracy. Some say it was blown out of proportion by social media. Be that as it may, the masses had to abide by the rules set up to contain what could have been disastrous. While still trying to do a full day’s work. In lockdown. “My dear fellow South Africans”. Remember?

It was somewhat different at Hortgro. No, the difference was not about breaking the rules but it was about the creative way Anton used to keep people’s spirits up.

“Yes, I remember reading about this virus somewhere out there in the world, far away from us. I remember that in March 2020, while I was at a Fruit SA meeting in Johannesburg, the first lockdown was announced. There where you were, there you had to stay. It’s the quickest I’ve experienced the end of a meeting. Remember, we’re in the meet-industry! But just like that we all scattered to get home.

Agriculture was one of the few industries broadly excluded from the restrictions and allowed to continue operating, albeit with masks, sanitiser and all. Hortgro implemented what it could, empowering the industry with all the information available to understand the immediate way forward. Directives and prescriptions were packaged and repackaged. Travel permits were organised and reorganised.

“For some or other reason, we had budgeted for a remote communication facility already in September 2019. What serendipity! We were ready for online meetings before Covid made them essential.”

They devised a quota system between key people, getting them to come to the office, yet sitting miles apart and wearing masks. The following day another team would come in, going through the same process. Like playing a rugby game with half the team issued with yellow cards. As long as they could steer clear of any red cards.

“Most people operated remotely, but we kept the industry going. To keep morale high, we started a WhatsApp group for the employees, with lots of stories, anecdotes, and info about the way the pandemic and the industry’s response to it worked. I ended up writing a weekly message, motivating our people, telling them that Hortgro is coping well. Telling them how to cope with all the regulations.

“The second weekend of lockdown I sent a WhatsApp telling the lot that I’ll braai tonight. And I posted the menu of what’s going on the fire. In addition, I decided that lockdown was the perfect time to dig into some old, old red wines that I inherited from *Skoonpa*. Every day I went into that stash, picking out a dusty old-timer from the 1980s, even some from the 70s. Although some were undrinkable, most were exquisite. Without Covid and the lockdown, this would never have happened.

“Well, on this group I’ll announce which wine I’m opening, and someone else shares the news and the recipe of a potjie in the making. So we decided to introduce the food focus. One weekend it was a braai, the next fish, followed by potjiekos.”

This became a survival tactic and a way of making life worth living, even in lockdown. After the last lockdown ended and life got sort of back to normal again, Hortgro decided to commemorate this wonderful way of making things better by producing a Covid cookbook, aptly named *Hortgro Kook!* This is an excerpt of the foreword he wrote for the book:

Wat aanvanklik begin het as ’n tong in die kies en virtuele “uitdaging” om resepte en geregte te deel, het geëindig met ’n skatkis van kostelike opmerkings en ’n wye verskeidenheid van watertandgeregte. Dit was net logies om dit in ’n boekie te bind om die beste van die beste en persoonlike voorkeure in die verskillende kategorieë vir die nageslag te bewaar.

“Well, on this group I’ll announce which wine I’m opening, and someone else shares the news and the recipe of a potjie in the making. So we decided to introduce the food focus. One weekend it was a braai, the next fish, followed by potjiekos.”

Daar was ook hier en daar “dreigemente” dat familiegeheime geensins verklap sal word nie en dat resepte saam met sodaniges “graf toe” sal gaan. Andere het weer gedreig om te prosedeer en eers regsmenings oor kopiereg in te win! Duidelik was die pret en plesier vir almal ewe aangenaam en is daar (hopelik) nie te veel geheime wat op die ou end teruggehou is nie, of kopieregrisiko’s nie!

Ek vertrou ook dat hierdie boekie nog baie lank goeie herinneringe sal inhou vir almal wat deelgeneem het en hulle resepte met kollegas en vriende gedeel het, en as ’n tasbare simbool sal dien van ’n uitdagende tydperk in ons almal se lewens, toe ons op ’n unieke wyse aan mekaar blootgestel en van mekaar afhanklik was.

Spys en drank het ’n manier om alle grense te bowe te kom. Hierdie sal vir my altyd ’n kleinood wees en bly van ’n tyd toe ons as land deur ongekarteerde waters moes vaar en hoe ons as ’n Hortgro-span mekaar bemoedig, gemotiveer en aan die lag gehou het.

Dankie aan elkeen vir sy/haar onbaatsugtige bydrae en deelname aan die virtuele gesprekke en debatte en die kwinkslae, grappies en prentjies wat soms in groot getalle heen en weer gevlieg het. Ek wil ook glo dat die kameraderie in ’n moeilike tyd ons in ’n sekere sin as ’n hegte familie saamgesnoer het en vorentoe steeds ’n bydrae sal maak om as individue en groep steeds proaktief en suksesvol die uitdagings wat in ons rigting gegooi word, te bowe te kom.

Lekker bak en brou. Geniet Hortgro se “bietjie van dit en ’n bietjie van dat” en onthou ook om jouself so af en toe met ’n Covid-broffie te bederf – die resep is viral op YouTube (I wish!).

As the custodian of this great business called Hortgro, with all its great people, Anton managed to keep morale high and keep the team together.

Although it was a total lockdown countrywide, he was still there ...

About today and tomorrow

“I am extremely positive about the next decade and beyond. As an industry, we survived Covid-19, load shedding, droughts and storms, as well as huge challenges with our export logistics and more, while we kept on growing with new high-density plantings, cultivars, rootstocks and technology in production and pack-outs,” reports Anton.

The extensive use of net structures – albeit capital-intensive – not only lowers production risks but also increases production and pack-outs while reducing water usage. The latter is a critical production factor which, because of the increasing pressure of urbanisation on water sources, must be utilised optimally and productively.

As an industry organisation, Hortgro operates in a very challenging and dynamic environment. Yet, Hortgro has continuously adapted and ensured that focused and relevant services are provided to its primary clients, its producers. These activities create an empowering environment for its producers to grow their businesses while creating more jobs and stabilising rural communities, which in turn improves living conditions.

After the stability and relative security of the one-channel era, and then the revolution of deregulation with huge adaptations and disruptions on all levels, Hortgro started following a philosophy of evolution. In between there were other smaller upsets, like the withdrawal of the table-grape industry from the earlier DFPT and, more recently, the table- as well as dried-grape industries withdrawing from service structures such as SAPO and TCF.

“Small, incremental and proactively managed changes to stay abreast of the fast-changing environment are the point of departure, with an absolute focus on the pome- and stone-fruit industries. I foresee that we will move more to a tree-fruit structure with the fresh and dried fruit industries (already part of Hortgro), as well as canned fruit. It’s not a process to be squeezed ripe. It will happen when the time is right, as and when the new generation of leaders and managers phases in.

“These changes made many demands on the industry and Hortgro’s personnel, but we managed to adapt continuously. Although we are, at the time of writing, busy with a changeover to new management, I am convinced we have the right building blocks, underlying principles, culture and ethos in place as a cost-effective service structure ready to fit into a robust and challenging environment.”

These underlying philosophies and principles of portfolio-driven, small boards with fruit-type and area-representative producer councils, and expert advisory committees really work well.

After the stability and relative security of the one-channel era, and then the revolution of deregulation with huge adaptations and disruptions on all levels, Hortgro started following a philosophy of evolution.

“In the process, it will also be critical to keep producers (our levy payers) and other interested parties, like politicians, authorities and consumers, informed.”

The Hortgro of today looks significantly different and is addressing issues that were not there 10-15 years ago. And, within three to five years, Hortgro will yet again look different from the Hortgro of today. The challenge is to ensure that the changes needed are proactive and meaningful.

Anton continues: “In the process, it will also be critical to keep producers (our levy payers) and other interested parties, like politicians, authorities and consumers, informed. It remains a serious challenge, and although we are also boxing above our weight, it is all about communication. Social media and AI will be our new best friends in the future.”

In principle, Hortgro focuses on issues such as research, technology transfer, the quality of plant material on the production (supply) side, market access and development, market intelligence and information, protocols and standards on the market (demand) side, as well as supporting, or so-called cross-cutting functions, like transformation (economic development, social development and training with a value-chain approach), economic and environmental sustainability, communication, as well as financial, administrative and human resources management.

Additionally, Hortgro also offers administrative and management services to a range of service sub-structures on a user-pay basis. Maybe the question of whether these services belong in the Hortgro of the future should be asked. Although Hortgro Pome and Hortgro Stone are majority shareholders in most of these entities, it is critical that there be operational insight and participation in their execution. These services substantially lower the cost of administration, personnel, infrastructure, and equipment throughout the structures for Hortgro Pome and Hortgro Stone.

According to Anton, the future holds four key challenges:

1. Trade and market access in an environment of renewed protectionism and national self-interest, with “Trumpism” presenting global challenges.
2. Various production issues, like new pests and diseases, climate change, water issues (droughts and floods), and research programmes in respect of production, the loss of chemical crop protection, and post-harvest challenges.
3. Transformation and BEE – actually, the focus must be on Broad-Based BEE (BBBEE), with sufficient blended finance (the era of grants is over and beneficiaries must be able to pay money back), with the graduation of the current pool of beneficiaries to make

way for new entrants, with a continuation to second- and third-generation businesses that produce, pack and market.

4. Consolidation of agricultural structures. There are plainly far too many national and industry structures.

“If we can balance demand issues (maintaining current markets and gaining access to new markets) with supply challenges (production and climate), with profitable growth and transformation of the industry with a value-chain outlook, we’ll be successful,” Anton explains.

This will earn foreign currency, create new jobs and improve the standard of living in rural communities. For this, the Public-Private Sector Partnerships (PPSPs) and the implementation of plans like the National Development Plan (NDP) and the Agriculture and Agro-Processing Master Plan (AAMP) are essential.

“However, this supposes political will and a change of policy to reduce the government’s role, allowing the private sector to do what it does best – investment, initiative and entrepreneurship that will ensure professional management, optimal productivity and profitability. Looking, for instance, at the ports, the government is welcome to remain the landlord, but operations must be privatised. In this way the government, industry and country will gain through higher income, productivity and effective throughput of growing export volumes for almost all the fruit industries.

“The government is supposed to be an enabler, but it is presently more of a disabler, with virtually all departments operating way below standard. It’s actually a disgrace and an injustice to South Africa as a country when you look at the constraints on economic growth, investment and the crucial job creation that does not happen.

“Yes, there is a tough road ahead, but the road we’ve already travelled was pretty much just as tough,” Anton adds in conclusion.

Toutrek, as trekker, skeidsregter
en administrateur, het oor meer
as 50 jaar 'n groot deel van my
lewe uitgemaak.

Hoe Anton sy var kies op hok hou

Anton was, is en sal altyd iemand wees wat niks minder as voluit gaan nie. Blaai weer terug en kyk na wat hy alles bereik het. Die meeste mense sal soos die mitiese troep word, hande in die lug gooi en blaker: “Ek kan nie meer nie, Korporaal!” Anton kon nog altyd.

Sou jy hom vra wat sy resep is om al die toutjies bymekaar te hou, sal hy vir jou sê daar is basies drie hoofbestanddele wat werk vir hom: toutrek, woorde en wiele. Hy het al drie gebruik as ontsnappingsroetes, maar ook as metafore tydens sy lang jare van werk.

Kyk maar hoe hy regdeur alles sy woelinge woorde gebruik het om by sy mense en by oplossings en die moraal van menige verhaal uit te kom. En as die druk te dik raak, laat hy die wiele rol. Bos toe. Weg van alles. Daar waar hy steeds met totale oorgawe en 100% beywering op sy gat kan loop sit en braai. En hoe hy kollegas in ’n konvooi saamry om bosberade te gaan hou. Doer ver waar die oplossings naby is. Aldus volg hier nou ’n klompie van Anton se stories en skryfstukke wat die wonderwerke van wiele, woorde en ’n tou verduidelik.

Trek daai tou, my ou!

Toutrek, as trekker, skeidsregter en administrateur, het oor meer as 50 jaar ’n groot deel van my lewe uitgemaak. Ek het dit nie gaan soek nie, dit het my gesoek en gevind en as daai gogga jou eers gebyt het, kan jy nie juis laat los nie. Wél, dit was met my die geval.

My eerste blootstelling aan toutrek was op die Kaapse Vlakte, toe my pa en ’n paar ander ooms daar met toutrek begin het. Ek was agt jaar oud. Min het ek geweet watter enorme rol dié sport in my lewe sou speel. Vanaf 1968, met enkele uitsonderings, was ek tot 2023 intens en op alle vlakke en terreine betrokke by die sport.

Ek onthou die eerste aand se “oefening” – dit was meer ’n bymekaarkom van ’n klompie gewilliges wat op daardie stadium nie ’n *clue* van toutrek gehad het nie. Hulle het wel daarin geslaag om daai eerste aand ’n tou te breek – een punt was aan ’n boom vasgemaak, en almal wat daar was, het teen die boom getrek. Die boom het gewen en die tou het verloor!

Maar hulle het vinnig geleer en spoedig ’n klompie Springbokke opgelewer. Die eerste klub was Kaapse Vlakte, maar die spulletjie het spoedig stry gekry en ’n tweede klub,

Philippi, is gestig. En die manne het mekaar geroer. Dit was met elke kompetisie letterlik oorlog. Beide klubs het mettertyd doodgeloop en die Valsbaai-klub is later gestig met ’n klompie van die oorspronklike trekkers, en heelwat van hul nasate. Dié slag kon ons – ek was toe self al by Valsbaai – die spulletjie bymekaar hou en het veral in die swaargewigte (720 en 680 kg) uitgeblink. Ons was vir ’n klomp jare die nasionale kampioene en die kern van die Springbokspan in daardie gewigsafdelings in die laat 80’s en vroeë 90’s.

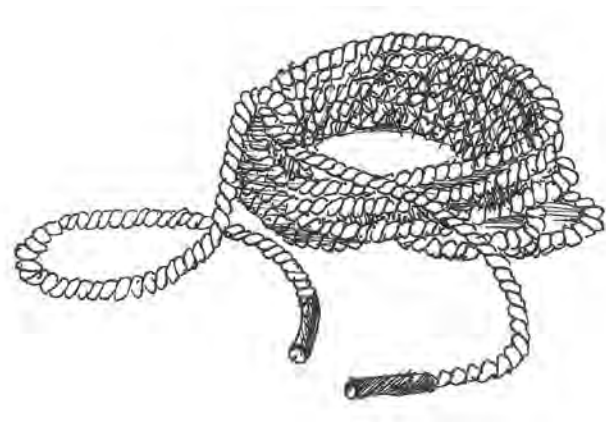
Ek dink deel van my verbintenis met en toewyding aan die sport het te doen gehad met die feit dat ekself nooit die voorreg gehad het om aan ’n Wêreldkampioenskap deel te neem nie. My top toutrekjare was in die sanksie- en boikotjare, alhoewel ek my Springbokkleure gekry, en uiteindelik in vier toetse getrek het.

Ek wroeg en wonder nie juis of ek/ons ooit ’n medalje op internasionale vlak sou kon wen nie, maar ek dink dit is wat my gedryf het om later toe ek op die SA en die internasionale federasie se besture gedien het, my bes te gedoen het om die maksimum geleentheid vir ons trekkers te probeer skep.

Daar in die Vlakte het ons Saterdag as kaalvoetseuns in ons wit skoolhempies en grys broekies getrek dat die stof so staan. Eintlik sand ... daar is en was báie sand. Ons het in my latere jare as dit gereën het in ’n ou hoenderhok met ’n dik sandvloer geoefen. Seker nie meer as drie of vier trekke vir die hele aand nie. Elke trek was minstens 20–25 minute lank en dit het beslis bygedra tot ons fiksheid en vasbyt tydens kompetisies.

Ek kan om die dood toe nie onthou teen wie ons daai tyd getrek het nie, maar getrek het ons getrek. Gewoonlik in die rustye of tussen gewigsafdelings van die groot ooms.

My pa is oorlede toe ek 13 jaar oud was en ons het uit die Vlakte na Parow-Noord getrek. Daar het ek weer by Tygerberg Hoërskool met die sport te doene gekry waar die gogga regtig eers gebyt het. LO-onderwyser Killer Coetzee was ons afrigter. Hy het ook later die Maties-klub op Stellenbosch afgerig en ek was daar. Ek het tot vandag toe nog kontak met hom. ’n Man wat my help vorm en brei het om die beginsels en lewenslesse wat toutrek jou leer te verstaan en toe te pas op soveel uitdagings vorentoe.

Spanwerk, dissipline, harde werk, toegewydheid, fokus, taktiek en tegniek, aanpasbaarheid, dat jy nederig moet bly, en dat die span net so sterk is soos die swakste skakel. Ek dink ’n allesomvattende woord hiervoor is “toewyding”. Om ’n verskil te wil maak deur jou beste eienskappe te skaaf en in diens van andere aan te wend. Selfs opofferings te maak.

Ek is oortuig daarvan dat hierdie lesse en toepassings van groot waarde was in my werksloopbaan binne die sagtevrugtebedryf en my ook gehelp het om andere te mentor en leiding te gee.

My eerste en laaste medalje was goud. Ons het ons eerste SA Skole in Kimberley in die 635 kg-afdeling gewen. Vir daardie een moes ek my gat af baklei en geroei en gestoei het, maar die laaste goue, eintlik ’n stel goues, het ek as ’n aandenking vir my betrokkenheid van die organiseerders van die 2023 Binnenshuise Wêreldkampioenskappe in Belfast gekry. Nog so ’n *priceless* stel medaljes is van die Wêreldspele, basies die Olimpiese Spele vir nie-Olimpiese sporte, wat ek in Birmingham, VSA as Tug of War International Federation (TWIF) President gekry het.

Hierdie medaljes, en ’n swetterjoel ander medaljes en aandenkings, hang nou geraam in glaskaste by my huis in Strandfontein aan die Weskus. Saam met my truie, baadjies, sakwapens en dasse wat ek oor die jare in getrek het of vir meer formele geleenthede gedra het. Ek is een van die gelukkige ouens wat beide Springbok- en Protea-kleure gekry het. Laasgenoemde het die kleure van ons nasionale spanne geword ná 1992, maar ons praat steeds van Springbokke en Springbokspanne.

Die jaarlikse SA Jeugkampioenskappe is by verre die grootste enkele toutrek-geleentheid in die wêreld. Selfs groter as die Wêreldkampioenskap (WK) en iets waarop ons as land baie trots kan wees. Net so ook ons jeug- en o. 23-spanne – beide seuns en meisies – wat jaar na jaar baie goed vaar op die WK. Trouens, ek dink ons o. 18-seuns is nou vier of vyf jaar na mekaar die wêreldkampioene, en die o. 18-meisies wen gereeld silwer – dit sukkel maar om die Taiwannese meisies wat ook nou al vir baie lank die Wêreldspele oorheers, gewen te kry.

Die o. 23-spanne is ook gereeld onder die top drie, maar ons senior spanne vaar ongelukkig nie so goed nie, en alhoewel ons daar ook onder die top ses tot agt of so wêreldwyd is, wen ons selde ’n senior medalje.

*Anton se toutrektrots in
hul huis in Strandfontein*

Een uitsondering was in 2002 toe ons vir drie of vier jaar vooraf spanne gebou het vir die WK in Pretoria. Ek was toe SATF-president en ons het vir Nollie Stofberg hoofafrigter gemaak. Hy het ’n eenvormige trekstyl gevestig, gesorg dat die spanne superfiks was en met die regte tegniek en taktiek sukses verseker. Ons het drie silwer en twee brons medaljes in die senior-afdelings gewen – hierdie prestasie is nog nooit weer herhaal nie. Wys jou net wat goeie beplanning en goeie uitvoering van ’n strategie kan realiseer.

In die jare voor en ná dit het ons senior spanne hier en daar ’n bronsmedalje gewen, en ons vroue binnenshuise span het twee keer ’n bronsmedalje by die Wêreldspele gewen. In Cali in Mexiko, en in Wroclaw in Pole.

Ek was van vroeg af ook as skeidsregter en administrateur op verskillende vlakke betrokke. Op Stellenbosch was ek amper van my eerste jaar af klubvoorsitter, later WP-sekretaris en voorsitter, en ook vir ses jaar SATF se sekretaris en toe twee keer vir sesjaartermyne SATF se president.

In die tyd het ek ook as skeidsregter deur die *ranks* tot graad 1 gevorder, en later ook as ’n TWIF-skeidsregter waar ek wel ’n paar keer op WK’s geblaas het. Ek het later jare selfs TWIF se skeidsregterskursus aangebied.

Ek is in 1996 op TWIF se bestuur gekies – toe maar net 35 jaar oud en seker die jongste persoon ooit wat tot TWIF se bestuur verkies is. Ek was tot 2015 die tesourier, waarna ek ’n jaar as president waargeneem het toe die president van daardie tyd (Cathal McKeever) weens gesondheidsredes uitgetree het. Hoewel ek in 2016 verkies is om sy termyn te voltooi, het ek daarna van 2019 tot 2023 ’n volle eie termyn as president gedien.

Ek was die eerste TWIF-president buite Europa en uiteraard ook die eerste uit Suid-Afrika. Oom Koos Botha van Rawsonville was twee tot drie jaar lank vise-president net voor en tydens die sanksie-/boikotjare aan die begin van die 1980’s. Hy het vrywillig bedank om te voorkom dat ons uit TWIF geskop word. Of hy ooit TWIF-president sou word, sal ons nooit weet nie.

Op hierdie stadium is daar nog ’n Suid-Afrikaner op die TWIF-bestuur – ironies genoeg ook ’n Botha en ’n Anton! Anton Botha is nou al vir twee jaar TWIF se tesourier en het na my mening ’n goeie kans om ook TWIF-president te word.

Dit was ’n taktiese skuif van die destydse SATF-bestuur om te keer dat Suid-Afrika uit TWIF geskors word. Daar was nog in 1982 ’n TWIF-WK in die Kaap, en ons het nog ’n span na die WK in 1984 in die VSA gestuur. Daarna, tot 1992, het geen SA-span aan die WK deelgeneem nie.

Die 1984 Springbokproewe bly tot vandag een van die grootste teleurstellings van my toutrekbetrokkenheid. Ons Matie-span móés daai proewe gewen het en ek is tot vandag toe oortuig dat ons die beste span was, maar is eintlik deur diegene aan die stuur van SATF uit en uit bevark.

Ons het regdeur die seisoen naweek vir naweek die ander spanne in die WP-Bolandliga gewen, asook Wynland en SA’s. Ons is egter bedonner deur ’n paar ou hande van oor die berg wat een van ons trekkers, wat toe wel in die span na VSA gekies is, weggerokkel het. Ons moes toe met iemand wat vir weke nie behoorlik kon oefen nie, én eintlik nog beseer was, trek.

Ons het wel die uiteindelijke wenspan van Griekwas vir ses tot sewe minuutlange trekke gevat, maar kon dit net nie maak nie. En toe trek ons nog boonop direk daarna teen die span wat ons ondermyn het en verloor toe weer. Dus derde gekom, maar ek was vir baie jare bitter teen daai ooms wat ons so blatant bevark het. Van hulle is al oorlede, maar daar is nog van die mense wat lewe, dus sal ek maar liewers nie name noem nie.

Die punt is dat daar in daai 1984 Matie-span baie beter toutrekkers as ek was wat nooit weer ’n kans gekry het nie. Ek was gelukkiger en het later by die Valsbaai-klub Springbok geword. Springbok nommer #160.

Ons het tot 1990 ’n paar “klandestiene” toere in Suid-Afrika gehad wat ons darem ’n bietjie internasionale blootstelling gegee het. Ekself het in vier toetse getrek teen Engeland, twee keer teen Switserland en teen “Iceland”. Dit was eintlik ’n Ierse span, wat bloot “sleg” gespel is en Iceland geword het. Een van die toetse teen Switserland was in die voormalige Bophuthatswana as deel van die onder-die-radar-speletjies van daai tyd.

Ek het oor die jare gesien dat daar baie mense oor die wêreld heen by toutrek betrokke was met toutrek as dié groot ding in hulle lewe. Hulle is en was baie-baie

Ek was die eerste TWIF-president buite Europa en uiteraard ook die eerste uit Suid-Afrika.

Oor die sowat vier dekades wat ek vir my werk en toutrek internasionaal moes reis, was ek op meer as 150 oorsese trips – soms vyf of ses keer per jaar.

**Tussen treine,
tussen stasies ...**

goeie mense en ek/ons het oor die jare tyd by hulle aan huis spandeer, of hulle by ons hier in SA.

Dit is en was nie met my die geval nie. Toutrek was wel 'n groot deel van my lewe, maar ek het, en het steeds, baie beslis ook 'n lewe buite toutrek. Nie net my werk binne die sagtevrugtebedryf oor 'n lang periode nie, maar ook my gesin en baie trips in SA en na ons Suider-Afrikaanse buurstate. Viertrek is soms lekkerder as toutrek.

Ek sal egter altyd my toutrek“loopbaan” koester. Weet nie regtig of mens dit 'n loopbaan kan noem nie, maar dit was 'n groot deel van my en my gesin se lewe. En soos genoem, ek het baie besonderse mense ontmoet, sommige het vriende geword by wie ek/ons aan huis gebly het, of hulle by ons. Ons het baie plekke gesien wat ek en my gesin andersins nie sou beleef het nie. Die kinders was selfs een keer saam VSA toe – Disney World onder andere. Murette was 'n klomp keer saam met my oorsee.

Dis egter nou tyd vir 'n ander fase in my lewe en ek hunker beslis nie terug na daardie tyd nie.

Ek het my *innings* gehad.

Baie redes vir baie reise

Oor die jare het ek baie duisende kilometers gery en honderde duisende kilometers gevlieg na toutrekkompetisies en ander toutrekgeleenthede, en meer so vir my werk.

Oor die jare het ek ruim beide *air miles* en *ground miles* verdien. Minstens twee keer per jaar Noorde (gewoonlik Pretoria) of Sentraal (Kimberley of Bloemfontein) toe vir groot byeenkomste soos die nasionale klubkampioenskappe of SA's. Die res van die seisoen was in die Wes-Kaap/Boland iewers en dan 'n paar keer per week oefeninge toe. Op die ou end tel die kilo's baie vinnig op.

Oor die sowat vier dekades wat ek vir my werk en toutrek internasionaal moes reis, was ek op meer as 150 oorsese trips – soms vyf of ses keer per jaar. Plaaslik kan ek nie eers tel nie, maar ek het letterlik party weke twee keer Johannesburg toe en terug gevlieg. Dikwels vir 'n twee tot drie uur vergadering – vyf uur soggens by die huis weg en baie aande eers rondom negeuur terug.

Anton in London

Darem een goeie ding uit Covid was die baie meer aanlynvergaderings, maar dit bly noodsaaklik om een of twee keer per jaar fisiese vergaderings te hê ten einde ook persoonlike kontak en verhoudings te bou.

Baie van die oorsese trips het twee of drie vlugte, en soms selfs vier vlugte soontoe en dieselfde getal vlugte terug huis toe, behels. In die tyd wat ek 27 jaar op die TWIF-bestuur was, was ek nie die langsdienende bestuurslid nie (Glen Johnson van die VSA verdien daardie eer en was 30 jaar op TWIF se bestuur), maar ek het beslis die meeste vliegmyle opgetel. My vlugte was gewoonlik 10–12 uur of langer, Glen s'n meestal net vyf of ses ure van Chicago met direkte vlugte tot iewers in Europa.

Oor my werkstydperk het ek meer as 60 lande en omtrent 30 VSA-state besoek. Baie lande gegewe die aard van my werk ja, maar ek het ook die geleentheid gehad om baie keer ná die tyd 'n week of wat vakansie te kon hou en het die voorreg gehad om ongelooflike plekke te besoek. Murette was dan gewoonlik saam met my, en die kinders ook een of twee keer.

Ek was nét een keer in Kanada, toe ek en Murette “per ongeluk” (en sonder paspoorte) in die verkeerde laan by Niagara-waterval beland het en nie kon omdraai nie. Ons moes noodgedwonge oor die brug en moes mooi *please explain* om weer “vrygelaat” te word om na die VSA-kant te kon terugkeer. Duidelik was ons nie die eerste of laaste mense wat daai foutjie begaan het nie, want die Kanadese, en die Amerikaners, het nie te ontsteld gelyk met ons oortreding nie. Ons moes wel 'n uur of twee in die “stouthoekie” aan die Kanadese kant deurbring voordat ons “vrygelaat” is.

Of dit deesdae nog so maklik sal gaan met Trump wat die wêreldorde en internasionale verhoudinge versuur deur onder andere ook Kanada te wil annekseer, weet ek nie, maar ek gaan nie die stelsel probeer toets nie!

Die verste wat ek was (dink ek) was aanmekearvlugte tot in Rochester, Minnesota. Was iets soos 39 uur van huis tot hotel met vier vlugte tussenin. Dit was 'n baaie laaang dag en nag en dag.

Finland toe (Lahti met 'n SportAccord/IWGA-kongres ná ek President van TWIF geword het) was self 'n ent. Kaapstad-Johannesburg-Frankfurt-Kopenhagen-Lahti – ook vier vlugte. En dieselfde roete weer terug. Dis later glad nie meer snaaks of lekker nie.

In die beginjare van my betrokkenheid by TWIF het ek baie keer op 'n Donderdagaand net met handbagasie op 'n vlug gespring meestal Londen of Amsterdam toe. Vrydagoggend daar aangekom, gestort en die namiddag en Saterdag 'n TWIF-bestuursvergadering gehad. Dan weer Saterdag op die vliegtuig terug en Sondag laatoggend tuis. Daarna 'n vol werksweek – daai volgende Vrydag was ek maar redelik in my moer om die minste te sê.

Op een so 'n trip van tussen twee en drie weke iewers heen, moes ek oor Johannesburg Kaap toe vlieg. Die vlug in Johannesburg was laat en ek moes letterlik van die internasionale kant na die binnelandse terminaal hardloop om die vlug Kaap toe te haal. My bagasie het agtergebly en is eers op die volgende vlug Kaap toe.

So bietjie meer as halfpad Kaap toe, kondig die kaptein aan dat daar 'n *bomb scare* is, maar dat die vlug sal voortgaan Kaap toe. Almal moet kalm bly en die ontruimingsbevele van die kajuitpersoneel gehoorsaam. Die res van die vlug was daar doodse stilte.

Ek het vir myself gesê: “Rabe, hier vlieg jy omtrent om die wêreld, hol om 'n vlug te haal, en hier gaan hulle jou op jou voorstoep opblaas.” Nodeloos om te sê, dit het toe nie so gebeur nie, maar was 'n redelik *scary* uur of wat. Langs my het 'n jong vrou met twee kinders gesit, 'n opgeskote kleuter van so drie en 'n baba van 'n paar maande oud. Ek het die kleuter onder my arm gevat, sy die baba en ons is so half saam-saam teen die ontruiming-*slide* af. Die vliegtuig het op die verste punt van die lughawe parkeer en ons moes redelik spoedig sover as moontlik van die ding wegbeweeg. Tot vandag nie 'n *clue* wat die vrou se naam was nie, maar ek onthou die insident soos gister.

Ek onthou ook twee ander *scary* geleenthede. Een keer in Frankfurt waar die vliegtuig met 'n 100 myl per uur (160 km/h) *cross-wind* moes land. Dit het gevoel of die vliegtuig gaan omslaan. Die ander keer was in 'n woeste storm in Hong Kong waar die aanloopbaan die see instrek met water weerskante – was nie lekker nie!

Ek het ook een slag 'n *round the world*-trip gehad. Eers Nieu-Seeland (oor Singapoer na Auckland) toe, en verder weer van Auckland na San Francisco op pad na Berlyn vir 'n Fruit Logistica. Ek is 'n Sondagoggend so tienuur uit Auckland en het 10–11 uur later omtrent elfuur dieselfde oggend in San Francisco geland. Moes 'n aand oorstaan voor ek kon verder vlieg Berlyn toe.

Die verste wat ek was (dink ek) was aanmekearvlugte tot in Rochester, Minnesota. Was iets soos 39 uur van huis tot hotel met vier vlugte tussenin.

Nieu-Seeland se Suideiland moet een van die mooiste plekke wees wat mens kan besoek. Daar was egter ook ander *spectacular* plekke – die hele Switserland (hoewel dit nie ’n te groot plek is nie), Argentinië se Andes-gedeelte, die Skandinawiese lande en heelwat ikoniese plekke in die VSA, veral die 14 nasionale parke soos die Grand Canyon, Yosemite, Sequoia, Zion, Arches, Bryce en meer. Pragtige plekke. Amerika is werklik vermors op die der miljoene Amerikaners wat nooit eers uit hulle eie staat reis nie. G’n wonder dan nie hulle het vir sport soos yshokkie, *gridiron* en bofbal (*baseball*) sogenaamde World Series-kompetisies het, maar dit is net Amerikaanse spanne wat deelneem!

Een land waarteen ek baie opgesien het om te besoek was Indië. Maar wat ’n land met ’n ongelooflike geskiedenis en kultuur. En die kontraste met ’n *slum* in een blok en ’n vyfsterhotel in die volgende. Die verkeer is ’n absolute nagmerrie in die stede en selfs in die platteland. Ek het baie karre sonder sypieëltjies gesien, want dit word afgery omdat hulle letterlik by mekaar verbyskuur. ’n Tweebaanpad word sommer maklik vier bane in elke rigting.

Ek sal ook nou nie juis vir Indië as ’n kulinêre reus bestempel nie, want jy moet jou maar regmaak vir een of ander kerriedis – brekfis, middagete en aandete. En ook nie kraanwater drink of tande daarmee borsel nie. Delhi-belly is beslis nie ’n grap nie. Gelukkig het ek altyd daai *bullet ge-dodge*.

Ek onthou spesifiek die Taj Mahal en van die tempels met die gode met baie arms en slurpe. Hindoeïsme is ’n vreeslike fatalistiese geloof. Die filosofie is basies dat jy jou lot en stand in die lewe moet aanvaar – daar is honderde miljoene baie arm mense – en bloot ’n goeie mens moet wees. As jy dan in ’n volgende lewe terugkom, sal jy in ’n hoër stand beland en ’n beter en gemakliker lewe hê. Dis ook ’n omgee-geloof. By een van die tempels wat ek besoek het, het hulle ’n bakkerij wat elke dag van die jaar een miljoen brode bak en aan die armes uitdeel. Mahala.

Ek is steeds geen groot aanhanger van stede nie, maar het oor die jare ook baie gesien. Londen, Parys, Amsterdam, Berlyn, Rome, New York, Washington, Los Angeles, San Francisco, Seattle, Miami, Delhi, Mumbai, Hong Kong, Beijing, Singapoer, Taipei, Bangkok, Hanoi, Seoul, Jakarta, Tokio en vele meer. Die katedrale en oeroue geboue en geskiedenis van die lande is spesiaal. Ek het menige Sondagoggend iewers in ’n

Ek onthou spesifiek die Taj Mahal en van die tempels met die gode met baie arms en slurpe.

Oor die jare het ons verskeie bosberade gehad – letterlik in die bos, berg, veld of by die see. Dit het vir ons gewerk.

Rooms-Katolieke kerk 'n paar oomblikke van stilte gaan deurbring en oor die jare selfs 'n kersie of twee aangesteek.

My vlieg- en reisdae vir werk is verby, maar ek klim nog graag in my kar en ry Kgalagadi, Namibië, Botswana of na elders in Suidelike Afrika toe. As ek nie weer die binnekant van 'n vliegtuig of selfs 'n mikrobus vir 'n oornagtrippie noorde toe sien nie, is dit reg met my.

Gelukkig is daar nog baie plekke waar ek nog nie was nie, of plekke wat ek wil herbesoek. Hopelik hou liggaam, siel en die begroting nog 'n klompie jare om die onverdiende voorregte van ons natuur en afgeleë plekke te kan beleef.

Soos ek altyd sê: Bos 3, Tak 5 is my toekomsadres. Daar waar 'n TV, koerant of selfoonsein nie is nie. Net my bosveld-TV met 'n kameeldoring, mopanie of sekelbosvuurtjie en 'n koel dingetjie in die glas. Ek is daar.

Bosberade

Oor die jare het ons verskeie bosberade gehad – letterlik in die bos, berg, veld of by die see. Dit het vir ons gewerk. Neem mense uit hulle *comfort zone*, en weg van die internet en selfone, en hulle aandag word gefokus en mense neem goeie besluite. Én, jy leer ken mense op 'n terrein en op 'n persoonlik vlak wat andersins nie moontlik is nie.

Om in die veld te wees is in elk geval ook my *default* tydverdryf en manier om te cope met die vele uitdagings en *curveballs* wat soms onverdiend na jou kant toe gegooi word. En dan kan mens seker ook redeneer dat dit vir my ekstra geleenthede (verskoning?) gegee het om hierdie leefstyl ook in werksverband uit te leef. Vir baie van die toergangers was die ervaring om sonder drade rondom jou en met minimum fasiliteite te kamp 'n eerste. Sover ek weet is daar nie een wat nie die sosiale deel van die trips en die wild (wat leeus, luiperds en ander diesulkes ingesluit het) nie geniet het nie. En, almal het lewendig teruggekom.

Ons was baie kere aan die Weskus en op na Kwass-se-Baai, een van my gunstelingplekke. Gewoonlik van die suidekant onder van Brand-se-Baai deur die soutpanne op, die eerste aand iewers langs die see en dan Kwass toe. 'n Geleentheid om die werksmense plekke soos Abjoel, Koringkorrelbaai, Brannewynsbank, Spoegriviermond en die Spoegriviergrotte, die robkolonie en vele meer te wys.

Ons was oor die jare egter ook Richtersveld toe. Gamkab dink ek twee keer, die Cederberg, Tankwa en selfs Kgalagadi toe – drie keer. Twee keer was dit Mabua toe, en die laaste keer ’n bietjie makker trip Polentswa en Rooiputs toe. Daar is reeds sprake van ’n moontlik laaste Mabua-trippie in 2027.

Die formaat wat gevolg word, het nie baie oor die jare verander nie. Voorafleeswerk en agtergrondokumentasie, ’n duidelike doelwit of doelwitte, en ’n lys vrae en/of *issues* waaroor ons gaan besin en antwoorde soek. Soms selfs ’n *flipchart* saamgery. Plus ’n gazebo vir skaduwee – een keer was dit selfs nog meer handig toe dit ’n bietjie gereën het.

Die geheim is die kleingroepbesprekings in die voertuie – drie tot vier mense wat ’n kwessie bespreek terwyl ons op die pad is, of van een kampplek na die volgende verskuif. Bestuurders bly by hulle eie karre, maar die res roteer daagliks met ’n lukrake trek van nommers om te bepaal wie ry waar. So word *groupthink* voorkom, en deur die loop van so ’n trip kom elkeen met die meeste ander in aanraking en kan nie net idees uitgeruil word nie, maar is daar ook tyd vir persoonlike gesprekke en die leer ken van mekaar op ’n heel unieke manier.

Wanneer daar dan gestop word (wat nogal redelik gereeld is, want die gevare van dehidrasie moet sinvol voorkom word), word daardie kwessie ge-*debrief*, met verskillende standpunte, perspektiewe en/of oplossings wat aangebied word. Elke kwessie word dan opgesom met ’n spesifieke besluit en aksie en ’n verantwoordelike persoon of persone wat dit moet uitvoer.

Dit is dus belangrik dat daar ook ’n goeie *scribe* of selfs *scribes* moet wees. Uiteraard kan nie alles opgeskryf word nie, net die spreekwoordelike *take-home message* en die besluite en aksies waarop ooreengekom is. Die *scribe* was baie keer ’n *youngster* wat saamgeneem is, nie net om groter insig in die kompleksiteit van die bedryf te kry nie, maar ook blootstelling aan die Hortgro-kultuur en manier van doen te kry, én om persoonlike verhoudinge met kollegas en bedryfsleiers te bou.

Dus, hoewel daar ook sports was en daar (dikwels!) ligte vermaak was, het ons ook áltyd hard gewerk, met konstruktiewe planne huis toe gekom en, belangrikste van alles, dit geïmplementeer.

***Kwessies word sommer
in die veld bespreek***

Hortgro as entiteit is op een so 'n bosberaad bedink en naam gegee – HORTicultural GROup of HORTicultural GROwers. Aanvanklik was dit Hortgro Services, maar laasgenoemde het redelik spoedig verdwyn en dit het net Hortgro geword. Nogals slim (dink ek) en die naam en embleem was 'n *instant* sukses en word vandag wyd erken as 'n toonaangewende entiteit wat leierskap, kundigheid en uitnemendheid versinnebeeld. Die hernoeming van SAAPPA en SASPA na onderskeidelik Hortgro Pome en Hortgro Stone, was 'n logiese volgende stap.

Beplanning en veral die logistiek en proviand vir sulke trips is krities om dit 'n sukses te maak, veral daai trips wat redelik afgeleë is. Nie net die besprekingspunte om gesprekke te struktureer en om besluite/aksies sinvol op te skryf nie, maar ook die etes en ander noodsaaklike verversings. Ook dié van 'n meer vloeibare vorm en veral ook grofgeskut vir die strafmeester wat dissipline moet handhaaf of kwelsugtiges en oortreders moet tug.

Dit begin gewoonlik met die uitwerk van 'n detailmenu, waarna ons uitvind wie nie wat eet nie en wat die persoonlike voorkeure met betrekking tot vloeibare verversings is. Nog nooit het iemand honger gely of dors by die huis aangekom nie!

Proviand, of dit nou gevries, vars, gedroog, geblik of geboks is, word dan 'n paar dae voor die tyd aangekoop en in dagporsies verpak, en tussen die karre verdeel. Dit sluit ook in die reël van genoeg ys-/vriestkaste (voldoende ys is essensieel!), tafels, stoele, eetgerei, borde en bakkies. Deesdae vat ons altyd weggooiborde en -bakkies van suikerriet saam om minder op te was. Dan is daar ook potte, panne, bakke en ander verwante kombuisgereedskap. lewers sal ook altyd brood gebak word en 'n pot van faam gebou word. Die nodige *tools* moet dan daar wees.

Aangewese kosspanne vir spesifieke dae is ook 'n sleutel tot sukses. En hét ons goeie kokke binne Hortgro! Kokkedoor-klas.

Daar word ook vasgestel wie het, en kan tente en *stretchers* of matrasse bring, en wie slaap waar. Dit is nogal soms 'n toertjie met die snorkers en nie-snorkers en daar is baie dikwels vrywillige uitruilings van slaapreëlins ná die eerste aand.

Ek onthou op ons heel eerste trip Richtersveld toe, het die eerste aand teen die see, waar dit vrek koud en nat was en die hele week se portvoorraad (wat ons gelukkig op

Springbok kon aanvul) daai selfde aand gesneuwel het, tot 'n totale herallokasie van slaapplekke gelei. Snorkery was woens en een lid (naam word weerhou vir logiese redes) het glads bo-oor sy kar se *bonnet* aan die verkeerde kant van sy daktent opgeklim. Gelukkig was daar nog nooit 'n ernstige (drink)besering nie.

Elkeen sorg vir sy/haar eie beddegoed, 'n stoel en 'n beker – verkieslik een wat warm en koue goedjies kan hanteer en ook in die ry nuttig kan wees om nie onnodig te stort nie. Hoede, brille, pille en aansmeer-/lekkerruikgoedjies uiteraard elkeen se eie saak, maar ons reël so dat daar elke dag gestort of gewas kan word. Dis nou vir diegene waar die skoonheid nie net van binne kom nie, maar regte vuilgatte word nie geduld nie.

Op die laaste trip Kgalagadi toe het die dames almal in sleepwaens geslaap. Ek het vir Skillie saamgesleep wat as stort en kombuis gedien het. En ek het natuurlik in hom geslaap – my tentdae is vir altyd verby en ek snork maar op my eie. As jy nie weet wat Skillie is nie, moet jy maar saamkom op 'n trippie.

Daar is streng kampreëls – nie om dissipline te handhaaf nie, dit is die Strafmeester se domein, maar om seker te maak diegene wat nog nooit voorheen in oop, onomheinde kampplekke tussen leeus, luiperds en hiënas gekamp het nie teen hulself beskerm word. Een basiese reël is dat as jy saans in jou tent is, dan bly jy daar tot daglig toe. 'n Piepie-bottel of 'n *wee-jon* word dus sterk aanbeveel vir diegene wat nie deurnag kan knyp nie. Menige vyfliterwaterkanne is oor die jare vir soortgelyke doeleindes aangetree, want as oom Leeu gebrul het dan bewe sommige se knieë en die knyp is min!

'n Regverdige en objektiewe Strafmeester is absoluut noodsaaklik om dissipline te handhaaf en kwelsugtiges aan die pen te laat ry. Oor die jare het Nic Dicey hom as die onbetwiste Strafmeester van formaat gevestig wat nie nonsens vat nie. Twee maal per dag – brunch en aandetes – word die oortreders getug. Meestal met 'n Jägermeister, maar soms met meer brutaliteit en swaarder ammunisie met 'n hoër oktaan afhangende van die graad van die oortreding.

Een van kampreëls is ook dat aanklagtes aanhangig gemaak kan en mag word met 'n beroep op die Strafmeester om iemand wat hy dalk misgekyk het vir iets te straf. Die Strafmeester duld egter nie kwelsugtige litigante en onbewese aansprake nie en

Aangewese kosspanne vir spesifieke dae is ook 'n sleutel tot sukses. En het ons goeie kokke binne Hortgro! Kokkedoor-klas.

Nog 'n reël is dat as daar leeus of luiperds in die nabye omte is, hardloop jy nie verward rond nie, maar klim kalm en bedaard in die naaste kar.

dikwels word beide die klaer en die aangeklaagde terstond getug. Soms net die klaer en dan is dit gewoonlik met 'n growwer “spyker” soos witblits waarmee 'n Airbus ge-*kickstart* kan word.

'n Ander kampreël is dat die Strafmeester uit sy amp verwyder kan en mag word. Maar dit moet 'n eenparige stemming wees, wat die Strafmeester se eie stem insluit! Dit het nog nooit gebeur nie. Gewoonlik straf die Strafmeester homself sommer by voorbaat en word daar nie onnodig tyd met 'n gestemmery gemors nie.

Nog 'n reël is dat as daar leeus of luiperds in die nabye omte is, hardloop jy nie verward rond nie, maar klim kalm en bedaard in die naaste kar. Op die tweede trip Mabua toe het 'n sekere persoon (naam word op regsadvies weerhou) egter wel aan die hol gegaan toe 'n troppie leeus onverwags opgedaag het. Benoude krete van “wat de f*k moet ek maak” weergalm steeds in my ore. Dis maklik – klim net in die naaste kar – al is dit op iemand se skoot. My f*k Martinette ...

Iemand het van daai spesifieke insident (nie die rondhollery nie, maar van die leeus) 'n video op sy selfoon gemaak. Ons het seker twee ure in die karre gesit met die leeus wat daar rondrentel, tente se toue afkou, sakke hout rondra en hulself net lastig hou. Dit is later op YouTube gesit waar dit *viral* gegaan het en word tot vandag nog daar gekyk. Ons het daai aand redelik laterig geëet gekry en is in die nag weer getrakteer met 'n paar brulle in en om die kamp. Dis nie net die tentflappe wat gebewe het nie.

Een toerganger het ná daardie ervaring besluit hy slaap nie weer in 'n eenmantent nie en het terstond elders ingetrek, maar wat op 'n trip gebeur, bly op 'n trip.

As ek reg onthou was ons ses nagte in die veld en die leeus was vyf daarvan besoekers.

Louis was gewoonlik ons kwartoormeester. Nee, dis reg, kwartoer, nie kwartier nie. Benewens die reël van die proviand, en split daarvan in ys-/vrieskaste tussen die karre, was hy ook verantwoordelik vir die aanwys van kosspanne. Benewens kos maak en opwas, het die kosspan ook 'n paar takies soos *snacks* bedien, die uitsit van ys en skink van die eerste dop. Daarna is dit selfhelp met elkeen se gunstelingdrankie wat ook nog nie op 'n trip opgeraak het nie.

Ek onthou op die heel eerste Mabua-trip het die befaamde oom Kampie elke dag *stock* gevat en die voorraadlys opdateer. En moenie die stoorplek of items laat deurmekaar raak of sommer in die middel van die dag 'n ietsie gaan “trek” nie. Jy het soggens en saans tyd om aan te vul, die res van die dag is die stoor toe!

Elke trip word met 'n bynaam vir elkeen afgesluit. Gewoonlik iets wat hy of sy gedurende die trip aangevang het, maar sommige name word trip na trip herhaal of bloot net aangelas. Ons loop byvoorbeeld nou al by 'n Levou von Klêr (ja, soos in skêr) die vierde of die vyfde maal met hier en daar 'n agtervoegsel wat bygelas word. Julle kan self dink waar die “klêr” vandaan kom. Verdomp 'n gewoontemisdadiger.

En dan is daar 'n sekere Martinette wat ook nou al 'n paar variasies gehad het ...

Ek weet nie of hierdie tipe bosberade in die toekoms nog sal plaasvind nie, maar ekself en Levou is beskikbaar (teen 'n nominale footjie) om nog 'n paar te reël. Sê net wanneer en hoe lank – ons sal self besluit waarheen en wat alles moet saamgaan om liggaam en gees te voed en te verryk.

May the legacy last long.

Die Walkaptein

'n Walkaptein (of ook soms 'n Walskipper genoem) is 'n onontbeerlike skakel vir 'n suksesvolle duikuitstappie. Deesdae is dit net kreefduik, maar vroeër jare, toe ons ook nog perlemoen mog uithaal, het sulke duikgeleenthede ook die uithaal van alikreukel en selfs hier en daar 'n vissie – met 'n pylgeweer geskiet – ingesluit.

Nietemin, vorige duikervaring is noodsaaklik en 'n absolute voorvereiste om as 'n goeie Walkaptein te kan optree. Die primêre funksie is om die veiligheid van die duikspan te verseker, maar ook om jong duikers in die fynere kunsies van die duikkuns te onderrig en te onderlê.

Die idee is om die see te kan “lees” en veral kreefduik benodig 'n hele klompie seisoene se ervaring, want dis gewoonlik nie sommer net vir uithaal nie, maar soek, onder rotse inkruip en dan is seetoestande dikwels nie optimaal nie. Duikerskwota, oftewel die toegelate vier krewes per dag per duiker, is die eerste doelwit. Daarná kom die Walkaptein se eie kwota en eers dan vir die vol maak van verdere lisensies wat in die omte mag wees.

Vroeër jare was Anton duiker en soms Walkaptein.

Deesdae is daar beperkinge op die aantal duikdae en tye net tussen aguur en vieruur – dis nou in die dag, nie nag nie. Ons het wel in ons jongdae ’n paar keer vir die snaaksigheid ook in die donker met ligte probeer duik. En dit het niks met die aanwesigheid van brannewyn te doen gehad nie. Bloot net nuuskierigheid om te sien en te ervaar hoe ’n duikery in die nag kan werk. Maar dis niks lekker nie en was grootliks nie ’n sukses nie en ook nie aan te bevele nie, nie net omdat dit deesdae onwettig is nie, maar ’n Walkaptein se teenwoordigheid help dan nie veel nie. Voel in elk geval baie aardig om so in die donker rond te tas en dis baie erger as om in baie vuil water te duik wanneer jy darem nog jou hand voor jou oë kan sien en weet wat is bo en wat is onder.

Vir iemand wat bykans 30 jaar self geduik het, en die laaste *10 jaar grootliks as Walkaptein optree, is die jongste kreefduikdatums en -tye absurd. Groot gewag word gemaak van die wetenskap, duik- en nie-duiksones, kwotas en die reeds genoemde duiktye, maar dit is bloot irrasioneel (en ek dink baie onredelik) om aan te voer dat sportduikers die bron sal uitroei.

Die punt is, die see kyk na homself en perfekte duikdae kan ek op my twee hande tel oor ’n tydperk van meer as 40 jaar.

As ’n ervare Walkaptein, waar ek net die beste belange van “my” duikers op die hart het, wil ek met respek sê dat diegene wat die laaste paar jaar vir die duikskedule verantwoordelik was of is, nie ’n *cooking clue* het oor wat in die praktyk gebeur nie. Trouens, ek wil ook aanvaar dat ons sportduikers ’n noodsaaklike teenwoordigheid (*presence*) orals aan ons kus handhaaf wat as afskrikmiddel vir onwettige duikers en smokkelaars dien.

Ons mag alreeds nie meer perlemoen duik nie. As dit so aangaan, gaan my kleinkinders en hulle kinders nie die voorreg hê om selfs kreef te duik nie. Daarom is 99 uit 100 sportduikers daarop ingestel om die bron te help beskerm en nie uit te roei nie. Trouens, onder my Walkapteinskaptoesig het ons ’n ongeskrewe reël dat indien dit enigsins moontlik is, om nie wyfiekrewe uit te haal nie. Én natuurlik nóóit meer as kwota nie, geen ondermaat-, sagtedop- of eierdraende krewe nie. NOOIT. PUNT.

Dit voel deesdae asof daar iewers amptenare is wat om een of ander rede hulle mes in het vir ons as sportduikers. Voel asof hulle ons wil *nail* en skuldig wil bevind

aan die uitwissing van kreefbronne. Ons het nié perlemoen uitgewis nie – dis oor ongetemperde stropery en ’n onvermoë om die kuslyn behoorlik te polisieer.

Maklike oplossing dus: Blameer onskuldige duikers, beperk duikdae en -ure tot “staatsdiensure”. Geen logika en geen sin hierin en -aan nie.

Meneer/Mevrou die Minister en Hoof van die Departement van Omgewingsake, ons is deel van die oplossing en beslis nié die probleem nie.

Ons kan en wíl help en sal nié die bronne ten koste van ons nasate uitroei nie. Ja, gee swaar strawwe aan hulle wat nie by kwotabeperkings hou nie, maar gee vir ons genoeg duikdae van mid-November tot Paasnaweek om ons stokperdjie te geniet.

Onthou – die see kyk na homself, maar het ook hulp nodig van diesulkes wat volhoubaarheid en die plesier van toekomstige geslagte op die hart dra.

Walkapteins kan ’n groot bate in dié opsig wees, ja.

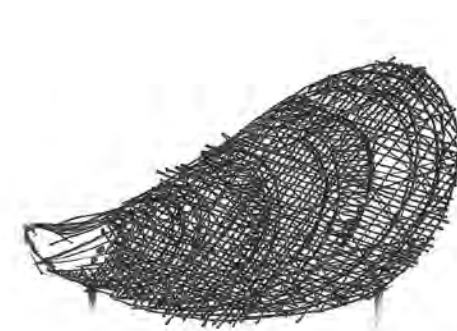
Kreef is vir eet, nie kyk nie

Oor die jare was ons baie geseënd om elke jaar genoeg kreef te kon uithaal om die kreeflus te besweer. Net een jaar op Kwass was die see so rof dat ons vir twee weke net die see kon sit en bekyk. Duik was nie ’n opsie nie, hoewel ons darem op ’n paar geheime plekkies so twee of drie keer ’n klompie met ’n net kon uithaal.

Duik het eers as student op Stellenbosch my belangstelling geprikkel. Aanvanklik basies net perlemoen (wat deesdae glad nie meer geduik mag word nie), maar later sommer die hele spektrum wat ook alikreukel, kreef en selfs ’n paar skietvisse ingesluit het. Ook mossels uitgehaal en soppotte vol by Hermanus, Vermont en Plankhuis opgeëet. Uiteraard met die nodige vloeibare versnaperings. Altyd by die kostannie ’n soppot gaan bedel. Die ding was nogals meerdoelig. Soos ’n klomp keer in reënweer as ’n “sambreel” ingespan en sommer so van onder die pot gesorg dat verkoue kry en verkleum nie ’n vastrapplek kry nie.

Terug na kreef. Ek was nooit juis ’n watse kreefduiker nie, maar het darem gereeld my duikerskwotas (aanvanklik vyf, nou vier) kon uithaal. Ook die kere wat ek aan die Weskus

Ek was nooit juis ’n watse kreefduiker nie, maar het darem gereeld my duikerskwotas (aanvanklik vyf, nou vier) kon uithaal.

met die Vredendal- en Lutzville-manne gaan duik het, kon ek darem myself help en is nie in die skande gesteeke nie. Maar van daai manne het kreef uitgehaal asof dit van 'n *conveyer belt* af kom en daarby kon ek nie byhou nie.

Dis ook op een van daai trips wat my skoonpa my amper gebliksem het. Ons het baie goed oor die weg gekom, maar daai een keer is die verhouding ten diepste getoets. By die betrokke huurhuis het ons altyd die kreef in 'n ou seeppot gekook met die hingsel wat rooiwarm in die vlamme was. Toe ons die pot daai keer moes afhaal, was daar net so 'n kort grafie met 'n staalsteel (seker nie meer as 50 cm lank nie) wat ons weerskant moes vashou.

Ongelukkig het ek effens te hoog gelig en die hingsel het afgeskuif na sy hand toe en 'n stuk vel afgeskroei. Ek het vinnig laat sak, maar die skade was gedoen. Maar hy het nie laat los nie. Net die pot met die kosbare inhoud veilig neergesit.

Toe alles weer bedaar het en almal met 'n kalmeermiddel gelawe is, toe sê ek: "Pa dit kon baie erger gewees het." Toe hy vra hoekom, seg ek mos dit kon my hand gewees het. Dit was vir hom niks snaaks nie en hy het my amper gedonner. Ons kon darem later jare daaroor lag, maar in sy *heyday* het hy 6 voet 10 in sy skoene gestaan. Hy sou my vrek geklap het.

Met vingertrek het hy my in elk geval seergemaak. Sy vingers was so dik jy kon nie joune óm syne kry om dit behoorlik te *lock* nie. Oor die uitkoms was daar nooit enige onsekerheid nie.

Oor die jare het ek van duik na Walkaptein migreer. Vandag is my seun Dieter die groot duiker in ons familie en sorg hy dat die ou klein kwotatjie gewoonlik gevul word. Hy het reeds die oompie Nico begin verbysteek en sy ouma Mutti moes altyd 'n krefie of twee kry.

Kreef móét in seewater gekook word en hoe varser hoe beter. Kreef raak mos die kookwater gewoond, maar kriewel na al die jare niks minder nie! Maar nadat dit eers gevries was, self in seewater, smaak dit bloot net nie dieselfde nie en die pootjies is maar droërig en melerig.

So lekker soos ’n vars krefie is, raak jy later op van gekookte kreef. Dan dalk kreefslai en oor die jare het ons ’n paar ander metodes ook probeer. Gebraai met ’n sousie van knoffel, suurlemoen en appelkooskonfyt, of selfs goujons met ’n bierdegie in olie gaargemaak. Vir die laaste twee variasies moet jy die kreef eers net so vyf tot ses minute halfgaar kook voordat dit olie toe gaan.

Een van my grootste plesiere so teen die see is om soggens die oorblywende kreef uit te dop, met ’n koue wittetjie of rosétjie in die nabyheid. Dis nou ná die laaste rooiwijn van gisteraand eers genuttig is om die antioksidante en resveratrolvlakke weer op te top. Dis mos darem te lank na vanaand toe en die goed hou net 16 uur – of so sê Beyers Truter en ek aanvaar sy woord as ’n opperkundige op die terrein. Jy mag nie kanse vat met jou gesondheid nie!

Perlemoenfeeste

In my studentedae en daarna was daar altyd perlemoenfeeste op Hermanus. By die ou hawe.

Ons het altyd as die hele US-toutrekkklub daai naweek Hermanus toe geglip. Sparks Esterhuizen se See-en-Sand was die organiseerder, maar die opbrengs van die perlemoenporsies wat ons kon gaarmaak en verkoop is gedeel en ons kon ons klubfondse lekker aanvul.

Dit was in elk geval ’n lekker uitstappie en ons het waarskynlik jaar op jaar ’n 44-gellingdrom met leë bierblikkies volgemaak. Soms was daar ook ’n paar *girls* by, maar daaroor sal ek nie te veel uitpraat nie.

Ons het altyd die oggend van die perlemoenfees gaan duik en dan ons kwota uitgehaal wat deur die loop van die dag skoongemaak en gaargemaak is om dan as porsies aan die publiek verkoop te word. Ek wil nie *brag* nie, maar so vinnig as wat ons ’n pot gaar gekry het, was dit verkoop en moes ons met ’n volgende *batch* begin.

Ek onthou een jaar toe die see nie lekker was nie en vier van ons spesiale toestemming gekry het om perlemoen met ’n boot te gaan uithaal. Dit was die eerste en enigste keer dat ek perlemoen van die see se kant af uitgehaal het. Dit was vrek diep en ek kry redelik seesiek (soms selfs in die water as die see rof is). Toe daai boot stop, toe’s ek af en maak gat skoon land se kant toe.

Nico sê hy het nog gewonder oor haaie toe trek ek al ver. Nietemin, tussen ons twee het ons seker omtrent 100 perlemoen uitgehaal wat saam met die ander twee manne se opbrengs in die ou hawe afgegooi is. Soos ons perlemoen nodig gehad het, het iemand vinnig ingegaan en genoeg uitgehaal vir ’n volgende *batch*.

Dit was ’n baie eenvoudige resep – so min as moontlik fieterjasies, niks se geroom en allerhande speserye nie. Bloot skoongemaak (met ’n borsel skoongeskuur), gemaal en in ’n bietjie witwijn of bier met sout en peper in ’n swartpotjie gaargemaak. En dan op ’n bietjie rys bedien. Ek proe dit sommer soos ek hier skryf. Dit was regtig lekker en mense het in rye gestaan vir ons weergawe. ’n Skande dat ons nie meer perlemoen mag uithaal nie!

Ons was maar redelik armgatstudente en het sommer onder die melkhoutbome by Voëlklip “gekamp”. Daai tyd nog nie behoorlike *stretchers* of matrasse gehad nie. Sommer so op die grond net op ’n seiltjie, half onder die karre as dit bietjie klam geraak het, vrek getrek en gerus.

Vandag sal die grênd Hermanusmense ons seker nie daar toelaat nie en jou vir betreding en openbare rusverstoring aankla. Meer nog, dit is waarskynlik nie veilig nie en jy sal keelafgesny word as jy deesdae by Voëlklip sou wou plak.

Ek onthou een fees, waar twee van ons troepe weggeraak het. Ná ’n helse gesoek in die skemerte kry ons hulle tussen die See-en-Sand-seuns waar hulle mooitjies en gedissiplineerd in ’n ry sit. Deel van die opruimspanne! Geen wenner vir ’n raaskoot ook hoekom hulle so “verward” was nie. Brandewyn het mos nie brieke nie.

Terloops, ek weerhou enige name gegewe dat minstens een van die manne deesdae ’n diknek by een van Namibië se grootste myne is.

Sandtroon by Kwass

As Lucas Maree ’n kliptroon by Victoriabaai kon hê, kan ek seker ’n sandtroon by Kwass-se-Baai hê. Nou nie juis *royalty* nie, maar darem met ’n onbelemmerde uitsig noord na Varswater, Bamboes en Koringkorrelbaai, en selfs verder in jou gedagtes tot by Poliesman Helmet en Spoegriviermond, en suid na Groenrivier, Delwerskamp, Abjoel en die lang wit strand waar mens deesdae nie meer mag ry nie.

Ons was maar redelik
armgatstudiante en
het sommer onder
die melkhoutbome by
Voëlklip "gekamp".

Kwass-se-Baai is omtrent 20 kilometer noord van Groenriviëmond in die Namakwa Nasionale Park. My sandtroon is die boonste twee kampplekke – daar is altesaam vier, twee onder die duintjie en twee bo-op, noord-oos van die baaitjie.

Hiervandaan het mens ’n 180 grade-uitsig noord en suid teen die kus af en oor die “eiland” wat met hoogwater van die strand afgesny is, maar met laagwater grootliks droogvoets bereik kan word. Oor die jare het ons al geleer om die see hier van die sandtroon af te “lees” met betrekking tot die seetoestande vir duik of visvang. En soms as die water stil is, met ’n ARK Crocoduc in die baaitjie te roei en te *bodysurf*.

Hier het ons die voorreg gehad om die laaste 25 jaar op een of twee uitsonderinge na (een was die jaar toe ek net voor Kersfees Covid gekry het) elke Kersfees en Nuwejaar te kon kamp. Selfs lank voordat dit ’n park geword het, het ons al daar gestaan, dikwels ook oor Paasnaweek om ’n laaste krefie nader te hark. Altyd genoeg tyd om in ’n man se *nothing box* te *reminisce*, boeke te lees, diep dinge te debatteer of sommer net oor ’n koue wittetjie of rooietjie tydig en ontydig te sit en nonsens praat.

Ons het die area soos ’n kleinood opgepas. Mense en karre van die strande gehou, borde opgesit om die swarttobies te broeiplekke te beskerm en selfs hier en daar ’n roffie opgetel met ’n arrogante jafel of twee (lees Gautenger) wat nie die verbod op strandryery wou nakom nie. Kreef geduik en visgevang. Altyd binne die wet en kwota en, as ons dit kon help, nooit wyfiekrewe nie.

Vandag is die tobies redelik volop – ek het verlede jaar ’n “trop” van 12 noord van Poliesman Helmet op die strand gesien. Vanjaar het ’n hele paar broeipare gereeld met hulle kenmerkende gekliep-kliep oor Kwass gevlieg.

Kwass is ook die veelgeroemde *Bacon Shooters* se plek. Hier het ek en Nico (dis nou boesemvrind Nico Visser van Springbok), ons kinders – hulle kinders is ons s’n en ons s’n ook hulle s’n – oor die jare met die wonderlikste stories, so saam-saam uitgedink, hulle met die grofste nonsens denkbaar vermaak. Hulle het letterlik aan ons lippe gehang soos die een die ander een aansteek om stertjies aan te las en die storie die een kinkel na die ander te gee. Ons moes gereeld hoor wanneer iemand die waarheid bietjie rek dat “ons van die bestes geleer het”!

Ek glo ook hulle het heelwat lewenslesse geleer en sien ’n slenter en strooistorie ’n myl ver. Soos my pa ook altyd gesê het: “As iets te goed is om waar te wees, dan is dit te goed om waar te wees.” Inderdaad, maar kyk net hoeveel mense word met piramideskemas en diamantpakkies en soortgelyke twak uit hulle spaargeld verneuk.

Behalwe vir ’n wettige *longdrop*, moet jy letterlik alles saamry vir die week of twee op Kwass. Ons het wel oor die jare redelik kon opgradeer en die laaste klompie jare met ’n karavaan gekamp, maar dit bly ’n hengse op- en afslanery.

Hoop ek sal dit darem nog ’n paar jaar kan doen, maar die opdrag is dat ’n teelepel of twee van die assies daar gestrooi moet word. Daar is wel ook nog ’n hele klompie ander plekkies in Suider-Afrika waar ek ook eendag gestrooi wil word, maar om vir ewig op Kwass se sandtroon te lê en die wêreld te bekyk sal voorwaar ’n voorreg wees.

’n Somerkersfees op Kwass

Met die veelgeroemde oom Gert van Sarrisam as prediker op Koringkorrelbaai, sy hart-staanplek sedert toeka se dae waar hy en tannie Hestel ons jaar na jaar na ’n Kers- en sang-diens uitnooi, tot met die (vir ons) tradisionele kreefslai vir middage en die laatnamiddag of aand se oordad aan kouevleise en slaai, is Kersfees op Kwass werklik uniek.

’n Paar dae voor Kersfees doen oom Gert sy “rondtes” en nooi almal uit na die Kersdiens op Koringkorrel. Dit is werklik ’n belewenis om ou bekendes elke jaar daar te kry, en dan ook wildvreemdes van wyd en syd wat vir ’n uur of wat die Kersgesange saamsing en ’n toepaslike “prekie” van oom Gert kry.

Hy het altyd met ’n verskoning begin: “Ek is maar net ’n eenvoudige boer en nie te watse met preek nie,” maar dit was altyd treffend en toepaslik. En dan die bekende liedere soos “Stille nag, heilige nag”, “Die Heiland is gebore”, en vele meer.

Daar in die natuur met die see wat sy eie agtergrondmusiek maak, word ons almal weer klein en nederig saam met die baba Jesus en staan ’n mens maar net weer verstom oor die grootsheid van die Skepping. Jip, met ’n hoofletter, en hoe klein en nietig elkeen van ons is en om bloot dankbaar te kan wees vir Sy groot genade om sovele kere deel van so ’n spesiale en unieke tradisie en geleentheid te wees.

Dit is werklik ’n belewenis om ou bekendes elke jaar daar te kry, en dan ook wildvreemdes van wyd en syd wat vir ’n uur of wat die Kersgesange saamsing en ’n toepaslike “prekie” van oom Gert kry.

Vanjaar het oom Gert – volgens hom – ’n “regte” predikant ingevoer vir die Kersdiens. Dominee Peet van Zyl van Springbok, vroeër van Gobabis in Namibië, wat ook vanjaar vir die eerste keer teen die see kom kamp het. Ná die samesang het ook hy ’n kragtige boodskap gelewer van hoe Jesus as mens onder ons kom woon het om uiteindelik ons sondes op Hom te neem. En dat elkeen van ons, soos Hy, 10 vingers en 10 tone, oë, ore, hande en voete het – in elk geval die meeste van ons wat geseënd en gesond is.

Hoewel oom Gert kennelik nou formeel as prediker “afgetree” het, is die tradisie van ’n Kersdiens op Kwass, of dalk vorentoe by een van die ander staanplekke, vir die afsienbare toekoms hopelik in veilige hande.

’n Ander tradisie vir ons klompie op Kwass is om na die bekende liedjie “Somerkersfees” van die legendariese Koos Doep te luister. Daarsonder is Kersfees bloot net nie Kersfees nie.

Welkom, o stille nag van vrede
Onder die Suiderkruis
Wyl stemme uit die ou verlede
Oor sterrevelde ruis
Kersfees kom, Kersfees kom,
Gee aan God die eer
Skenk’n helder somerkersfees
Aan hierdie land, o Heer
Hoor jy hoe sag die klokke beier
In eeue-oue taal
Kyk, selfs die nagtelike swye,
Vertel die ou verhaal
Kersfees kom, Kersfees kom,
Gee aan God die eer
Skenk ’n helder somerkersfees
Aan hierdie land, o Heer
Voel jy ook nou Sy warm liefde
As ons die dag gedenk
Toe Hy Sy Seun aan ons gestuur het,
Ons grootste Kersgeskenk.

Moses is weg

Dis nou nie weg soos in van dood, en hiernamaals toe nie, maar soos in weg na 'n nuwe eienaar en 'n nuwe hoofstuk is sy, én my ... wel, ons lewens.

Ná 17 jaar staan Moses nie meer op my werf nie. Moses was my 2004 4,5 EFI GX Land Cruiser wat 'n deel van ons gesin geword het. Oor die jare het hy ons op baie-baie trips en vakansies geneem en altyd veilig by die huis gebring. Soms 'n klein probleempie hier en daar, maar troepe is nooit in die veld gelos nie.

Oor die jare het ek 'n paar 4x4's gehad. Ek wil amper ons mikrobus ook as 'n 4x4 ingooi, want ons het menige Paasnaweek – meestal by Brazil naby Koingnaas in Namakwaland – sover as wat ons kon in die sand ingery (eintlik gejaag!) en daar waar die bus gaan staan het, kamp gemaak. Nico het ons ná die naweek met sy Hilux uitgesleep harde grond toe. Tot die volgende keer.

My eerste regte 4x4 was 'n Isuzu Frontier DC wat redelik betroubaar was behalwe vir 'n groot *mistakie* toe 'n *side shaft* op pad Kaokoland toe op die Kamanjab-Ruacana-pad soos 'n “nat handdoek” opgerol is. *Bearing* het ge-seize. Agterwiel af, ons is die bosse in en ek kon met groot genade die kar regop hou. Diegene wat al daai pad gery het – dis deesdae geteer – sal weet dis redelik hoog opgebou met 'n geniepsige wal of skuinste weerskante van die pad. Ons het een van die sement *culverts* net-net gemis. Dink ons het so vyf jaar met die bakkie gery en die registrasienommer – CN3011 – oor die jare gehou en oorgedra na opvolgende karre.

Volgende was 'n 4-liter Ford DC. Wat 'n *disaster*. Nie eers twee jaar gehou nie, maar moes in dié tyd 'n bladveer in Botswana (ten duurste) vervang, drie *transfer cases* het gegaan en uiteindelik het die *chassis* gekraak toe ek 'n ou by Kwass uit die diep sand moes uitpluk.

Toe kom Moses wat sy naam gekry het omdat hy ons na die beloofde land moes neem. Hy het sy beste gegee, en soms was ons naby aan die hemel. Ons was feitlik oral in Suider-Afrika oor die laaste 17 jaar. Nou is daar 'n Moses 2 (registrasienommer steeds CN3011 WP, om darem iets van die oorspronklike Moses te behou) wat nog sy naam en reputasie moet bou.

Die foto is by Gharagab in die Kgalagadi geneem. 'n Klompie jong leeus het die nag twee bande gate in gebyt. Een moes ek afhaal en terug by die huis twee nuwe bande aanskaf. R12K later. Donnerse leentjies!

Ook ’n Land Cruiser (daar móét ’n kar met LC op jou werf staan) – maar dié slag ’n Prado, nie ’n Cruiser per se nie – 20 jaar jonger, outomaties en heelwat gemakliker agter die stokke met ’n paar ander *features* wat Moses nie gehad het nie. Soos *speed control* en sitplekke wat verstel kan word.

Moses 2 was nou al Kwass en Mabua toe, en onlangs ook ’n 7 000+ kilometer-trip Namibië en Botswana toe. Hy’t die pad en spoor – met Skillie agter – heel lekker en gemaklik gevat.

Met die eerste Moses was ons baie kere in Namibië en Botswana, maar ook in Angola, Zimbabwe (dink drie keer), Zambië (dink twee keer), Malawi en Mosambiek (een keer elk). Veral ook Namib toe – ook om te gaan visvang saam met die OAC-manne op Meob, en op ’n Saddle Hill-trip of twee. En *Faces*-trips en Kunenemond toe saam met *Live the Journey*. Almal spesiaal en uniek in eie reg met lekker medetoerders.

Die Kgalagadi, veral Nossob, Rooiputs, Polentswa en die Mabuasehube-gedeelte, wat ons keer op keer terugverwelkom het en waar ons die ongelooflikste ervarings – veral met leeus – beleef het. Op een trip het ons iets soos 16 ratels gekry en ongelooflike *sightings* van voëls, troppe wild, hiënas en luiperds gehad. Soms bitter koud – een keer -10,3 °C op Bosobogolo in Mabua – en soms bitter warm, wonderig en stowwerig.

Ek dink die raarste *sighting* oor die jare was juis in Mabua toe ’n geelbekneushoringvoël ’n versamelvoëltjie gevang, die vere afgeklap en heel ingesluk het. En een keer ’n veldlikkewaan, baie kilometers weg van enige klipkoppie. *Unreal*.

Benewens baie binnelandse trips, veral Weskus en Richtersveld toe, was ons ook meer as een keer in die Caprivi, Chobe, Savuti, Moremi/Kwai en die Nxai-panne – almal plekke waar ons grootliks met olifante skouers geskuur het. En twee keer Sentraal-Kalahari toe waar ons op een trip van vyf dae 16 leeus en net ses karre gesien het.

Die Kaokoveld en Damaraland (ook besondere olifant-ervarings in die riviere gehad – een keer regtig *scary* by Purros toe ons niksvermoedend in die middel van ’n teeltrop olifante beland het), Sopieshoogte en Springbokwasser oor terug kus toe. Verskeie trips woestynlangs via Walvisbaai en Swakopmund toe of terug, oor Solitaire en Sesriem. Etosha verskeie keer. En Boesmanland en die Kaudum. En ... en ... en.

Ek onthou ’n trip deur Namibië en Botswana waar ons so 10 km noord van Bitterfontein op die grondpad (R358) geklim het Pofadder toe. Veloorsdrif/Onseepkans-grenspas oor, al in die Namibiese Kalahari tot in Gobabis, op na Grootfontein, oor Tsumkwe en Drotsky’s Caves langs Maun toe. Toe ons Maun tref, het ons seker nie meer as 200 km teerpas gery nie. *Tyres* redelik gaar, maar net een pap wiel gehad voor Grootfontein. Daarna nog Sentraal-Kalahari en Khutse deur terug huis toe.

Op ’n lang trip Zimbabwe en Zambië toe het ons op twee plekke beland waar die *locals* gesê het daar was nog nooit ’n karavaan op daai plek nie – dit was in Matusadona langs die Kariba-meer (so vyf ure af teen die eskarp en weer omtrent ses op!) en in Kafue, waar die tsetsevlieë vir Murette gebyt het dat die bloed loop. Maar Moses en Skillie was daar – Skillie 3.0 is nou besig om ook sy eie stories te skryf.

Te veel plekke om op te noem en baie plekke waar ons nog nie was nie, of na toe wil teruggaan. Moses was nie bang nie. En in en met Moses was ons nie bang nie.

Wanneer Moses opge-*start* het met sy kenmerkende gedreun, het jy geweet hierdie is ’n Meneer. Een keer by Mabua selfs ’n lastige troppie leeus die veld in moes verwilder sodat ons kon kamp opslaan. Wanneer Moses brul, bly selfs die leeus stil.

Moses het ons nooit ge-*drop* nie. Altyd betroubaar en soms in harige plekke waar ek gedink het as hier nou fout kom, is dit net ’n satellietfoon tussen ons en hulp wat dae sal vat om ons te bereik. Een so ’n plek was op pad Cahora Bassa toe – 200 km in en weer 200 km uit van Tete af. Tussenin net gebreekte lorries met takke in die pad om jou te waarsku dat daar iets voor is – half in en half uit die pad. Duidelik het van daai lorries toe al maande daar gestaan en die drywers was weg. Hulle het seker nie satellietfone gehad nie.

Moses is net een keer ’n ent gesleep. Dit was op die laaste trip Kunenemond en Kaokoveld toe. Drade in die *loom*, wat die klos elektriese drade wat van voor na agter loop wat o.a. die *start/stop*, petrolpomp, en die *dashboard*-wysers en funksies soos spoed, *revs*, ligte, flikkers en die skakel tussen brandstoftanks reguleer insluit, het ’n kortsluiting gemaak wat die hele *dashboard* laat *crash* het. Moses het egter steeds ge-*start* en sonder moeite gery, maar ek kon geen meter lees of, belangriker nog,

Ook ’n Land Cruiser
(daar moet ’n kar met LC
op jou werf staan).

tussen die twee brandstoftenks oorskakel nie. Ek het op die GPS se spoedmeter gery en net vertrou dat Moses nie sal oorverhit in die bloedige warm weer nie.

Nietemin, ons het Purros maklik gehaal, maar toe die petroltjies net buite Sesfontein opraak – waar daar nie brandstof was nie en ons nie brandstof fisies uit die ander tenk kon oortap nie – is ons 80 kilo’s ver Palmwag toe gesleep, waar ons wel brandstof kon kry. Darem deur nog ’n Land Cruiser Prado en nie een of ander *wannabee* 4x4 nie.

Ons het sonder probleme van Palmwag tot op Otjiwarongo gery, waar Moses mooitjies in die Toyota-werkswinkel gevrek het en op slag die een *fuse* na die ander geblaas het. Tot hulle die fout op die *loom* gekry het, die drade ge-*splice* het en ons weer volstoom daar weg is. Dink wel vandag nog dit was ’n wonderwerk dat ons tot daar gekom het. Alles loop reg, altyd reg, Toyota.

Op daai selfde trip op pad Swakop toe, het die flikkerligte ook opgepak. Daar wou hulle dae vat om die fout te soek en reg te maak. Toe ry ons maar sonder flikkerligte woestyn langs Oranjemund toe waar ’n oorywerige *speed cop* nie beïndruk was dat Moses se agterste nommerplaat so vol stof was dat hy dit nie kon lees nie. Moes toe alles aan en af sit – *wipers*, ligte, remme, selfs die *hooter* blaas, maar gelukkig nie gevra vir ’n flikker van ’n dag oud nie. *Shoit Paddy*, was ’n *close call*, maar daarvandaan huis toe sonder enige verdere probleme.

Moses het ook oor die jare tientalle karre uitgesleep. Baie kere naby Kwass uit die diep sand Groenriviermond se kant toe, en ook deur die “wit duine” noord na Spoegriviermond se kant toe. Ek het selfs op daai Kunenemond-trip, toe ek uit brandstof geraak het, een van die gidse nie een keer nie, maar twee keer moes uitsleep. Wat ’n heerlike ervaring en *bragging rights* vir Moses.

’n Epiese sleep is van ’n ander Cruiser (ek weerhou die naam van die eienaar op regsadvies) wat by die Mpayya-pan in Mabua net verseg het om te *start*. Ondanks omtrent twee ure op die satellietfoon met verskeie eksperts wat probeer raad gee het, kon ons die kar nie ge-*start* kry nie. Geen ander keuse as om van daar met die tweespoorpad op die *Eco-trail* (dis ’n eenrigting en jy mag eintlik nie sleepgoed op daai roete hê nie, maar ons het nie juis ’n keuse gehad nie) die kar oor Mosemane, Nossob en van daar af Tweerivieren en Upington toe te moes sleep. ’n Afstand van amper 600 km. Moses se 4x4

en *diff-locks* het oortyd gewerk, maar ons is daardeur en daaruit. Soos Nico agterna gesê het – net Moses of ’n Unimog sou dit kon regkry.

Jy moes nooit met Moses by te veel petrolpompe verbyry nie. Daarvoor was daai 4,5 EFI-enjin bloot te dors. Maar jy het geweet – as jou voet sak, dan is die poeiers daar en jy kom enige *obstacle* maklik oor of deur. Met menige “drywersfoutjies” in die duine, of as jy dringend krag nodig het, het daai enjin gebrul en het Moses my uit die moeilikheid gekry.

Meob toe en terug (Aus tot Aus) het ons so 3,3 km/liter gekry. Karavaansleep sommer nie meer as 3,8 km/liter nie. Met ’n (baie!) sterk wind van agter sonder ’n sleepding, dalk so 4,5 km/liter of dalk ’n bietjie meer, en in die Kgalagadi of Krugerwildtuin, darem so rondom vyf as jy vir dae stadig ry en wild kyk.

Met daai sleeptrip Upington toe, het ons twee rekords opgestel. Een vir die meeste kilo’s/liter – die amper 600 km op die gesleepte Cruiser teen zero liters, en seker niks meer as 2 tot 2,5 km/liter op Moses nie. Tussen Mosemane en Nossob, dalk nie eers 1 km/liter nie. Eish.

Ongelukkig sal ons sal nooit presies weet nie, want dit was onmoontlik om te bepaal presies met hoeveel liter in die tenks ons in Mabua weggetrek het. Nietemin, twee rekords wat nie gou oortref sal word nie. Nog *bragging rights*.

Terloops, toe ek Moses gekoop het (in 2008), was die per kilometer petrolkoste minder as R1/km. Die laaste paar jaar was dit nader aan R5–R6/km net vir brandstof. Dus was dit redelik maklik om ’n begroting vir ’n trip uit te werk – skat die kilometers vir die trip en maal met vyf of ses om by Rand uit te kom. Dit plus die verblyf/kampplekke was basies ’n trip se begroting. Jy moet mos in elk geval eet en drink of jy nou op ’n trip is of by die huis is, so dit tel nie as deel van ’n trip se begroting nie.

Nou is Moses weg. Ons was by ’n klomp plekke waar net ’n Land Cruiser met sy oorkruis *diff-locks* en *low range* sou kon in en uit. Ek hoop nie ek gaan daai *solid* voor-as en *diff-locks* te veel mis nie.

Ons het Moses oor die jare mooi opgepas – TLC is seker ’n beter beskrywing hiervoor.

Hy was goed toegerus vir *off-road* trips met onder andere 'n batterystelsel, laaie agterin, dakrak, OME's, snorkel, twee spaarwiele en 'n *long range* tenk. Altesaam 260 liter gedra wat selfs met sy legendariese dorste ons heelwat afstand gegee het voordat daar weer volgemaak moet word. En dan moes jy basies 'n bank beroof.

Dit was nie goedkoop om Moses op die pad (eintlik van die pad af) met dienste en brandstof te hou nie, maar hy is 'n *legend* in eie reg. Ons sal nog vir baie jare met deernis na hom verwys en stories oor hom vertel.

Mag Moses se nuwe eienaar ook vele plesier uit hom put. Ons gaan hom mis, maar 'n nuwe hoofstuk en 'n nuwe storie wag om geskryf te word met Moses 2. Met brandstofkoste minder as die helfte van wat dit met Moses sou wees, is trips skielik baie meer bekostigbaar.

Die koning is dood. Lank lewe die koning. Ek is bly ek het my Moses teëgekom.

Lemoentjie

Lank voor Moses was my eerste kar so 'n snaakse rooi-oranje Dodge Avenger. Met 'n Peugeot-enjin. Ek kan nie onthou hoe groot die enjin was nie – seker 'n 1600 – maar daai kar het ook 4x4-gene gehad.

Lemoentjie het sy naam gekry, nie oor sy kleur nie, maar omdat die manne my gespot het dat al wat hy gekort het was 'n plastieklemoen op die *aerial* en gawie-gras op die *dash*. Dan sou ek kon spog met 'n lekker zef kar. Lemoentjie was alles behalwe zef en het my baie goed gedien behalwe vir 'n slag toe daai “piet-jood”-enjin opge-seize het. Was 'n tragedie op my studentebegroting.

Ons het vir jare baie naweke by Hermanus, Onrus, Vermont se kant, of by Hangklip en verder na Danger Point en Pearly Beach gaan duik. Lemoentjie was met 'n houtdakrak wat met visstok-*brackets*, 'n paar boutjies en *cable ties* prakseer is, “toegerus”. Daarop kon ons twee lekker groot goiingsakke vol hout laai en met die ander proviand, duiksakke, rooster, ensovoorts in die *boot* vir die naweek iewers gaan duik.

Menige keer met Lemoentjie op vol spoed in 'n tweespoorsandpaadjie afgejaag en daar waar hy loop staan het, kamp gemaak vir die naweek. Gewoonlik al skemer daai tyd

Lemoentjie in aksie

op 'n Vrydagaand, want as 'n landboustudent het ons meeste Vrydae “TUT” gehad. En in die winter, rugby Vrydagmiddae en dan het ons eers Saterdag geglip.

As dit bietjie klam en reënerig was, het ons sommer 'n *army-bivvy*-seiltjie aan die dakrak vasgemaak en skuins grond toe gespan vir 'n skuilinkie. Ook vir skaduwee as die son soms geniepsig was.

Op 'n Sondagmiddag is 'n heelwat ligter Lemoentjie maklik agteruit gestoot terug teerpad toe en is ons terug Stellenbosch toe vir die volgende week se akademie.

Lemoentjie het later 'n lekplekkie links by die voorruit opgedoen. As dit gereën het, het die mat links voor nat geraak en ek het later 'n hele sampioentuin binne-in die kar gehad. Met die klam hitte in die kar het hulle uitstekend gegroei, maar ons het nooit juis geoes of geproe nie. Wanneer die son geskyn het, is Lemoentjie in Wilgenhof se *kwod* getrek om droog te word – tot die volgende reën.

Lemoentjie het ons regtig baie goed gedien en dit was hartseer toe ek hom moes *upgrade*. Grootliks met *army*-kampe se geld het ek my eerste Toyota gekoop – 'n 2-liter SC Hilux, wat daarna ook sy eie stories begin skryf het.

Onder andere 'n Suid-Kaap-trip saam met Nico en Kierie.

(Word vervolg.)

Suid-Kaap se trippie

Op 'n soel Saterdagssomeroggend besluit ek, Nico en Kierie op die ingewing van die oomblik om 'n tweedag-*road*-trippie Witsand toe te onderneem. Ons was daai tyd studente op Stellenbosch. Dit was nou nie jou normale trippie reguit soontoe nie, maar sover as moontlik kuslangs. Én met baie stoppe tussenin.

Blitsvinnig die nodige proviand aangevul. Ek het altyd 'n bottel brannas onder my bakkie se sitplek gehou juis vir sulke noodgevalle en met 'n paar biere en 'n pakkie vleis in die *coolbox* het ons in die pad geval. Al drie styf op die Hilux se aaneenlopende en enigste sitplek. Dink Kierie het in die middel gesit en moes help om die *gears* te *change*. Na die derde bier was daar plek vir nog!

***Dorstigheid ná
nog 'n duikdag***

***Saam met Rocco Balsamo
in die Richtersveld***

Stellenbosch, Gordonsbaai en toe al om die kus Rooiels, Bettiesbaai, Kleinmond, Hermanus, Stanford en Gansbaai. Daarna op die grondpad Elim en Bredasdorp toe. Al lekker gesellig en toe ons 'n klompie donkies by Elim langs die pad sien, moes daar opsluit donkiegery word. Ek, as die bestuurder, het uiteraard bietjie stadiger meegedoen aan die *coolbox* se inhoud, maar Nico en Kierie het nie te veel teruggehou nie en die brieke was redelik los.

Nietemin, die twee manne is oor die draad en elkeen op 'n donkie. Donkie se kind was nie beïndruk nie en albei is redelik vinnig afgegooi. Dis eers toe die stof effens gaan lê dat ons die afgekapte rooikransstokke sien – soos hare op 'n hond se rug, die hele kampie vol. Hulle het al twee mooitjies tussen die penne geval. Dit was 'n klomp jong boompies wat so ses duim bo die grond afgekap was. Met sulke skerp, skuins punte na bo.

Letterlik dolke en spiese – as een van hulle op een van die stokke geval het, sou dit beslis doodsake gewees het en die storie sou nooit geskryf geword het nie. As ek reg onthou, het een van daai “spiese” letterlik tussen een van hulle se lyf en bo-arm gestee. Paar duim enige kant toe en dit was nag. Ek kry nou nog koue rillings as ek dink aan wat kon gewees het.

Daarna verder, bietjie nugter(der) geskrik Bredasdorp oor, Malgas toe om by die pont oor die Breërivier te kom. Die ergste skok darem toe weer behandel met 'n proppie brandewyn of twee en die gemoedere gekalmeer. Dit was toe al redelik laatmiddag en oom Moksie Dan, die ponttrekker, was nêrens te sien nie. Hy het seker ook maar 'n ietsie iewers gevat, maar gelukkig was die pont aan ons kant van die rivier en ons ry die bakkie bo-op en trek ons sommer self oorkant toe. Braaf én slim!

Ná nog 'n bederfie of twee, net om seker te maak die donkie-skrik van vroeër betrap ons nie onverhoeds nie, tref ons Witsand net toe dit begin skemer word. Suidewind waai op daai stadium redelik sterk, maar ons is óók sterk en soek 'n beskutte en stil plek tussen 'n klomp rooikransbome aan die kant van die dorpie. Elkeen het darem 'n slaapsak ingegooi, so ons het later sommer so half onder die bome ingekruip en lekker diep geslaap.

Voor slaaptyd moes ons egter die vleisie gaar kry. Heeldag nog net op 'n *liquid diet* gewees en ons was al drie vaal van die honger. Hoe nou gemaak? Nie 'n rooster of

Maar daar *dodge* ons toe 'n tweede *bullet* vir die dag en die poliesman laat ons begaan. Seker gesien die manne met inbors en nie die moeite werd om met sulke “slim” ouens te redeneer nie.

Op pad Plankhuis toe vir kreef saam met Nico

hout van 'n dag oud ingepak nie. Terug na die naaste huise toe – dit was maar stil en nie vakansietyd nie – en het onself toe aan iemand se rooster en 'n paar rooikransstompies gehelp. Terug kampplek toe, die vuur op een of ander wyse aan die gang gekry en net met 'n glasier wyn begin toe daar 'n poliesman opdaag.

Oeps en o vrek. Die wind pomp sommer lekker, maar ons is darem redelik beskut tussen die bome. Die poliesman was bekommerd dat ons die veld aan die brand sal steek, maar ons het plegtig belowe ons is ou gesoute kampers en sal dit beslis nie doen nie. Gelukkig het ons 'n vyfliterkan water gehad. Kierie trek toe plegtig los: “Nee Oom, ons het 'n graaf en hier is water ook, ons sal mooi kyk.” Die poliesman het seker studente geken en ons maar laat begaan. Hoe de hel ons 'n wegholvuur met vyf liter water sou stop, weet nugter (wat ons duidelik nie meer was nie). Kon darem met die graaf 'n dieperige gaatjie vir die vuurmaak grawe, wat ons later soos ons belowe het kon toegooi.

Maar daar *dodge* ons toe 'n tweede *bullet* vir die dag en die poliesman laat ons begaan. Seker gesien dis manne met inbors en nie die moeite werd om met sulke “slim” ouens te redeneer nie.

Ek kan nie meer te veel van die res van die aand onthou nie, maar die bosse het nié aan die brand geraak nie, en die inhoud van die *coolbox* en oorblywende ligte verversings was maar redelik skraps die volgende oggend. Ons het wel die rooster plegtig gaan terugsit by die huis waar ons dit die vorige aand geleen het. Ek dink die huismense het nie eers agtergekom daar was 'n paar stukke hout minder of dat die rooster vir 'n aand *ge-awol* het nie. Ons was goeie ouens – vra maar net ons vrouens!

Die terugtrip – die keer N2-langs direk terug Stellenbosch toe – was baie meer stemmig, en ons het iewers langs die pad 'n *garage pie* geëet en bietjie moeg by ons onderskeie blyplekke uitgekom. Die Maandagoggend het ek die eerste klas gebank!

As ek terugdink aan daai jare, het ons baie kere sommer so iewers langs die see geslaap. Pringlebaai, Plankhuis, Vermont, Hermanus, Danger Point en Pearly Beach. Nooit iets oorgekom nie. Ek dink as jy dit vandag sou waag, sal jy beroof, en heel moontlik keelafgesny word.

Ons het vir Kierie gegroet nadat hy onlangs ná 'n lang siekbed oorlede is. Tog sal herinneringe aan hierdie trippie en soortgelyke uitstappies oor die jare met kreef- en perlemoenduik tesame met visskiet ons egter altyd jonk hou. Maar ons sal die ou se humor en menswees beslis mis!

Salm-grassies

Salm ... ja, van dáái met 'n Noorweegse paspoort wat eersteklas hierheen vlieg as jy na die prys kyk, is Murette se gunstelingvis. Eintlik sommer haar gunstelingdis.

Daarom reken sy dat die groen opslaggrassies in die Kgalagadi vir die bokke ook net so lekker moet wees wanneer alles anders vaal en droog en dor is. Derhalwe is die term salm-grassies gebore en word dit deesdae nie net meer op menige Kgalagadi-trips gebruik nie, maar is dit nou vir ons ook al 'n beskrywing vir enigiets of geleentheid wat baie lekker is, of moet wees.

Ons was al 40+ kere in die Kgalagadi oor die laaste 30 jaar of so. Dus soms twee of meer keer per jaar. Gewoonlik in die herfs en vroeë winter tussen einde-April/begin-Mei en Julie/Augustus om die ergste hitte vry te spring. Een keer vroeg in Oktober, maar dit was toe al bietjie warm en ons het nie weer te vroeg of te laat in die jaar probeer nie.

Erge koue ook – baie nagte onder vriespunt met die rekord -10,3 °C een keer by die Bosobogolo-pan in Mabua. Koudste op Nossob was -8 °C. Weet van 'n slag van -16 °C (dink dit was Mata-Mata) wat deur van ons maters beleef is, maar gelukkig het ons daai *bullet ge-dodge* want as dit só koud is, is kamp in 'n tent of karavaan niks lekker nie. Selfs die diere lê dan omtrent heeldag om van die ysige windjie te ontsnap.

Kgalagadi bly 'n spesiale plek en hoort op almal se *bucket list*.

Ons laaste trip was nou onlangs en doelbewus in mid-Desember. Ons wou nog altyd in die diep somer die Kgalagadi beleef, maar het nie kans gesien vir +40 °C sonder 24/7 *aircons* nie. Diegene wat Nossob en Mata-Mata ken, sal weet dat die krag daar altyd saans 10-uur tot soggens 5-uur af is as die *generators* nie loop nie. Menende dan's daar *zickaloo/zero/zilch aircon* of waaiers tensy iets van 'n battery af werk. En kampeer is bloot nie opsie nie.

Salm is Murette se gunsteling. Daarom reken sy dat die groen opslaggrasses in die Kgalagadi vir die bokke ook net so lekker moet wees. Derhalwe is die term salm-grasses gebore.

Die twee kampe het egter nou sonkrag gekry en nou hardloop alles 24/7. Te lekker – soggens innie kar met 'n *aircon* op een of ander roete, later terug van 'n wildrit in die chalet terug by 'n *aircon* en waaier, *brunch*, middagslapie en lees, later weer 'n draai ry, en dan weer terug in die chalet en 'n braai in die aand se (relatiewe) koelte. Ek is seker julle kry die prentjie!

Terug by salm-grassies. In die herfs- en wintermaande is sulke sagte groen grassies maar skaars en baie keer beperk tot 'n kolletjie onder 'n groot kameeldoring waar die koelte en klamte bietjie langer hou. Dus, 'n lekker versnapering en afwisseling vir die bokke wat dan grotendeels met droë, harde graspolle, vaal boesmangras, bossies en blare, selfs takkies, dorings en peule, tevrede moet wees. Hulle moet wel net oppas vir die klitsgras tussen die salm-grassies – dit klou aan alles vas!

Terloops, 'n kameeldoring se blare het 35% proteïen waarvan omtrent 6% vir die dier se spysvertering toeganklik is. Tesame met die vaalkameeldoring (as bome in die riviere en struik in die duine), witgatbome en struikgewasse soos dieldoring, en verskillende grasse (al is dit vaal) is daar altyd kos vir die diere – selfs in droër jare, maar dan is hulle kondisie uiteraard bietjie af en is dit weer die roofgoed, te wete leeu, luiperd, jagluiperd, hiëna, jakkals en meer wat baljaar.

Salm-grassies is dan bitter skaars, maar ná die onlangse goeie reën was daar sommer baie salm-grassies, selfs direk langs die paaie op die hoë sandwalle waaroor ouens in Avis-platkarre nie eens kan sien nie. Die Auob- en die Nossob-rivierbeddings lyk vir kilometers kompleet soos lang golf-*fairways*. Al wat kort is die golfers en die *greens*, en natuurlik 'n 19de putjie, maar daarvoor sorg mens sommer self. Ontwatering kan lewensgevaarlik wees en moet liefste ten alle koste vermy word.

Mag die Kgalagadi se onverwagte *surprises*, wonderlike sonsondergange en donderstorms wat elke trip so uniek maak dat ons jaar na jaar terugkom na die Auob, Nossob, Mabuasehube en die rooi sandduine, ook waar wees vir hierdie nuwe jaar.

Daar sál sekerlik klitsgrasse, uitdagings en teleurstellings, en skokke en terugslae wees, maar wéét dit – die salm-grassies, ook vir die siel, is deurentyd net om die volgende draai. Ons moet dit net gaan soek.

Mag die ou jaar se hoogtepunte, hierdie nuwe jaar se laagtepunte wees. Mag die nonnetjies-, skops- en ooruide se gekras, gefluit en gehoo-hoo, en die *barking geckos* se amoreuse vroegaandgeroep, of 'n maanhaar se brul (nie te erg naby nie), die politieke opportunisme, gebrekkige dienslewering en ander geraas rondom ons uitdoof.

En, as ek 'n Nuwejaarswens kan wens, mag daai maanhaar diesulkes wat stroop, steel en hulself ten koste van die armstes onder die armstes onder ons verryk, twee keer laat dink voordat hulle doen wat hulle doen. Eintlik moet hulle sommer net weggevat (of dalk soos onlangs voorspel is weggeraap?) word – daar móét eenvoudig gevolge vir sulke wandade en gebrekkige dienslewering wees.

Mag die Kalahari se goggas, *creepy crawlies*, slange, klitsgrasse, duwweltjies en duiwelsklou, en die brandboontjies nie te veel die aandag aflei nie. En mag elkeen se paadjie met salm-grassies in oorvloed tot kniehoogte toe besaai wees en heeljaar hou.

Tot volgende keer.

Anton

*Mag die ou jaar se hoogtepunte, hierdie nuwe
jaar se laagtepunte wees.*

Anton se suksesverhaal in die
sagtevrugtebedryf is groot,
alhoewel hy nooit die krediet
daarvoor sal aanvaar nie.

Met ander woorde

Toutrek is ’n puik metafoor vir Anton se werkslewe oor die jare heen. Dit gaan oor spanwerk, saamstaan, ’n spankaptein en goeie, relevante afrigting. Oor lojaliteit en respek. Deur die jare heen het Anton baie spanlede rondom hom gehad. ’n Paar vertel wat Anton oor die jare vir die bedryf en sy mense gedoen en beteken het.

Pieter de Necker

Ek het 17 jaar op Hortgro Stone se raad gedien, waarvan vyf as voorsitter, en Anton op ’n bykans daaglikse basis ervaar.

Ek het hom as ’n uitsonderlike persoon met ’n visie vir die sagtevrugtebedryf leer ken. Wanneer hy ’n raadsaal of vergadering binnekom, is dit van so ’n aard dat almal onmiddellik kennis neem van sy teenwoordigheid. ’n Baie dinamiese persoon en vol energie, met ’n tikkie humor, om moeilike situasies te ontloft.

Geweldige dryfkrag om dinge te laat gebeur is tiperend van sy aard.

Hy is hardwerkend, verdra min nonsens en sy opdragte moet deeglik en tydig uitgevoer word, anders slaan die Duitse bloed deur, maar hy bly ’n mens-mens en vriend.

Hy het ’n gawe om mense se talente raak te sien en hulle te ondersteun en suksesvol te ontwikkel in die verskillende vertakings van Hortgro. Ek onthou een van sy gesegdes: *“Focus on the spirit of the solutions.”*

Ná deregulering in 1997 was die sagtevrugtebedryf skielik onderstebo, almal kon nou uitvoer. Enigeen met ’n voertuig en ’n selfoon was ’n uitvoerder. Dit was chaos. Hier het Hortgro onder Anton se leiding weer stabiliteit in die sagtevrugtebedryf gebring.

Anton se suksesverhaal in die sagtevrugtebedryf is groot, alhoewel hy nooit die krediet daarvoor sal aanvaar nie. Voorbeelde wat deur sy inisiatief uitgebrei en ontwikkel is, is legio, byvoorbeeld navorsing, marktoegang, voorspraak by die regering, transformasie, kweek van fasiliteit vir teling van steriele vrugtevlieë, oprigting van fitosanitêre fasiliteit vir fito-marktoegang, plantverbetering, studiebeursskema en vele meer.

Anton, jy laat ’n stabiele sagtevrugtebedryf vir die volgende generasie na. Jy kan trots wees op wat jy vermag het en ons as huidige geslag is ook baie trots op jou.

Nicholas Dicey

Ever since I met Anton in the late 1990s, when I became involved in industry structures, it has been clear that he is a hardworking, principled individual who believes deeply in the cause he champions – ensuring that Hortgro and DFPT deliver on their mandates. Mediocrity and failure were never part of Anton’s vocabulary. Often quoting Winston Churchill’s “never let a good crisis go to waste,” Anton had a remarkable ability to put a positive spin on the many challenges our industry faces. He is, without doubt, a “glass half full” person rather than one inclined to negativity.

Anton’s love of the veld was his escape when he needed respite from the high-pressure demands of his role as Hortgro’s Executive Director. It was here that he recharged, developed new ideas, and strategised the best way forward for the industry. He also used this setting to host board members and stakeholders for strategic sessions focused on mapping the industry’s future. While these gatherings took place outside the formal office environment and in a more relaxed setting, they never diminished the intensity, seriousness, or commitment required to achieve objectives and implement them effectively upon returning to the office.

Having served both the deciduous fruit industry and the broader agricultural sector for most of his working life, I regard Anton as a true legend of our industry. He consistently put the industry first, led by example, and earned widespread respect across the sector. Producers, marketers, government officials, and international stakeholders will remember Anton with admiration and respect for his role in advancing Hortgro’s agenda to create an enabling environment for the industry to thrive.

Through his deep knowledge and selfless pursuit of the greater good, and as the initiator of numerous industry initiatives to address the challenges we faced, Anton leaves behind a stable, sustainable, and world-class industry body. One that will benefit all who follow.

Marietjie Bezuidenhout

After working alongside Anton Rabe for more than 25 years, I am privileged to contribute to the collection of memories and reflections honouring his remarkable journey.

Anton's legacy extends far beyond the positions he held or the milestones he achieved. He will be remembered for his unwavering integrity, exceptional character, visionary leadership, and steadfast commitment to serving the agricultural sector with purpose and dedication.

Throughout his career, Anton exemplified discipline, professionalism, and excellence in everything he undertook. His work was never driven by personal recognition, but by a deep sense of responsibility and an enduring commitment to making a meaningful difference. He approached every challenge with wisdom, determination, and a clear focus on achieving lasting outcomes.

What distinguished Anton most, however, was his genuine care for people. He understood that agriculture is ultimately about the individuals, families, and communities behind the farms and businesses. He consistently invested in others, encouraged growth, and created opportunities for people to develop and succeed. His leadership inspired confidence, fostered collaboration, and left those around him feeling valued, respected, and empowered.

Anton also possessed a remarkable ability to think both creatively and strategically. He was never content with maintaining the status quo, but continually sought innovative ways to strengthen and advance the agricultural sector. It was about his willingness to embrace new ideas, his courage to challenge conventional thinking, and determination to find practical solutions that would benefit the industry for generations to come.

His vision, commitment, and passion have left an indelible mark not only on the agricultural community, but also on all who had the privilege of working alongside him.

Thank you, Anton, for your exceptional leadership, your unwavering example, and the lasting difference you have made. Your legacy will continue to live on in the people you have inspired, the producers you have championed, and the stronger agricultural sector you helped to build.

Throughout his career, Anton exemplified discipline, professionalism, and excellence in everything he undertook.

Chris Faure

Ek het vir Anton die eerste keer in 1996 ontmoet, toe hy uitvoerende hoof van die kern- en steenvrugbedrywe was. Ek was destyds lid van die Sagtevrugteraad (SVR).

Die SVR was op daardie stadium al in sy doodsnikke, aangesien die hele sagtevrugtebedryf reeds begin het om voor te berei vir die deregulering van landbou wat in 1997 gebeur het.

Ek is nie seker hoe dit gebeur het nie, maar Anton het die onbenybare taak op sy skouers geneem om die monster te dryf. En 'n monster was dit beslis!

Ek onthou 'n geskiedkundige naweek wat al die betrokke bedryfsleiers in die destydse Kleinmond Hotel bymekaar gekom het om koppe te stamp oor ons toekoms. Ná hewige debatte is daar onder andere besluit dat ons na 'n vrywillige heffingstelsel moet oorgaan.

Onder Anton se leiding het ons in verskeie groepe die land deur getoer om hierdie vreemde dier aan produsente te probeer verkoop. Dit was harde werk, maar daar was ook tyd vir gekseer en lekker lag, terwyl ons met 'n kombi die pad gevat het.

Uiteindelik is die Sagtevrugte Produsente Trust gestig met Peter Dall as voorsitter en Anton as die hoofuitvoerende beampte. Dit was 'n heel vreemde bedryf, maar gelukkig vir ons het Anton, tesame met Peter, die visie gehad om 'n nuwe toekoms te bepaal.

Die bedryf het deur baie moeilike tye gegaan met baie produsente wat nie wou saamspeel nie, maar met Anton se bekwame leiding en sy vermoë om vas te byt, het ons uiteindelik die wa deur die drif getrek.

Deur die jare het ons goeie vriende geword en baie goed oor die weg gekom. Anton het gereeld uitstappies vir die direkteure en personeel gereël – die Weskus, Oranjerivier, Kgalagadi, Sederberge, en verskeie ander bestemmings. Anton en sy vrou Murette het altyd gesorg dat ons net die beste kos gehad het.

Ná meer as 30 jaar in dieselfde stoel is Anton nou reg om te rus. Of liever te reis. Dit kom hom toe na 'n baie suksesvolle loopbaan.

Geniet jou aftrede, Anton!

Retha Bekker

When I think of Anton Rabe, the first words that come to mind are leadership and respect. For me, Anton has been the best mentor I have had throughout my career.

I began my journey in the fresh fruit industry in 2003, working in the SATI office, which was then still part of the Deciduous Fruit Producers Trust. I later moved to Hortgro after the table grape industry became independent of the deciduous fruit industry. From then on, Anton became my direct supervisor. What I have always appreciated most, and will never forget, is the kind of leader he is. He has a remarkable ability to develop his staff, consistently creating opportunities for growth and encouraging people to reach beyond what they believe they can achieve.

Anton’s trust in his team is truly special. When someone steadfastly believes in your ability to deliver, it motivates you to rise to the occasion and not disappoint. While some leaders rely on their teams to achieve their own goals, Anton has always focused on helping his staff achieve theirs by providing support and standing behind them rather than always standing in front of them.

Over the 23 years I have known him, Anton has been someone I deeply respect and trust. He is objective and, at times, more direct than one might expect or even want to hear, but always honest and sincere. I will always be grateful for the opportunities he gave me and the support he provided, especially in moments when I doubted my own capabilities. Most importantly, he taught me valuable lessons during difficult and stressful times: never lower yourself or your standards to meet someone else’s negativity, but instead maintain your dignity and keep your focus on what truly matters. Play the ball!

During my transition from Hortgro to SIZA, there were moments when it felt as though I had to “save the Titanic”, and more than once I wanted to abandon ship. Yet throughout that time, Anton remained a constant, solid pillar of support. He consistently ensured that I had strong support structures in place and surrounded me with the right people and a fantastic board, which allowed me to focus on driving SIZA forward. For that, I will always be thankful.

To me, Anton exemplifies true leadership. Leadership I have respected, not only followed throughout the years but also tried to implement in the company I must

lead. The mark of great leadership is not what you achieve, but what others achieve because of you.

Anton, I wish you all the very best for the future and your retirement. I sincerely hope you will consider remaining on SIZA’s Board for a while longer, as your wisdom, industry knowledge, and global experience are invaluable in keeping our focus where it belongs.

Dappie Smit

Ek en Anton het ’n baie gemaklike werksverhouding gehad. Ons het in vergaderings veral mekaar se lyftaal gelees en dan gemaklik verskillende rolle gespeel tot ons gesamentlike voordeel. Soortvan ’n “*good cop, bad cop*”-speletjie. Dit het veral tydens onderhandelinge met die Landbounavorsingsraad goeie resultate gelever.

Anton het baie goed na buite bestuur, brûe gebou en statuur aan Hortgro as ’n organisasie verleen. In wese is hy ’n outokraat en neem graag vinnig besluite met min konsultasie en het hom nie graag opgehou met die bestuur van die kantoor nie. Hy het wel die goeie oordeel gehad om daardie sake wat hy nie van gehou het nie aan andere oor te gee. In hierdie geval was Louis van Zyl vir hom ’n goeie ondersteuning.

Ek sal Anton beskryf as visionêr. Hy bedink die toekoms en beplan lank vooruit. Hy ontwikkel dan ’n duidelike prentjie wat hy baie goed aan ander besluitnemers om hom, kan verkoop. Hy is onverskrokke, vrees nie groot spronge nie, en het daarom ideaal gepas in die rol wat hy moes speel met die herstrukturering van die bedrywe in die laat 1990’s.

Daar was geen bloudruk nie. Elke bedryf moes vir homself ’n pad oopkap en strukture skep na behoefte. Hulp en finansiering was beperk en dit was in hierdie omgewing waar Anton tot sy reg gekom het. Hy het planne gemaak en mense gaan soek wat hom kon help om die vrugtebedryf op ’n nuwe groeipad te plaas. Ander bedrywe het gou gesien wat gebeur en kom aanklop om ook van dieselfde vrugte te pluk, by wyse van spreke.

Anton los die bedryf op ’n baie beter plek as wat hy dit gekry het. Hy kan met trots gaan uitspan en terugkyk op wat vermag is.

Hugh Campbell

My journey with Anton started in 1998, at the beginning of what was then the Deciduous Fruit Producers' Trust that would later become Hortgro.

It looked very different then, with six employees and the challenge of operating in a rapidly changing environment, having just entered the deregulated era. It was a disruptive period when growers, new exporters, and pack houses were trying to find their footing, and the DFPT had to carve out its own space to serve growers' needs.

Anton led the evolution of the industry body, guided by the overriding principle of being grower-focused and doing everything in his power to serve the interests of the grower. He has the extraordinary ability to keep his finger on the pulse of a wide array of aspects spanning the breadth of the industry and, in a meeting, to sum up the essence of a discussion and translate it into an action that needs to be implemented.

Anton created space for each of us working in the organisation. He earned our trust, supported us with incredible loyalty, and shared his love of the wilderness and the West Coast, giving new meaning to the word *bosberaad*. Most importantly, Anton and I had mutual respect for each other. He would give me that eye-to-eye look with a little nod, which needed no words to support it – I just knew, and nodded in recognition!

Gys du Toit

Dit was vir my 'n besondere voorreg en leerskool om vir meer as 15 jaar saam met Anton die pad te kon stap by Hortgro se raad.

Anton se buitengewone kennis van die sagtevrugtebedryf – van produksie tot by die mark – het my telkens beïndruk.

Een van sy sterkpunte was sy vasberadenheid om sake tot afhandeling te bring – altyd op 'n wyse wat gebalanseer was: ferm wanneer nodig, maar steeds met respek en integriteit. Dit het vertroue geskep en rigting gegee, selfs in uitdagende tye.

Anton, namens ons as produsente wil ek opreg dankie sê vir die amper vier dekades van toewyding, leierskap en diens aan die bedryf. Jou bydrae het 'n blywende verskil gemaak en jou voetspore lê duidelik in die sterk nalatenskap wat jy agterlaat.

Jy sal beslis gemis word – nie net vir jou kennis en insette nie, maar veral vir wie jy as mens is. Ons wens jou alles van die beste toe vir die pad vorentoe.

Jacques du Preez

Ek sal Anton onthou as ’n ware leier wat deur sy dae en voorbeeld gelei het. Iemand wat hart en siel ons produsente se belange op die hart gedra het, deur dik en dun, oor etlike dekades.

’n Man met ’n groot *presence*, maar eintlik ’n klein hartjie. ’n Ou wat mal is oor die natuur, en die wilde, ongerepte gedeeltes daarvan. Hy kon baie ernstig wees, maar het terselfdertyd ’n baie goeie sin van humor en het ’n hele arsenaal grappies wat hy graag vertel.

Hy het ons, wat nou al jare met hom saamkom, dikwels in die diep kant ingegooi, maar seker gemaak dat ons nie verdrink nie! Hy het my die spasie gegee om self besluite te neem, verantwoordelikheid te neem, foute te maak en te leer, al van ’n jong ouderdom af. Hy was nooit ’n bestuurder wat oor jou skouer loer of *micromanage* nie. Jy het ’n *job* om te doen en jy moet dit doen. Maar hy het verantwoordbaarheid (*accountability*), eerlikheid en integriteit vereis. ’n *No-nonsense* man wat nie lang stories maak nie.

Ek het die voorreg gehad om ’n paar bosberade en persoonlike trips saam met hom mee te maak in SA, Botswana, Namibië en oorsee. Anton is ’n stewige man. Ek onthou op een vlug oorsee het hy die sitplek gekry waar die ma’s en pa’s met babas gewoonlik sit en waar die armleuning ’n vaste struktuur is. So, die spesifieke ry op die vliegtuig het nou wel nie ’n ry sitplekke voor hulle nie, maar die sitplekke is so rapsie nouer as die res. Ek het die normale sitplek in die ry agter hom gehad. Toe hy sien waar sy sitplek is (ek sit toe reeds in myne), kyk hy my so aan en vra (sê!): “Wil jy nie sitplekke ruil nie?” Ek, as ’n jongman het toe onmiddellik besef dis nie ’n vraag nie en het maar sitplekke geruil.

Op ’n persoonlike trip tot by die Kuneneriviermond het Anton se geliefde Cruiser, Moses, onklaar geraak op die laaste dag uit Purros na Palmwag (alhoewel hy genoeg petrol gehad het, kon hy nie oorslaan na sy tweede tenk nie). Dit was na sewe dae se wilde-kampeer en ry op ’n strand en vir kilometers aaneen oor duine, amper onbegaanbare rotsbergpasse, sinkplaatpaaie, koue, hitte, wind, stof, sand, als!

My swaer se Prado moes Moses so die laaste 60 km sleep na die naaste vulstasie (wat ’n “vernederling” vir ’n Cruiser om gesleep te moet word!) om die hooftenk vol te maak.

Aangesien die amptelike gedeelte van die trip die vorige aand tot ’n einde gekom het, het hy en Murette besluit om hulself die laaste aand in meer luukse akkommodasie (soos hy sê: ’n witlinne-plek) in te boek.

Dus in hul beste klere staan ons twee voertuie reg om op Palmwag mekaar vaarwel te groet. Hy het vergeet dat die lugversorger op volle sterkte aan was toe Moses gaan staan het en swaai die knormoer. Daar blaas die lugversorger sand en stof in daai kar in. Dit het soos ’n stofstorm gelyk. Asvaal en vol stof spring hy en Murette in hul *Sunday best* uit Moses, maar die skade is aangerig. Ek sien daai prentjie nou nog in my geestesoog.

Nigel Mudge

Anton is not a small person, but he is always respectful and polite. However, take note that he is no pushover. When necessary, he digs his heels in, and that’s when you feel his mettle.

Early in his career, the SAAPPA office was in Parc du Cap in Belleville. The single-channel RSA marketing company, Unifruco, was on the top floor, and Anton was a few floors down. The managing director of Unifruco, Louis Kriel, was significantly older than Anton, and it was Anton’s job, along with Gawie Roux, to look after the interests of their growers.

So, Anton was frequently “required” to report to the “Top Floor”. I am not sure how long this went on, but eventually Mr Kriel was told to “come downstairs” if he needed to speak to us. SAAPPA then moved their office to Paarl, which was a great help.

Years later, Anton organised a team-building outing to the Northwest Cape. It was a bakkie camping trip with tents pitched in the *grammadoelas*. This was when I came into close contact with Hugh Campbell, who was my *kamermaat*. It was a lot of fun, but very cold. Getting stuck in sand on the West Coast was apparently an essential part of the plan.

My close contact with Anton began during deregulation, when all agricultural bodies were in chaos following the closure of all the Agricultural Control Boards. I took over as SAAPPA chairman at that time. This was when I experienced Anton’s cool head.

We were all in stormy waters, with grower emotions all over the place. Instead of one exporter, we suddenly had hundreds of them. It was like a feeding frenzy of gannets on sardines, and the existing SAAPPA funding model came to an end at the same time.

After five years of turmoil that resulted in significantly reduced grower payments, we finally came out with a new dispensation, which is now well consolidated and working well.

I thought that was job done for me, but no, now Anton has asked me to bring SIZA to life. Another moon landing. Again, the cool head was there, and now, 10 years later, SIZA is internationally respected.

What makes Anton such a *legend* is that he wasn't in it for himself. He cared deeply for his growers and always took the long, steady path to achieve results, with determination.

Louis van Zyl

Waar begin mense om iets oor Anton te skryf? Volgens my is Anton werklik 'n groot gees en legende in die bedryf.

Hy sal vir lank onthou word as een van die argitekte van die bedryf in die era na deregulering waar die bedryfsbedeling geskep en proaktief aangepas moes word.

Ek en Anton se paaie het reeds rondom 1986 gekruis op die sportveld waar ons teenoor mekaar in toutrek deelgeneem het. Verskeie hoogtepunte kan ek onthou, veral toe my span sy span gewen het in 1991 tydens die nasionale proewe. Hy was die anker van sy span (vir dié wat nie die sport ken nie, dis die persoon agter of laaste op die tou wat die span in lug hou, rigting gee en eintlik 'n belangrike rol vervul). Dit het hom vir seker voorberei vir die ankerrol wat hy in die bedryf gespeel het. Later jare het ons ook saam gedien op provinsiale en nasionale toutrekbesture.

Ons het ook 'n geskiedenis wat ons deel met dié dat sy ouers en my grootouers (aan my ma se kant) almal lank, lank gelede met groente in Philippi geboer het.

Hy sal vir lank onthou word as een van die argitekte van die bedryf in die era ná deregulering waar die bedryfsbedeling geskep en proaktief aangepas moes word. Oor die ontbondeling van SAAPPA, SASPA en SATI uit Unifruco in die Sagtevrugtetrust kan mens seker 'n hele boek skryf. Verder dink ek onwillekeurig ook aan die skep en vorming van funksionele bedryfsstrukture soos DFPT, Fruitfly, SA *Vrugtejoernaal*, SAPO, Navorsing vanaf Unifruco, Hortgro, Entomon, TCF en meer.

As hoof het Anton strategies rigting gegee en leiding verskaf, terwyl hy die uitvoering van take aan sy senior bestuur gelos het. Hy het nooit ge-*micromanage* nie en daarvoor is ek baie dankbaar. Anton het sy bestuur die geleentheid gegee om hulself uit te leef in dit wat ons kon doen vir die breër bedryf. Self op ons reise vir sport of vakansie het hy nooit van die bedryf vergeet nie en was daar altyd tydies ingeruim om bietjie te *brainstorm*.

Ja, dit was nie altyd maanskyn en rose nie. Daar was 'n klompie moeilike tye van onstabiliteit en finansiële druk, maar hy het nooit opgegee nie en het altyd die groter prentjie raakgesien en homself daarvoor beywer.

Ek sal altyd Anton se bosberade onthou. Hy het mense uit hul gemaksone gehaal om kwaliteitstyd aan bedryfsake te spandeer. Elkeen van die uitstappies het elke keer waardevolle insette en uitkomste gehad en natuurlik ook wonderlike staaltjies. Daar is ook elke keer byname uitgedink, soos oom Kampie, ou Surf, Levou von Klêr en ander. Die naam, Hortgro, is ook tydens een van die sessies gebore.

Daar is heelwat mense wat nie werklik die impak en onbaatsugtige en deurslaggewende bydraes van Anton regtig verstaan en/of waardeer nie.

Dankie vir die pad wat ons op vele terreine (sport/kamp/besture) saam kom stap vir 26 jaar. Ja, ons het baie keer verskil, maar kon darem 95% van die tyd op die regte antwoord uitkom tot voordeel van die bedryf as die enigste prioriteit.

Dis nou tyd vir 'n nuwe hoofstuk vir jouself en jou gesin. Geniet dit en hopelik reis en kamp ons nog 'n keer of wat saam.

Peter Dall

I met Anton shortly after he started to work at the South African Apple and Pear Producers Association(SAAPPA), almost 38 years ago, and little did I know at the time that the future would see us work very closely through the deregulation phase of the Deciduous Fruit Industry.

In August 1997, I was minding my own business as a consultant in the Deciduous Fruit Industry when several senior stakeholders approached me to become chairman of the

to-be-formed Deciduous Fruit Producers Trust, with the initial support base to be the very few employees in SAAPPA.

On 1 October 1997, the Deciduous Fruit Industry, along with all other agricultural bodies, was deregulated, and we went from one exporter to way over 100 exporters within a week. It was chaos. Amidst this chaos, we had to take over all the research work and promotional work done by Unifruco, plus market access, and, and ...

I think the way this transition was handled says more about Anton's character than anything I could say. Anton was the calm in the storm. He kept a firm grip on the rudder and was determined to steer the ship through these turbulent waters towards a brighter future for all producers.

Funding for all these activities was to be provided by voluntary levies. In the first year, we had a 90% collection success rate; the next year, 60%; and the next year, 30%. The DFPT was floundering. I could see no future for the DFPT, as without money you can do nothing. I am ashamed to say that in 2000 I quit as chairman, and Chris Faure took over the reins from me.

Anton was determined that the ship was not going to sink, and statutory levies were the only answer. I was appointed to the National Agricultural Marketing Council in 2002, and the first statutory levy approved was the Deciduous Fruit Statutory Levy, achieved only thanks to Anton's drive, determination and skill.

I was asked how I would describe Anton, and I suppose the two characteristics that stand out most to me are his drive and determination. For him, the glass is always half full, and the impossible can be achieved, and it has only been achievable because of his drive and determination. Anton is very much a team player but is very focused on what he wants to achieve, once he has determined what is good for the industry.

The Hortgro of today, 29 years after deregulation, is a testament to Anton and the personnel he surrounded himself with and motivated. He can truly be very proud of his legacy. Hortgro's success is also due to the calibre of people Anton attracted. Hortgro's staff turnover over the years has been minimal, bar a few exceptions. Everyone I know who started work at Hortgro retired from Hortgro, and that says a great deal about

Anton. His employees were always willing to go the extra mile for him because of the support he always gave them.

For me, Anton will always be remembered for his steadfastness, resilience, and determination, while also being a team player who built strong relationships from grassroots agriculture to the Directors General and Ministers in Agriculture, and in other support fields.

Anton's shoes will be difficult to fill, and he has set the bar high; those standards will motivate his successor to meet them.

Anton, you are a legend, and we thank you so much for what you have done for the industry. The fact that the industry is on a sound footing today is in no small part thanks to your endeavours.

Joy van Biljon

Anton had the courage to stand up for training and development. He was prepared to spend research money to ascertain what the best strategy for the industry would be. He implemented the recommendation that a "Training and Development" position be established and setting up a supportive structure with whom he regularly met. He served two terms on AgriSETA's board; a challenging position where he did his utmost to improve training availability and simplify systems. From the onset he was adamant that "Hortgro is not a training provider", which provided a safe space for various initiatives.

What I enjoyed about Anton was that he was just another human being – not some VIP. He wasn't scared to say: "Wat sê jy? Ek het nie 'n clue nie." He was always quick to answer an email (great characteristic) always signed AR, usually positive and usually containing a few typing mistakes revealing a thought process faster than typing ability, e.g., "Reg. Ons (sagtevrugte) moet maar na onself moet omsien. Sien Maandag. AR".

Anton los ons met 'n fondasie waarop ons kan voortbou.

Slotwoord

Anton het nou-nou net vir Moses 2 in sy skadukol onder die groot kameeldoring ingetrek by sy nuwe adres, Bos 3, Tak 5, sou jy vir hom 'n brief wou skryf. 'n Outydse brief, want daar is nie sein of selfoonopvangs nie. Daar's rustigheid, daar's stilte. Daar's Moses 2 se enjin wat tikkend afkoel en 'n troppie tarentale wat k-tjierp, k-tjierp kos soek tussen die salm-grassies anderkant Anton se boom.

Darem het Anton ook sy bosveld-TV aangesit. Hy's vanaand op die sekelhout-kanaal. Hy draai die volume nog so stukkie op met twee knoetse hout en kyk vir die kooltjies wat glinsterend saam met die dun rokie opwarrel in die persrooi gloed van die amper-aand.

Anton sak terug in sy eie persoonlike kampstoel en kyk op na die einder. Die rooi Kalahari-dag is besig om homself toe te rol in sy swart nagkaros. Die aandster gaan nou-nou kom naandsê. 'n Waatlemoenskil-sekelmaan hang al uit. Die eerste rooijakkals tjank sy honger en hartseer uit.

"Ek het twee vrae," stel Anton dit aan sy liewe Murette.

"Dis gewigtig, maar wat is die eerste vraag?" antwoord sy.

"Kan ons braai vanaand?"

"Wat is die tweede vraag?"

"Wat braai ons?"

"Ek het klaar tjoppies uitgehaal."

Anton sit diep terug in sy lekkerste stoel, vat 'n teug van sy rooie en sug. Behaaglik.

Regte tyd, regte plek.

Redakteur/Hoofskrywer/Proefleser:

Gerrit Rautenbach

Projekleier/Mede-skrywer/Proefleser:

Elise-Marie Steenkamp

Uitleg en Ontwerp: Megan Merifield

Illustrasies: Michael Merifield

Uitgewer: Hortgro Communications

Foto's: Verskaf deur Rabe-familie, Hortgro, N. Visser en

G. Rautenbach. Addisionele foto's: Adobe Stock

Kopiereg: Anton Rabe (2026)